

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

SUOMELLE SE KUULUU JA SUOMI SITÄ PUOLUSTAA

Yleisesikunnan suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi 1918–1939

Pro Gradu -tutkielma

Yliluutnantti
Iiro Mutanen

Sotatieteiden maisteri-
kurssi 7

Merisotalinja

Huhtikuu 2018

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 7	Linja Merisotalinja	
Tekijä Yliluutnantti Iiro Mutanen		
Tutkielman nimi SUOMELLE SE KUULUU JA SUOMI SITÄ PUOLUSTAA Yleisesikunnan suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi 1918–1939		
Oppiaine johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto	
Aika Huhtikuu 2018	Tekstisivuja 80	Liitesivuja -
TIIVISTELMÄ <p>Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää millaiset suunnitelmat laadittiin Suomen yleisesikunnassa Ahvenanmaan puolustamiseksi sisällissodan päättymisen ja talvisodan alkamisen välisenä aikana. Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi on selvitetty mitä eri joukkoja Ahvenanmaan puolustuksessa suunniteltiin käytettävän, sekä millaiset sotilaalliset uhka-arviot ovat vaikuttaneet puolustussuunnitteluun. Lisäksi tutkimuksessa on arvioitu suunnitelmien kehittymistä tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona.</p> <p>Tutkimusmenetelmänä tässä tutkimuksessa on käytetty aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tutkimuksen jäsentely on kronologinen. Tutkimuksen primäärilähteenä on käytetty kansallisarkistossa säilytettävää arkistomateriaalia. Keskeisin arkistonmuodostaja on ollut yleisesikunnan operatiivinen osasto. Tutkimuksen sekundäärilähteenä on käytetty aiheeseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta, aikalaisartikkeleja ja opinnäytetöitä.</p> <p>Yleisesikunnan tehtäviin kuului sen perustamisesta lähtien koko maan puolustussuunnitelmien valmistelu. Tutkimuksen kohteena olevalla ajanjaksolla yleisesikunnassa valmistui useita eri puolustussuunnitelmakokonaisuuksia. Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun vaikutti keskeisesti Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen asettamat rajoitteet. Sopimuksen uudelleentulkinnasta ja jopa purkamisesta etsittiin ratkaisua Ahvenanmaan puolustusongelman ratkaisemiseksi. Sisällissodan päättymisen jälkeen Ahvenanmaahan kohdistuneen sotilaallisen uhkan muodosti Ruotsi. Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen solmimisen jälkeen Ruotsin muodostama sotilaallinen uhka poistui. 1920-luvulta alkaen sotilaallinen uhka muodostui pääasiassa Neuvostoliiton Itämeren laivastosta ja 1930-luvulta alkaen myös Neuvostoliiton ilmavoimista. Keskeisin uhkakuva oli Ahvenanmaalle tapahtuva maihinnousu. 1920-luvulla Ahvenanmaan puolustus perustui laivaston ja suojeluskuntien joukkoihin. 1930-luvun alusta alkaen Ahvenanmaan puolustuksessa suunniteltiin käytettävän kaikkien puolustushaarojen joukkoja. Merkittävä rooli Ahvenanmaan puolustussuunnittelussa oli merivoimien esikunnalla, joka vastasi puolustusvalmisteluista Ahvenanmaalla 1920-luvun lopusta alkaen. Yleisesikunnan osuus Ahvenanmaan puolustussuunnittelussa oli korostuneessa asemassa heti sisällissodan jälkeisinä vuosina ennen demilitarisointisopimuksen solmimista ja talvisotaa edeltäneinä vuosina, jolloin Ahvenanmaalle valmisteltiin yhteispuolustusta Ruotsin kanssa.</p> <p>Ahvenanmaan puolustus on ollut esillä yleisesikunnan puolustussuunnittelussa koko tutkimusajanjakson. 1920-luvulla Ahvenanmaalle kohdistunut sotilaallinen uhka oli pieni. 1930-luvulta tultaessa Neuvostoliiton noussut sotilaallinen kyky ja teknologinen kehitys nostivat Ahvenanmaahan kohdistunutta sotilaallista uhkaa. Ruotsi-yhteistyöllä oli merkittävä vaikutus Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun. Ahvenanmaan puolustus muotoutui 1930-luvulla kaikkien puolustushaarojen yhteisoperaatioksi.</p>		
AVAINSANAT Ahvenanmaan kysymys, puolustussuunnittelu, rannikkopuolustus, yleisesikunta		

SISÄLLYSLUETTELO

1. TUTKIMUSPERUSTEET	1
1.1 Tutkimuksen aihe	1
1.2 Tutkimusongelma, näkökulma ja tutkimuksen rajaus.....	3
1.3 Tutkimusmenetelmä	5
1.4 Tutkimuksen lähdeaineisto ja aiempi tutkimus.....	6
1.5 Käsitteiden määrittely	8
1.6 Yleisesikunnan organisaatio ja rooli puolustussuunnittelussa	9
2. SISÄLLISSODAN PÄÄTTYMISESTÄ AHVENANMAAN KYSYMYKSEN RATKEAMISEEN 1918–1922	15
2.1 Sotilaspoliittinen tilanne sisällissodan jälkeen.....	15
2.2 Suomalaiset joukot Ahvenanmaalla	17
2.3 Varautuminen Ruotsin uhkaa vastaan	20
2.4 Ruotsin keskitys, R.K.1	23
2.5 Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922.....	26
3. AHVENANMAAN SOPIMUKSEN KATSOTAAN RATKAISSEEN AHVENANMAAN PUOLUSTUSONGELMAN 1922–1930	30
3.1 Sotilaspoliittinen tilanne 1920-luvulla	30
3.2 Venäjän keskitys 1–3 (W.K. 1–3)	34
3.3 Venäjän keskitys 27 (V.K. 27).....	40
4. AHVENANMAAN PUOLUSTUSONGELMA NOUSEE KESKUSTELUUN 1930- LUVULLA	48
4.1 Sotilaspoliittinen tilanne 1930-luvulla	48
4.2 Venäjän keskitys 27 päivitetään.....	52
4.3 Ahvenanmaan puolustuksen järjestelyt vakiintuvat.....	57
4.4 Merivartiolaitoksen rooli Ahvenanmaan puolustuksessa.....	61
5. SOTA HÄÄMÖTTÄÄ HORISONTISSA 1938–1939	64
5.1 Sotilaspoliittinen tilanne 1930-luvun lopussa	64
5.2 Ahvenanmaan puolustusjärjestelyt 1938–1939.....	66
5.3 Suomen ja Ruotsin yhteissuunnitelma	70
6. YHDISTELMÄ	75
LÄHTEET	81

SUOMELLE SE KUULUU JA SUOMI SITÄ PUOLUSTAA

Yleisesikunnan suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi 1918–1939

1. TUTKIMUSPERUSTEET

*”Jos Ahvenanmaan saaria taikka niiden kautta Suomen mannermaata vastaan suunnattu äkillinen hyökkäys saataisi vyöhykkeen puolueettomuuden vaaran, on Suomen ryhdyttävä vyöhykkeellä tarpeellisiin toimenpiteisiin hyökkääjän pysäyttämiseksi tai torjumiseksi, siksi kunnes Korkeat Sopimuksentekijät tämän sopimuksen määräysten mukaisesti saattavat puuttua asiaan puolueettomuuden arvossapitämiseksi.”*¹

1.1 Tutkimuksen aihe

Ahvenanmaa demilitarisoitiin ensimmäisen kerran Krimin sodan jälkeen 1800-luvun puolivälissä. Ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjä rakensi Ahvenanmaalle rannikkolinnoituksia osana Pietari Suuren merilinnoitusta. Suomen itsenäistyttyä Ahvenanmaan alueen katsottiin kuuluvan Suomeen. Itsenäistymisen jälkeen alueen hallinnasta vallitsi kuitenkin kiista Ruotsin kanssa. Sodan jälkeen perustettu Kansainliitto ratkaisi kiistan Suomen eduksi vuonna 1921. Tuolloin solmittiin Ahvenanmaan sopimus, jolla alueen demilitarisoitu asema vahvistettiin uudelleen.²

Ahvenanmaan alueen sotilaallinen puolustaminen on muodostanut Suomelle ikuisuuskysymyksen itsenäisyyden alusta alkaen. Ahvenanmaan puolustamisen haasteellisuus liittyy alu-

¹ Sauramo, L.J., *Ahvenanmaan linnoittaminen ja vuoden 1921 sopimus*, Maalaiskuntien liiton kirjapaino, Helsinki 1938, s. 62.

² Sama, s. 5–11.

een kansainvälisillä sopimuksilla vahvistettuun demilitarisoituun asemaan ja samalla alueen suureen strategiseen merkitykseen. Ahvenanmaan strateginen merkittävyys perustuu sen maantieteellisesti keskeiseen sijaintiin Pohjois-Itämerellä. Ahvenanmaalta käsin on mahdollista hallita meriyhteyksiä ja suorittaa operaatioita Pohjanlahdella, Pohjois-Itämerellä sekä Suomenlahdella.³

Luvun alussa oleva lainaus on otettu vuonna 1921 solmitusta Ahvenanmaan linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskevasta sopimuksesta, joka tiivistää osuvasti puolustusongelman. Sopimukset kieltävät kiinteiden puolustusrakenteiden rakentamisen ja joukkojen sijoittamisen Ahvenanmaan alueelle rauhan aikana. Kuitenkin Ahvenanmaan alue on suvereeni osa Suomen tasavallan aluetta, jota Suomella on velvollisuus puolustaa sotatilanteessa. Ahvenanmaan erikoisluontoinen asema on tehnyt myös alueen puolustuksen suunnittelusta erikoisluontoista läpi itsenäisyyden ajan. Ahvenanmaan puolustussuunnittelulla on ollut huomattavan syvä poliittinen ulottuvuus, johtuen juurikin alueen erityisasemasta.

Tämä tutkimus käsittelee Suomen yleisesikunnan laatimia puolustussuunnitelmia Ahvenanmaan alueen varalle sisällissodan päättymisestä talvisodan alkuun. Yleisesikunta perustettiin vuonna 1918 ylipäällikön johtoesikunnaksi. Yleisesikunnan tehtäviin kuului sen perustamisesta lähtien suorittaa rauhan aikaiset puolustusvalmistelutyöt, eli puolustussuunnitelmien laadinta⁴. Puolustussuunnitelmien laadinta yleisesikunnassa kuului operatiivisen osaston toimialaan. Työhön osallistuivat myös muut yleisesikunnan osastot ja toimistot. Yleisesikunnan organisaatiossa tehtiin runsaasti muutoksia itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä, mutta puolustussuunnitelmien laadintavastuu pysyi koko ajan operatiivisella toimialalla.

Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun sisällissodan päättymisen ja talvisodan alkamisen välisenä aikana osallistui myös muita puolustuslaitoksen johtoportaita. Keskeisimmät puolustussuunnitteluun osallistuneet johtoportaajat olivat merivoimien esikunta edeltäjäineen sekä vuonna 1930 perustettu merivartiolaitos. Myös Ruotsin kanssa tehty sotilaallinen yhteistyö vaikutti Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun.

³ Sauramo (1938), s. 19–20.

⁴ Elfengren, Eero: *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925*, Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitoksen julkaisusarja 1 N:o 2, Hakapaino Oy, Helsinki 1997, s. 249.

1.2 Tutkimusongelma, näkökulma ja tutkimuksen rajaus

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää millaiset suunnitelmat laadittiin yleisesikunnassa Ahvenanmaan puolustamiseksi tarkasteltavana ajanjaksona. Suunnitelmien kuvaamiseksi tutkimuksen pääkysymys on asetettu seuraavasti: *Millaiset olivat yleisesikunnassa laaditut puolustus-suunnitelmat Ahvenanmaan varalle sisällissodan päättymisen ja talvisodan alkamisen välillä?*

Päätutkimuskysymykseen vastaamiseksi tässä tutkimuksessa käytetään kolmea alatutkimuskysymystä. Päätutkimuskysymykseen vastaamiseksi on keskeistä selvittää miten ja mitä joukkoja oli tarkoitus käyttää. Tähän vastataan ensimmäisen alatutkimuskysymyksen kautta: *Mitä eri joukkoja aiottiin käyttää Ahvenanmaan puolustuksessa?*

Puolustussuunnitteluun on vaikuttanut ajan sotilaspoliittinen tilanne ja vallinnut uhkakuva, jonka pohjalta suunnitelmat on laadittu sekä myöskin päivitetty. Tähän vastataan toisen alatutkimuskysymyksen kautta: *Millaiset sotilaalliset uhka-arviot vaikuttivat puolustussuunnitelmien laadinnassa?*

Koska suunnitelmia laadittiin tarkastelujakson aikana useampia, on perusteltua lähestyä tapahtumia alatutkimuskysymyksellä, joka huomioi suunnitelmien muuttumisen ja kehittymisen tarkasteltavana ajanjaksona. Muutokseen vastataan kolmannen alatutkimuskysymyksen kautta: *Miten suunnitelmat kehittyivät tarkasteltavana ajanjaksona?*

Tutkimuksen rakenne on kronologinen ja tutkimuksen kohteena oleva ajanjakso on jaettu jäsentelyn ja aineiston analysoinnin helpottamiseksi osiin. Ajanjaksoja on tässä tutkimuksessa muodostettu neljä. Ajanjaksot muodostavat samalla tutkimuksen päälukujen rakenteen. Päälukujen sisällä tutkimuksen jäsentely on temaattinen.

Tutkimuksen kohteena olevan ajanjakson pilkkominen osiin tutkimuksessa on kenraaliluutnantti Reino Arimon mukaan aina mielivaltaista, mutta tutkimusekonomian kannalta se on perusteltua tehdä ⁵. Tässä tutkimuksessa tehty ajallinen jaottelu voidaan perustella historiallisilla tapahtumilla, jotka muodostavat Ahvenanmaan puolustuskysymyksen kehityksessä ja suunnitelmien laadinnassa selkeitä murroskohtia.

⁵ Arimo, Reino: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, I osa*, Sotatieteen laitos, Helsinki 1986a, s. 4.

Tämä tutkimus on laadittu yleisesikunnan tekemien puolustussuunnitelmien näkökulmasta. Valittu näkökulma muodostaa tämän tutkimuksen viitekehyksen. Viitekehyksen muodostaa tutkimuksen kohteena olevalla ajanjaksolla tehty sotilaallinen puolustussuunnittelu, johon ovat vaikuttaneet sotilaalliset, taloudelliset ja poliittiset tekijät. Sotataidon tasoilla yleisesikunnan puolustussuunnittelu asettui strategian ja operaatiotaidon välimaastoon. Suomessa ei vielä 1920-luvulla tunnettu operaatiotaidon käsitettä, vaan vallalla oli Clausewitzin ajatusten mukainen jako strategiaan ja taktiikkaan ⁶. Yleisesikunnan puolustussuunnitelmat voidaan nähdä suunnitelmina, joilla oli strateginen tavoite sodan voittamisesta.

Valittu näkökulma on perusteltavissa yleisesikunnan roolilla vastuullisena tahona puolustussuunnittelussa. Näkökulman valinta rajaa myös asiallisesti tutkimusta koskemaan vain yleisesikunnan tekemiä suunnitelmia. Valittu näkökulma näin ollen rajaa tutkimuksen ulkopuolelle puolustushaarojen ja muiden alempien johtoportaiden tekemät operatiiviset suunnitelmat. Tästä huolimatta kyseisiä suunnitelmia on käytetty tutkimuksen lähdeaineiston analysoinnissa tarpeellisilta osin.

Tutkimus on rajattu ajallisesti keskittymään sisällissodan päättymisestä keväällä 1918 talvisodan alkuun marraskuussa 1939. Ajallisen rajauksen perusteena toimivat selkeät murroskohdat Ahvenanmaan puolustussuunnittelussa. Yleisesikunnan toiminta alkoi vuonna 1918 sisällissodan päättymisen jälkeen. Tästä syystä tutkimuksessa ei käsitellä itsenäistymisen ja sisällissodan aikaa muuten kuin se on tapahtumien taustoittamisen kannalta tarpeellista.

Talvisodan alku muodostaa selkeän murroskohdan, johon tämän tutkimuksen ajallinen raja on luonnollista tehdä. Sisällissodan päättymisen ja talvisodan alkamisen välinen ajanjakso muodostaa selkeästi rajattavan kokonaisuuden, koska tämän ajanjakson käsittely kohdistuu puhtaasti rauhan aikana tehtyyn puolustussuunnitteluun.

⁶ Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen–Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitos, julkaisusarja 1, nro 1/2014, 2. painos, Helsinki 2014, s.1–2.

1.3 Tutkimusmenetelmä

Tämä tutkimus on toteutettu laadullisena historian tutkimuksena. Tutkimuksessa aineiston analysointimenetelmänä on käytetty aineistolähtöistä sisällönanalyysia ⁷. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi on laadullinen menetelmä, jonka tarkoituksena on kuvata dokumentteja sanallisesti. Dokumentteja ovat muun muassa asiakirjat, kirjeet, kirjat jne. Menetelmän tavoitteena on muodostaa teoreettinen käsitys valikoidusta lähdeaineistosta. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi koostuu teoriassa kolmesta eri vaiheesta. Nämä vaiheet ovat redusointi eli aineiston pelkistäminen, klusterointi eli aineiston ryhmittely ja abstrahointi eli oleellisen tiedon erittely klusteroidusta aineistoista. ⁸

Aineistolähtöisen sisällönanalyysin käyttö menetelmänä edellyttää riittävää esiyymmärrystä tutkittavasta aiheesta, jotta varsinaisen tutkimusaineiston valinta ja kerääminen on mahdollista tehdä. Tässä tutkimuksessa esiyymmärryksen hankkiminen ja lähdeaineiston kerääminen aloitettiin perehtymällä aiheeseen liittyvään tutkimuskirjallisuuteen. Tutkimuskirjallisuuden perusteella selvisi varsin nopeasti, että keskeisin primäärilähdeaineisto on yleisesikunnan operatiivisen osaston arkistojäämistö. Tämän jälkeen selvitettiin yleisesikunnan organisaatio ja siinä tapahtuneet muutokset tutkimuksen ajanjaksolla, jotta arkistoaineiston haku olisi mahdollisimman tehokasta. Edellä kuvatulla tavalla pystyttiin muodostamaan vuosien 1918–1939 osalta luettelo yleisesikunnan sisäisistä ja muista arkistonmuodostajista. Tämän jälkeen suoritettiin arkistoaineiston haku käyttämällä Kansallisarkiston AARRE-arkistorekisterihakua, johon on luetteloitu suuri osa entisen sota-arkiston materiaalia.

Kerätty arkistoaineisto järjestettiin aluksi arkistonmuodostajittain kronologiseen järjestykseen. Tämän jälkeen tehtiin eri arkistonmuodostajien aineistojen yhdistäminen käyttämällä hyväksi asiakirjojen ja kirjeiden diaarinumeroita ja avainsanoja, joilla eri asiakirjoista ja kirjeenvaihdosta pystyttiin muodostamaan kokonaisuuksia. Aineiston ryhmittelyssä valokuvattu arkistoaineisto nimettiin uudelleen, jolloin uuteen tiedostonimeen sisällytettiin alkuperäinen arkiston tulonumero. Näin pystyttiin rakentamaan uusi kansiorakenne omista aihekokonaisuuksistaan. Aineistossa osoittautuneita aukkoja pyrittiin tässä vaiheessa täydentämään sekundäärilähteiden tiedoilla. Jokaiseen kansioon kirjoitettiin tämän jälkeen kuvaus ydinsisällöstä mukaan lu-

⁷ Rantapelkonen, Jari ja Koistinen, Lotta: *Pohdintoja sotatieteellisistä käsitteistä*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuslauseita nro 1, Helsinki 2016, s. 5–6 ja 103–104.

⁸ Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Hansaprint Oy, Vantaa 2012, s. 108–112.

ettuna sekundäärilähteiden viitteet sekä annettiin kansiolle otsikko. Muodostetuista kansioista rakentui historiallisten tapahtumien sarja, josta muodostettiin tämän tutkimuksen aikajana ja sitä kautta koko tutkimuksen runko. Muodostetun kokonaisuuden analysoinnin perusteella esitetään vastaus tutkimusongelmaan.

Säilyneessä arkistoaineistossa havaittiin jonkin verran puutteita, joka osaltaan heikentää tutkimuksen luotettavuutta. Arkistoaineiston havaittiin olevan pahiten vajavaista tutkimusajanjakson alkupäässä. Aineiston puutteista huolimatta, tehdyn analyysin pohjalta pystyttiin muodostamaan yhtenäinen tulkinta. Historian tutkimuksessa on myös väistämättä hyväksyttävä se tosiasia, että kaikkea relevanttia lähdeaineistoa ei tutkimuksessa pystytä käsittelemään. Näin ollen historian tutkimuksessa saavutettavat tulokset eivät muodosta absoluuttista totuutta, vaan ne ovat lähteiden kriittiseen havainnointiin ja analysointiin perustuvia tulkintoja. Tulkinnan muodostamiseksi tutkijan täytyy pyrkiä asennoitumaan tutkimusaiheeseensa objektiivisesti ja asettumalla aikalaisen asemaan arvioidessaan lähteen todistusarvoa.⁹

1.4 Tutkimuksen lähdeaineisto ja aiempi tutkimus

Tutkimuksen primäärilähdeaineisto muodostuu aikalaisten jättämästä arkistoaineistoista. Keskeisin arkistonmuodostaja on Yleisesikunnan operatiivinen osasto. Yleisesikunnan operatiivisen osaston arkistojäämistöä on käytetty tämän tutkimuksen perusaineistona. Lisäksi arkistoaineistoista on hyödynnetty kenraaliluutnantti Reino Arimon henkilökohtaista kokoelmaa, johon hän on taltioinut valokopiot kaikesta arkistoaineistosta, jota hän on käyttänyt teoksessaan *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, osat I–III*. Yleisesikunnan operatiivisen osaston arkistojäämistöstä keskeisimmät arkistokokonaisuudet muodostuivat tutkimuksen aikajakson salaisesta kirjeenvaihdosta, sekä omina tulonumeroinaan arkistoiduista puolustussuunnitelmista. Säilyneen arkistoaineiston luotettavuutta voidaan pitää lähtökohtaisesti hyvänä. Tutkimuksessa käytetty arkistoaineisto on aikanaan pääsääntöisesti valmisteltu ja hyväksytty virkavastuun alaisena ja asiakirjojen laatijoina ovat toimineet asiantuntijat.¹⁰

Keskeisimmät tässä tutkimuksessa käytetyt sekundäärilähteet ovat kenraaliluutnantti Reino Arimon kolmeosainen kirjasarja *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939*, Jarl Kronlundin

⁹ Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa, *Tiede ja Ase* (vol. 35), 1977, s. 85–87.

¹⁰ Sama, s. 90–91.

Suomen puolustusvoimien historiaa käsittelevä perusteos *Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa I – Suomen puolustuslaitos 1918–1939* ja ahvenanmaalaisen historiantutkija Kenneth Gustavssonin kirja *Ålandsöarna – en säkerhetsrisk? Spelet om den demilitariserade zonen 1918–1939*.

Kenraaliluutnantti Reino Arimon kirjasarja on Suomessa ennen talvisotaa tehdyn puolustus suunnittelun tutkimuksen perusteos. Se kokoaa yhteen kokonaisuuteen vuosina 1918–1939 voimassa olleet viralliset puolustussuunnitelmat. Arimon kirjasarja on ollut tässä tutkimuksessa merkittävässä osassa tehtäessä primäärilähdeaineiston kartoitusta. Kirjasarjan luotettavuutta voidaan pitää erityisen hyvänä, koska se pohjautuu lähes täysin primäärilähdeaineistoon. Arimon kirjasarja ei sisällä juuri analyysia ja johtopäätöksiä, vaan se on enemmänkin tiivistelmä arkistoiduista asiakirjoista.

Jarl Kronlundin toimittama kirja käsittelee koko Suomen puolustuslaitoksen kehittymistä tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona. Kronlundin toimittamaa teosta on hyödynnetty edellä mainitun Arimon kirjasarjan ohella primäärilähdeaineiston kartoitukseen. Kirjan luotettavuutta voidaan myös pitää hyvänä sen lähdeaineiston ja viitteiden laadun perusteella. Kronlundin kirjassa Ahvenanmaahan puolustukseen liittyvät asiat käsitellään kuitenkin varsin yleisellä tasolla.

Filosofian tohtori Kenneth Gustavssonin kirja käsittelee tutkimusaihetta suoraan. Kirja on varsin ansiokas yleiskuvaus Ahvenanmaan sotilaspoliittisen aseman kehittymisestä vuosina 1918–1939. Gustavsson käsittelee kirjassaan myös Ruotsin suunnitelmia ja toimenpiteitä Ahvenanmaan osalta. Gustavssonin kirja painottuu vahvasti 1930-luvun lopulle ja 1920-luvun toimenpiteet Ahvenanmaan puolustuksen osalta jäävät lähinnä maininnan tasolle. 1930-luvun osuutta on sen sijaan pidettävä erittäin kattavana ja perusteellisena katsauksena Ahvenanmaan puolustusjärjestelyihin.

Muita mainittavia sekundäärilähteitä ovat aikalaisten kirjoittamat artikkelit ja kirjat, joita on tässä tutkimuksessa hyödynnetty lähinnä taustoittamaan vallinnutta tilannetta. Tällaisia teoksia ovat muun muassa L.J. Sauramon *Ahvenanmaan linnoittaminen ja vuoden 1921 sopimus* ja Iivari Leiviskän *Suomi, Ruotsi ja Ahvenanmaa*, jotka kumpikin käsittelevät Ahvenanmaan sotilasmaantieteellistä asemaa ja sen puolustuksen järjestämisen problematiikkaa. Molemmat edellä mainitut teokset on kirjoitettu vuonna 1938, jolloin Ahvenanmaan puolustuskysymys

oli näkyvästi esillä myös julkisessa keskustelussa. Julkiseen keskusteluun ja kirjoitteluun osallistuivat tuolloin myös virkatyönään salaisia puolustussuunnitelmia laatineet upseerit.

Aiheeseen liittyvä tutkimus painottuu vahvasti 1930-luvulle ja erityisesti Suomen ja Ruotsin yhteissuunnitelmiin Ahvenanmaan puolustuksesta vuosina 1938–39. Aiemman tutkimuksen näkökulma on myös pitkälti poliittinen ja sotilaallisten suunnitelmien ja toiminnan tutkiminen on ollut vähäisempää. 1920-luvulle keskittyvä tutkimus sen sijaan on ollut perin vähäistä.

Kapteeniluutnantti Erkki Plathanin sotakorkeakoulun diplomityö, *Ahvenanmaan puolustuskysymys 1919–39* (1981), käsittelee samaa aihepiiriä kuin tämä tutkimus. Tutkimus on kuitenkin näkökulmaltaan erilainen keskittyen lähinnä Ahvenanmaan puolustuskysymyksen poliittiseen ulottuvuuteen. Sotilaallisen puolustussuunnittelun käsittely jää Plathanin tutkimuksessa vähemmälle. Tutkimus painottuu myös vahvasti 1930-luvun tapahtumien tutkimiseen. Kapteeniluutnantti Jari Rautiokosken esiupseerikurssin tutkielma, *Merivartiolaitoksen asema maanpuolustuksessa 1930–1939* (2010), käsittelee Merivartiolaitokselle määritettyjä tehtäviä Ahvenanmaan puolustuksessa. Tutkimuksen näkökulman johdosta Ahvenanmaan asioiden käsittely jää kuitenkin Rautiokosken tutkimuksessa pintapuoliseksi.

Valtiotieteiden tohtori Martti Turtola on käsitellyt lisensiaattityössään (*Suomalais – Ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö 1923–1933*, 1978) ja myöhemmässä väitöskirjassaan (*Tornionjoelta rajajoelle – Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940*, 1984) Suomen ja Ruotsin salaista puolustusyhteistyötä 1920- ja 1930-luvuilla. Kuten Plathanin diplomityö, myös Turtolan tutkimukset keskittyvät näkökulmaltaan enemmän politiikkaan kuin puhtaaseen sotilaalliseen puolustussuunnitteluun. Turtolan teokset toimivat kuitenkin merkittävänä apuna muodostettaessa kokonaiskäsitystä Ahvenanmaan puolustussuunnittelun ruotsalaisvaikutuksesta.

1.5 Käsitteiden määrittely

Tämän tutkimuksen peruskäsitteitä ovat *puolustussuunnitelma*, *Ahvenanmaan saarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus*, *Ahvenanmaa* ja *rannikkopuolustus*.

Puolustussuunnitelmalla tarkoitetaan sellaista kollektiivista suunnitelmaa, jonka mukaisesti asevoimien tulisi aloittaa toimintansa sodan alkaessa. Kenraaliluutnantti Reino Arimo määrit-

telee puolustussuunnitelman sotilaalliseksi suunnitelmaksi, johon kuitenkin vaikuttaa moni seikka. Näitä seikkoja ovat muun muassa valtion ulko- ja sisäpolitiikka sekä puolustuslaitoksen organisaatio.¹¹ Puolustussuunnitelmasta käytettiin tämän tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona myös varsin yleisesti nimitystä *keskityssuunnitelma*.

Ahvenanmaan saarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus on kansainvälinen valtiosopimus, joka ratifioitiin vuonna 1921. Suomessa se säädettiin laiksi 1922. Sopimus määrittelee Ahvenanmaan aseman demilitarisoituna alueena, joka kuuluu Suomen tasavallalle. Demilitarisointi tarkoittaa sopimuksen mukaisesti sitä, että Ahvenanmaan alueelle ei saa rauhan aikana rakentaa mitään kiinteitä puolustuslaitteita, eikä siellä saa vakituisesti olla sijoitettuna joukkoja. Toisaalta sopimus myös velvoittaa Suomen huolehtimaan Ahvenanmaan puolustamisesta sodan aikana. Sopimus asetti merkittäviä rajoitteita Ahvenanmaan puolustussuunnittelulle ja voidaankin todeta koko puolustussuunnittelun Ahvenanmaan osalta kulminoituvan tuon sopimuksen tulkinnan ympärille.¹²

Ahvenanmaalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa *Ahvenanmaan linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskevassa sopimuksessa* vuonna 1921 maantieteellisesti määriteltä Ahvenanmaan maakunnan aluetta. Maantieteellisesti Ahvenanmaan maa-alue määriteltiin koordinaattipisteiden rajaamaksi alueeksi, joka koostuu Ahvenanmaan pääsaarista sekä pienemmistä saarista ja luodoista. Lisäksi sopimuksessa määriteltiin Ahvenanmaan aluevesien ulottuvan kolme meripeninkulmaa koordinaattipisteillä rajatusta maa-alueesta.¹³

Rannikopuolustuksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa laivaston, rannikkotykistön ja muiden joukkojen muodostamaa kokonaisuutta, jolla maan rannikon puolustusjärjestelyt toteutettiin. Myöhemmin käyttöön vakiintui käsite *meripuolustus*, joka tarkoittaa samaa asiaa.¹⁴

1.6 Yleisesikunnan organisaatio ja rooli puolustussuunnittelussa

Tutkimuksen kohteena olevalla ajanjaksolla yleisesikunnalla oli ylin suunnitteluvastuu koko valtakunnan sotilaallisen puolustuksen järjestelyistä. Tämän alaluvun tarkoituksena on taust-

¹¹ Arimo (1986a), s. 3–4.

¹² Sauramo (1938), s. 61–64.

¹³ Sama, s. 61–63.

¹⁴ YE:n merivoimatoimiston kirje n:o 14/Op.2/39.sal./13.3.1939, T 2867/1, Kansallisarkisto (KA).

toittaa puolustussuunnitelmien laadintavastuiden jakaantuminen yleisesikunnan sisällä, sekä avata yleisesikunnan organisaation kehittymistä tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona.

Yleisesikunta perustettiin vuonna 1918 ylipäällikön johtoesikunnaksi. Sen organisaatio haki muotoaan vielä vuosien ajan itsenäisyyden alussa. Sotatieteiden tohtori Eero Elfvengren on erottanut tutkimuksissaan yleisesikunnan organisaation kehityksessä viisi vaihetta, jotka kuvaavat yleisesikunnan kulloistakin rakennetta ja tehtäviä.¹⁵

Ensimmäinen yleisesikunnan rakenne oli ruotsalais–venäläinen sovellus, joka toimi sisällissodan ja sen jälkeisenä aikana aina kesään 1918 asti. Syksystä 1918 vuoteen 1919 asti yleisesikunta järjestettiin saksalaisen mallin mukaiseksi. Yleisesikunnan rakenne ja organisaatio hakivat muotoaan pitkälle 1920-luvulle, kunnes sen rakenne ja tehtävät vakiintuivat noin vuoteen 1925 mennessä ja yleisesikunta oli järjestetty suomalaisen organisaatorakenteen mukaisesti. Vuosina 1925–37 yleisesikuntaan oli liitettyä sotaväen esikunta, jonka vastuulle kuuluivat koulutus- ja komentoasiat. Vuosina 1937–39 valtaosa yleisesikunnasta oli alistettuna puolustusministeriölle ja varsinainen yleisesikunta käsitti vain kaksi osastoa.¹⁶

Ruotsalais–venäläisen mallin mukainen esikunta toimi osana valkoisen armeijan päämajaa ja se oli toiminnassa sisällissodan sotatoimien aikana. Ruotsalais–venäläisessä rakenteessa yleisesikunta oli jaettuna päämajoitustestarin osastoon, henkilöstöosastoon, toimistoon ja komendantin virastoon. Päämajoitustestarin osaston alaisuuteen kuului neljä eri alaosastoa, jotka olivat järjestelyosasto (myöh. operatiivinen osasto), yhteysosasto, tiedusteluosasto sekä topografinen ja tilastollinen osasto. Päämajoitustestarin osaston päätehtävänä oli operaatioiden suunnittelu ja niiden toteutus. Osaston vastuulle kuului puolustussuunnitelmien laatiminen. Päämajoitustestarin osaston keskeisin alaosasto operatiivisessa suunnittelussa oli operatiivinen osasto, jonka toimintaa muut alaosastot tukivat.¹⁷ On kuitenkin huomattava, että ruotsalais–venäläisen mallin mukaisen yleisesikunnan toiminta jäi perin lyhytaikaiseksi ja tämän tutkimuksen kohteena oleviin puolustussuunnitelmiin sillä oli varsin vähäinen vaikutus.

Sisällissodan sotatoimien päätyttyä toukokuussa 1918 alettiin valkoisen armeijan joukkojen pohjalte organisoimaan rauhan ajan puolustuslaitosta. Senaatin päätöksellä rauhan ajan armei-

¹⁵ Elfvengren (1997), s.11.

¹⁶ Elfvengren (1997), s.54–55.

¹⁷ Sama, s. 54–55.

jan organisointi annettiin maassa olleiden saksalaisten hoidettavaksi ¹⁸. Yleisesikunnan organisaatio järjestettiin saksalaisen mallin mukaiseksi kesäkuusta 1918 alkaen. Yleisesikuntaan sijoitettiin tuolloin Saksan Itämeren divisioonan upseereita kouluttamaan, sekä samalla myös johtamaan yleisesikunnan eri osastoja ja toimistoja.¹⁹ Yleisesikunnan päälliköksi määrättiin saksalainen eversti Konrad von Redern ²⁰.

Yleisesikunnan organisaatio haki saksalaiskauden aikana aluksi muotoaan, vakiintuen lopulta kuusiosastoiseksi yleisesikunnaksi. Puolustussuunnittelun kannalta keskeisimmässä osassa oli Sotatoimien osasto (Ia). Saksalaiset joutuivat poistumaan maasta joulukuussa 1918 I maailmansodan päättymisen johdosta, jonka jälkeen yleisesikunta jäi täysin suomalaisten johtoon. Yleisesikunnan organisaatiossa tapahtui saksalaisten poistumisen jälkeen jonkin verran muutoksia, mutta puolustussuunnitelmien laadintavastuu säilyi edelleen osasto Ia:lla. ²¹

Saksalaiskauden aikana yleisesikunnassa valmistuivat ensimmäiset puolustussuunnitelmat, jotka painottuivat lähinnä itärajan puolustuksen järjestelyihin. Kaiken kaikkiaan koko yleisesikunnan organisaatiota vaivasivat useat muutokset kokoonpanossa ja tehtävissä, sekä lukuisat henkilövaihdokset eri tehtävissä. Saksalaiskauden yleisesikunnan vaikutus tämän tutkimuksen kohteena oleviin Ahvenanmaan puolustussuunnitelmiin jäi ruotsalais–venäläisen yleisesikunnan ohella varsin vähäiseksi.

Syyskuussa 1919 senaatin antamassa asetuksessa määriteltiin ylimmän sotilasjohdon tehtävät ja vastuut, sekä rauhan ajan puolustuslaitoksen organisointi. Asetuksen mukaan sotaministeriö oli ylin sotilaallinen hallintovirasto. Yleisesikunnan tehtäväksi määrättiin tuolloin tasavallan puolustuksen sotatieteellinen valmistelu. Yleisesikunnan päällikön rinnalla toimi sotaväen päällikkö, jonka vastuulle määrättiin kaikkien aselajien koulutus-, talous- ja kurinpitoasiat. Sotaväen päällikkö käytti ylipäällikön alaisena korkeinta sotilaallista käskyvaltaa. Näin ollen ylipäällikön alaisuuteen syntyi kaksi rinnakkaista esikuntaa. ²²

¹⁸ Sama, s. 251.

¹⁹ Arimo (1986a), s. 22, 38–39; Elfvengren (1997), s. 251.

²⁰ Rätinen, Juha: *Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään - Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen 1918–1935*, diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu 2015, s. 20.

²¹ Elfvengren (1997), s. 252–254.

²² Arimo, Reino: kenraaliluutnantti Oscar Paul Enckell - Yleisesikunnan päällikkö 1919–1924, *Tiede ja Ase (Vol 48)*, 1990, s. 120; Elfvengren (1997), s.255.

Yleisesikunnan päälliköksi määrättiin syyskuussa 1919 kenraalimajuri Oscar Enckell, joka toimi tehtävässä aina vuoteen 1924 asti ²³. Senaatin asetuksen mukaisesti yleisesikunnassa toteutettiin uudelleenjärjestely tammikuussa 1920. Vuoden 1920 uudelleenjärjestelyn aiheuttamat muutokset esikunnan organisaatiossa olivat varsin pieniä. Yleisesikunnan toimistot jakaantuivat nyt toimistoihin I–VII. Puolustussuunnitelmien laadintavastuu oli edelleen toimisto I:llä (ent. osasto I). Vuonna 1922 toteutettiin seuraava uudelleenjärjestely, jolla selkiytettiin yleisesikunnan ja sotaministeriön välistä työnjakoa. Tämän uudistuksen myötä yleisesikunnalle siirrettiin sotaministeriöstä kaikki järjestely- ja liikekannallepanoasiat. Ministeriölle jäi vain asevelvollisuusasioiden hoito. ²⁴

Vuonna 1922 tehdyn uudelleenjärjestelyn myötä myös yleisesikunnan organisaatiota uudistettiin. Uudistuksessa puolustussuunnittelusta vastannut toimisto I tuli suoraan yleisesikunnan päällikön johtoon. Yleisesikunnan päällikön johtoon tulivat myös toimisto VII, sotilasasiamiehet sekä osastopäälliköt. Muut yleisesikunnan toimistot järjestettiin kahdeksi eri osastoksi (osastot 1 ja 2). ²⁵

Enckell joutui eroamaan yleisesikunnan päällikön tehtävästä vuonna 1924, jolloin jännitteet ja erimielisyydet entisen Venäjän vallan ajan upseerien ja jääkäriupseerien välillä olivat aiheuttaneet upseerien joukkoerouhkan. ²⁶ Enckellin aikana yleisesikunnassa valmistuivat puolustussuunnitelmat W.K.1–3 ja R.K.1. Edellä mainituista puolustussuunnitelmista erityisesti R.K.1 on merkityksellinen Ahvenanmaan puolustuksen kannalta. R.K.1 oli suunnitelma Ruotsin hyökkäyksen varalta, jossa myös Ahvenanmaan puolustukseen otettiin kantaa.

Enckellin jälkeen yleisesikunnan väliaikaiseksi päälliköksi määrättiin syyskuussa 1924 jääkärieverstiluutnantti Heinrichs. Heinrichs ohitti virkaikäjärjestyksessä vanhemman yleisesikuntaeversti Brummerin, joka oli entisiä Venäjän vallan ajan upseereita. Tuolloin koko puolustuslaitoksessa käynnissä ollut ”vallanvaihto” entisten Venäjän vallan ajan upseerien ja jääkärien välillä näkyi myös yleisesikunnassa. ²⁷ Vakituiseksi yleisesikunnan päälliköksi määrättiin seuraavana kesänä everstiluutnantti Kurt Wallenius, joka toimi tehtävässä aina syksyyn 1930

²³ Arimo (1990), s. 118–120.

²⁴ Sama, s. 123; Elfvengren (1997), s. 186, 255.

²⁵ Elfvengren (1997), s. 188–189.

²⁶ Arimo (1990), s. 147–149.

²⁷ Elfvengren (1997), s. 203–204.

saakka. Walleniuksen jälkeen yleisesikunnan päälliköksi nimitettiin kenraalimajuri Karl Lennart Oesch, joka hoiti tehtävää aina talvisodan alkuun asti.²⁸

Vuonna 1923 asetettu Puolustusrevisioni²⁹ sai huhtikuussa 1924 valmiiksi välimietintönsä, jossa ehdotettiin yleisesikunnan ja sotaväen esikunnan³⁰ yhdistämistä. Mietinnön pohjalta ja yleisesikunnan tekemin huomautuksin tähän toimenpiteeseen ryhdyttiin alkuvuodesta 1925, jolloin uudistettiin yleisesikunnan organisaatio. Heinäkuun alussa 1925 toteutettiin koko sotilasjohdon uudelleenorganisointi, jolloin yleisesikunta ja sotaväen esikunta yhdistettiin virallisesti.³¹

Yleisesikunnan sisäinen organisaatio laajeni uudistuksessa neliosastoiseksi. Ennen suoraan yleisesikunnan päällikön alaisuudessa toiminut puolustussuunnittelusta vastannut toimisto I sijoitettiin perustettuun osasto 3:een, jonka nimeksi tuli aluksi operatiivinen- ja koulutusosasto. Osaston päätehtäväksi määritettiin operaatiosuunnitelmien laatiminen, operaatiosuunnitelmiin liittyvien kysymysten käsittely (yhteistoiminta-asiat), sekä koulutusasiat. Tosin koulustoimisto (toimisto X) liitettiin sotaväen päällikön käskyllä osasto 4:ään, joten osasto 3 jäi hoitamaan yksinomaan operatiivisia valmistelutöitä. Osasto 3:n alaisuudessa toimi toimisto I, jonka tehtävät olivat käytännössä samat kuin mitä koko osastolle oli määritetty. Osasto 3 jatkoi edellä mainitussa kokoonpanossaan aina vuoteen 1937 asti, jolloin siihen liitettiin entinen kulkulaitostoimisto uudelleenorganisoinnina huoltotoimistoksi.³²

Tällä aikakaudella yleisesikunnassa valmistui useita uusia puolustussuunnitelmia. Ensin valmistui *Venäjän keskitys 27* (V.K.27), joka oli luonteeltaan hyökkäyksellinen verrattuna Enckellin aikana laadittuihin suunnitelmiin W.K.1–3. V.K.27 esiteltiin vuonna 1927, mutta se tuli voimaan vasta syksyllä 1930. Enckellin aikana laaditut suunnitelmat säilyivät edelleen voimassa vaihtoehtoina. V.K.27 oli voimassa vuoteen 1934 asti, jolloin liikekannallepanossa siirryttiin aluejärjestelmään. V.K.27 oli ensimmäinen jääkäriupseerien laatima suunnitelma,

²⁸ Elfvingren, Eero: *Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1 N:o 3, Hakapaino Oy, Helsinki 2000, s. 106; Määttä, Vesa: *K.L. Oesch ylivoimaa vastassa*, Gummerus kustannus Oy, Norhaven, Tanska 2017, s. 360.

²⁹ Kronlund (1988), s. 286–287.

³⁰ Sotaväen esikunta oli sotaväen päällikön alainen esikunta, jonka vastuulle kuuluivat lähinnä koulutus-, talous- ja kurinpitot asiat.

³¹ Elfvingren (1997), s. 255–256.

³² Elfvingren (2000), s. 75–77.

jossa ilmeni jääkärien valtaannousun myötä tapahtunut ajattelutavan muutos. Jääkärien ajattelutapa korosti hyökkäyksellisempää taktiikkaa.³³

V.K. 27:lle laadittiin päivityssuunnitelma *Venäjän keskitys 31* (V.K.31), mutta sitä ei koskaan jaettu eteenpäin yleisesikunnasta.³⁴ 1930-luvun alussa todettiin, että V.K. 27 oli suunnitelmana toteuttamiskelvoton. Tämän johdosta yleisesikunnassa laadittiin uudet suunnitelmat, Venäjän keskitys 1 ja 2 (V.K.1 ja 2.), jotka hyväksyttiin käyttöön vuonna 1934. Nuo suunnitelmat olivat voimassa aina talvisodan syttymiseen saakka, jolloin päivitetty vaihtoehto V.K.2 valikoitui valtakunnan puolustus suunnitelmaksi.³⁵

Seuraava merkittävä uudistus yleisesikunnan organisaatiossa tapahtui vuoden 1937 lopussa, jolloin valtaosa yleiskunnan osastoista liitettiin osaksi puolustusministeriötä. Organisaatiomuutos oli osa suurempaa uudelleenjärjestelyä ylimmässä sotilaallisessa johdossa. Yleisesikunta jäi tuolloin käsittämään vain kaksi osastoa, jotka olivat operatiivinen- ja ulkomaanosasto. Yleisesikunnan vastuulle jäi edelleenkin puolustus- ja operaatiosuunnitelmien valmistelu. Käytännössä yleisesikunta toimi tuolloin puolustusneuvoston puheenjohtajan esikuntana. Operatiivinen osasto laajeni uudistuksessa nelitoimistoiseksi, jolloin sinne perustettiin jokaiselle puolustushaaralle oma toimistonsa. Uudet puolustushaaratoimistot olivat maavoimatoimisto (Op.1), merivoimatoimisto (Op.2) ja ilmavoimatoimisto (Op.3). Osastoon kuului myös siihen noin vuotta aiemmin liitetty huolto- ja kulkulaitostoimisto (Op.4) Operatiivisen osaston organisaatiossa tehty uudistus tarkoitti myös puolustushaarojen operatiivisen suunnittelun selkiytymistä.³⁶

Pienen yleisesikunnan aikana ei valmistunut uusia vahvistettuja koko valtakuntaa koskevia puolustus suunnitelmia, vaan suunnitelmia V.K.1 ja 2 vain lähinnä päivitettiin ja tarkastettiin. Ahvenanmaan puolustuksen osalta yleisesikunnassa kuitenkin laadittiin useita suunnitelmia. Euroopassa 1930-luvun lopulla vallinnut kiristynyt sotilaspoliittinen tilanne nosti Ahvenanmaan strategisen aseman ja siihen kohdistuneen sotilaallisen uhkan suurempaan merkitykseen kuin aikaisemmin. Jo 1930-luvun alkupuolella aloitettu salainen yhteistyö Ruotsin yleisesikunnan kanssa konkretisoitui vuosina 1938–39 laadittuun suunnitelmaan Ahvenanmaan yhteispuolustuksesta.

³³ Tervasmäki, Vilho (toim.): *Talvisodan historia I*, Sotatieteen laitos, WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo 1977, s. 79–81.

³⁴ Kronlund, Jarl (toim.): *Suomen puolustuslaitos 1918–1939*, WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo 1988, s. 292.

³⁵ Sama, s. 292; Tervasmäki (1977), s. 82–85.

³⁶ Elfvengren (2000), s. 155–157.

2. SISÄLLISSODAN PÄÄTTYMISESTÄ AHVENANMAAN KYSYMYKSEN RATKEAMISEEN 1918–1922

2.1 Sotilaspoliittinen tilanne sisällissodan jälkeen

Suomen sisällissodan päättymisen jälkeen valkoista armeijaa alettiin demobilisoida alkukesästä 1918. Valkoisen armeijan perustoille alettiin hiljalleen rakentaa vakinaista puolustuslaitosta. Juuri itsenäistyneen valtion asevoimien johto aloitti samalla maan puolustussuunnitelmien laatimisen. Keskeisimpänä uhkana nähtiin Neuvosto-Venäjä, jonka kanssa Suomi oli sotatilassa aina vuonna 1920 solmittuun Tarton rauhansopimukseen asti. Puolustussuunnittelun painopisteenä nähtiin itäraja ja erityisesti Karjalankannaksen alue.³⁷

Ensimmäiset suunnitelmat Suomen puolustuksen järjestelyistä laadittiin kesällä 1918. Suunnitelmia laadittiin monella eri taholla. Suunnitelmia laativat muun muassa maassa tuolloin vielä olleen Saksan Itämeren divisioonan upseerit, marsalkka Mannerheimin tehtävään käskemät ruotsalaiset upseerit, sekä joukko suomalaisia upseereita.³⁸ Tehdyn suunnittelutyön pohjalta valmistui kolme erilaista suunnitelmaa. Nämä suunnitelmat olivat puolustus-, puolustus-hyökkäys- sekä hyökkäyssuunnitelma. Kaikki kolme edellä mainittua suunnitelmaa olivat suunnitelmia itärajalla Neuvosto-Venäjää vastaan käytävää sotaa varten.³⁹

Rannikopuolustuksen järjestäminen katsottiin itsenäisyyden alkuvuosina ongelmaksi rajallisten resurssien vuoksi. Yleisesikunnan kirjeenvaihdosta vuosina 1919 ja 1920 löytyy esimerkkejä jopa siitä, että mahdollisuutta koko rannikopuolustuksen korvaamisesta ”linnoitusmiinoilla” tutkittiin asettamalla erityinen komissio tutkimaan tuota mahdollisuutta.⁴⁰ Ajatuksesta kuitenkin luovuttiin komission tekemän mietinnön perusteella.⁴¹

Ahvenanmaan saaret olivat kuuluneet Suomen suurruhtinaskunnan alueeseen ja Suomen itsenäistyttyä Ahvenanmaan saaret katsottiin kuuluvan Suomen tasavallalle. Ruotsilla oli myös intressi liittää Ahvenanmaan alue itseensä, johon se pyrkiikin määrätietoisesti aina Ahvenan-

³⁷ Kronlund (1988), s. 186–187.

³⁸ Sama, s. 186–187.

³⁹ Arimo (1986a), s. 167.

⁴⁰ YE:n osasto Ia:n kirje n:o 702/20 sal./6.10.1920, T 2855/5, KA.

⁴¹ Rannikopuolustuksen korvaamista linnoitusmiinoilla tutkineen komission mietintö, numeroimaton, 1.12.1920, T2855/5, KA.

maan sopimuksen solmimiseen asti. Ahvenanmaan väestön keskuudessa vallitsi myös suuri myötämielisyys Ruotsia kohtaan.

Ahvenanmaan saaret oli linnoitettu venäläisten toimesta ensimmäisen maailmansodan aikana vuosina 1915–1917 huolimatta Krimin sodasta asti voimassa ollutta sopimusta saarten linnoittamattomuudesta ⁴². Ruotsi koki Ahvenanmaan linnoitukset uhkana itselleen ja aloitti vaatimukset niiden purkamisesta Saksan ja Neuvosto-Venäjän aloittaessa rauhanneuvottelut syksyllä 1917 ⁴³. Venäläisten rakentaman Pietari Suuren merilinnoituksen rannikkotykistölinnakkeiden ampumasektorit Ahvenanmaan alueella oli selkeästi suunnattu lounaaseen ja länteen ⁴⁴. Ahvenanmaan länsiosiin rakennetuilta linnakkeilta olisi pystytty sulkemaan Märketin kapeikko, joka on eittämättä ollut suuri syy ruotsalaisten vaatimuksiin linnoitusten purkamisesta.

Suomen, Ruotsin ja Saksan hallitusten käymien neuvotteluiden pohjalta Ahvenanmaalla sijainneet venäläisten jälkeensä jättämät linnoitukset ja varustukset päätettiin purkaa 30.12.1918 Tukholmassa tehdyn sopimuksen mukaisesti. Suomen hallitus ratifioi sopimuksen 11.3.1919 ja varsinainen linnoitusten ja varustusten hävitystyö aloitettiin huhtikuussa 1919. ⁴⁵

Hävitystyötä valvomaan asetettiin komissio, joka koostui sopijavaltioiden edustajista. Hävitystyöt suoritettiin loppuun kevään ja kesän 1919 aikana ⁴⁶. Työn suorittivat sopijavaltioiden asettamat komennuskunnat, jotka koostuivat Ruotsin komennuskunnan osalta ruotsalaisista sotilaista. Suomen komennuskunta koostui suomalaisista siviilityömiehistä. Saksan osalta komennuskunta koostui suomalaisista siviilityömiehistä, jotka toimivat saksalaisten upseerien työnjohdon alaisina. ⁴⁷

Suomessa Ahvenanmaan linnoitusten purkaminen nähtiin huonona asiana, koska se teki Ahvenanmaasta sotilaallisen tyhjiön. Krimin sodasta asti voimassa olleelle saarten demilitarisoinnillekaan ei ollut poliittisia takeita. Linnoitusten hävittäminen lisäsin suomalaisten epä-

⁴² Leiviskä, Iivari: *Suomi, Ruotsi ja Ahvenanmaa*, Kauppalehti Oy:n kirjapaino, Helsinki, 1938, s. 3–4.

⁴³ Sauramo (1938), s. 13–14.

⁴⁴ Kronlund (1988), s. 74.

⁴⁵ Engvist, Ove: *KELLÄ SAARET JA SELÄT ON HALLUSSAAN... Rannikopuolustuksen aluekysymykset autonomisessa ja itsenäisessä Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian Laitos, Edita Prima Oy, 2007, s. 134–137.

⁴⁶ Sama, s. 136.

⁴⁷ Kronlund (1988), s. 114–115.

luuloja Ruotsia kohtaan, kun Ruotsin intressit liittää Ahvenanmaan alue itseensä alkoivat käydä entistä selvemmin ilmi.⁴⁸

2.2 Suomalaiset joukot Ahvenanmaalla

Tilanteen eskaloiduttua Suomessa sisällissodaksi vuoden 1918 tammikuussa, Suomen hallituksen joukot lähettivät helmikuussa 1918 Ahvenanmaalle Uudenkaupungin suojeluskunnan joukkoja rauhoittamaan tilannetta, sekä riisumaan aseista saarella vielä ollutta venäläistä sotaväkeä⁴⁹. Ruotsalaiset reagoivat myös tilanteeseen ja suorittivat Ahvenanmaalle maihinnousun saaden sekavien vaiheiden jälkeen Uudenkaupungin suojeluskunnan poistumaan Ahvenanmaalta suorittaen samalla venäläisten aseistariisunnan. Ruotsalaiset toteuttivat toimensa varsin ovelasti ja lopputuloksena Ahvenanmaa jäikin lyhyeksi aikaa pelkästään ruotsalaisten hallintaan.⁵⁰

Suomen valtiovallan edustus palasi saarille vasta maaliskuun alussa, kun saksalaiset suorittivat Ahvenanmaalle maihinnousun. Tuolloin saarille saapui myös Suomen hallitusta edustanut maaherra, eversti von Bonsdorff⁵¹. Ruotsalaiset joukot poistuivat Ahvenanmaalta lopullisesti toukokuun 1918 lopussa, kun Suomen hallitus vaati sitä Ruotsilta⁵². Ahvenanmaalla kevästä 1918 asti ollut saksalainen osasto siirrettiin pois syyskuussa 1918, jonka jälkeen saarille jäi enää suomalaisia joukkoja⁵³.

Yleisesikunta laati heinäkuussa 1918 suunnitelman aktiivisten joukkojen sijoituksista ja niiden puolustusalueista. 1. divisioonaa oli tuossa suunnitelmassa tarkoitus käyttää ylijohdon reservinä vastuualueinaan rannikoiden puolustus ja Ahvenanmaa. 2. ja 3. divisioonaa sekä erillisprikaatit oli suunniteltu itärajan puolustukseen.⁵⁴

Kuitenkin samoihin aikoihin yleisesikunnassa laaditussa muistiossa ”Suomen puolustus”, 1. divisioonaa oli sijoitettuna Karjalankannaksen puolustukseen ja rannikkopuolustuksen vastuu

⁴⁸ Kronlund (1988), s. 115.

⁴⁹ Arimo (1986a), s. 99.

⁵⁰ Arimo (1986a), s. 99; Leiviskä (1938), s. 4–5.

⁵¹ Sauramo (1938), s. 13.

⁵² Leiviskä (1938), s. 5.

⁵³ Arimo (1986a), s. 99.

⁵⁴ Sama, s. 98.

oli annettu rannikkotykistölle, erikseen suojeluskunnista perustettaville rannikkopuolustuspataljoonille sekä Suomen laivastolle.⁵⁵

Suomen hallituksen joukkoja saapui Ahvenanmaalle uudestaan kevään ja kesän 1918 aikana. Myöhemmässä tutkimuskirjallisuudessa on esitetty hieman ristiriitaista tietoa siitä, että milloin ja mitkä suomalaisjoukot Ahvenanmaalle vuonna 1918 saapuivat. Ove Engvist ja Kenneth Gustavsson toteavat kirjoissaan, että Ahvenanmaalle saapui ensimmäisinä Suomen hallituksen joukkoina toukokuun puolivälissä 1918 Vaasan rykmentin suomalainen pataljoona.⁵⁶ Väitettä tukee myös Iivari Leiviskän kirjasessa vuodelta 1938 oleva maininta Vaasan rykmentin joukkojen siirrosta Ahvenanmaalle alkuvuonna 1918.⁵⁷ Ohto Manninen toteaa vuoden 1989 sotahistoriallisessa aikakauskirjassa julkaistussa artikkelissaan suojeluskuntarykmenttien vaiheista keväällä 1918, että Vaasan rykmentti oli toukokuussa 1918 sijoitettuna Vaasan alueelle tehtävään punavankien vartiointi.⁵⁸ Jarl Kronlund ja Reino Arimo taas toteavat omissa kirjoissaan, että Suomen hallituksen joukkoja saapui Ahvenanmaalle vasta elokuussa 1918, kun 1. divisioonaan kuuluneen Itämeren jalkaväkirykmentin pataljoona siirrettiin Turusta Ahvenanmaalle yleisesikunnan käskystä.⁵⁹ Läpikäydystä arkistoaineistosta ei tietoa ole pystytty varmentamaan. Kuitenkin sekundärlähteiden pohjalta tehtyyn tulkintaan, päädytään johtopäätökseen, että Vaasan rykmentin joukkoja on ollut Ahvenanmaalla vuonna 1918, joskin lyhytaikaisesti.

Yleisesikunta asetti kesällä 1918 everstilutnantti Almqvistin johdolla toimivan komitean inventoimaan venäläisten jälkeensä jättämiä linnoituksia ja puolustuslaitteita Suomen rannikolla.⁶⁰ Almqvistin komitean raportissa venäläisten jälkeensä jättämät rannikkotykistöpatterit oli jaettu kahteen eri ryhmään niiden tehtävien mukaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat sellaiset patterit, joiden tehtävä oli tärkeimpien väylien ja maihinnousu-urien ja paikkojen suojaaminen. Toiseen ryhmään kuuluivat sellaiset patterit, joiden tehtävänä oli merimiinoitteiden suojaaminen. Turun saariston ja Ahvenanmaan alueen patterit katsottiin kuuluvan ensimmäi-

⁵⁵ YE:n Os. Ia:n muistio ”Suomen puolustus”, numeroimaton ja päiväämätön, laadittu ilmeisimmin syksyllä 1918, Pk1481/26, KA.

⁵⁶ Engvist (2007), s. 127; Gustavsson, Kenneth: *Ålandsöarna – en säkerhetsrisk? Spelet om den demilitariserade zonen 1919–1939*, PQR-kultur, Balto, Liettua 2012, s. 35–36.

⁵⁷ Leiviskä (1938), s. 6.

⁵⁸ Manninen, Ohto: Valkoisen armeijan suojeluskuntarykmentit, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 8, Sotahistoriallisen seuran ja sotatieteen laitoksen julkaisuja, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 1989, s. 27.

⁵⁹ Arimo (1986a), s. 99; Kronlund (1988), s. 192.

⁶⁰ Engvist (2007), s. 144.

seen ryhmään. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluneet patterit Almqvistin komitea katsoi Suomen rannikkopuolustukselle tarpeettomiksi.⁶¹

Komitea päätyi raportissaan jakamaan patterit edelleen kolmeen eri luokkaan silmällä pitäen Suomen rannikkopuolustuksen tarpeita. Ensimmäisen luokan patterit jätettäisiin täyteen valmiuteen aseistettuna. Toisen luokan patterit jätettäisiin miehittämättä, mutta ne olisi tarkoitus miehittää liikekannallepanon sattuessa. Kolmanteen luokkaan sijoitettiin hävitettävät linnoitukset. Kaikki Ahvenanmaalla olleet patterit kuuluivat toiseen luokkaan.⁶²

Rannikkotykistön perustamisen jälkeen keväällä 1918 perustetuista kolmesta rannikkotykistöpataljoonasta ensimmäisen vastuualueeksi käskettiin Ahvenanmaa–Loviisan itäpuoli. Pataljoonat muutettiin keväällä 1919 rykmenteiksi vastuualueiden säilyessä ennallaan⁶³. Arkistolähteissä ei ole merkintöjä siitä, että rannikkotykistö olisi vuosina 1918–1919 miehittänyt Ahvenanmaalla olleita linnakkeita ennen niiden hävittämistä.

Helmikuussa 1918 Suomen hallituksen laillista valtaa edustanut senaatti hyväksyi asevelvollisuuden palauttamisen vuoden 1878 asevelvollisuuslain nojalla. Valkoisen armeijan ylipäällikkö Mannerheim oli esittänyt asevelvollisuuden käyttöönottoa aikaisemmin helmikuussa. Sen nojalla kaikki 21–40-vuotiaat miehet olivat asevelvollisia sodanaikana. Vanha asevelvollisuuslaki oli monilta osin puutteellinen ja vuonna 1919 astuikin voimaan väliaikainen asevelvollisuuslaki. Väliaikaisessa laissa läänit jaettiin kahdeksi tai useammaksi kutsuntapiiriksi ja edelleen kutsunta-alueiksi. Ahvenanmaa muodosti yhden kutsuntapiirin.⁶⁴

Helmikuussa 1918 julistettu yleinen asevelvollisuus koski myös ahvenanmaalaisia, joka herätti Ahvenanmaalla epäluuloja ja suoranaista vastarintaakin. Asevelvollisuusikäisiä ahvenanmaalaisia pakeni tuolloin kutsuntoja Ruotsiin. Maaherra von Bonsdorf kuitenkin lupasi, ettei kutsuntoja Ahvenanmaalla järjestettäisi, jos riittävä määrä miehiä liittyisi suojeluskuntajoukkoihin. Mannerheim oli lisäksi lähettänyt von Bonsdorffille sähköksen, jossa ilmoitettiin, että ahvenanmaalaisia asevelvollisia käytettäisiin vain maakunnan alueen puolustuksessa. Suojeluskuntiin ei kuitenkaan liittynyt tarpeeksi miehiä, joten toukokuun alussa 1918 von Bonsdorf julisti kutsunnat Ahvenanmaalla. Kutsunnat Ahvenanmaalla jatkuivat aina vuoteen 1923 asti.

⁶¹ Engvist (2007), s. 145.

⁶² Sama, s. 145–146.

⁶³ Kronlund (1988), s. 160, 181–184.

⁶⁴ Sama, s. 54.

Kutsuntoihin kuitenkin ilmaantui vain murto-osa palvelukseen kutsutuista ikäluokista. Yleinen ilmapiiri Ahvenanmaalla oli voimakkaasti kutsuntojen ja asevelvollisuuden vastainen.⁶⁵

Palvelukseen astuneet ahvenanmaalaiset palvelivat aluksi pääsääntöisesti Ahvenanmaalle tuolloin sijoitetussa Porin rykmentin pataljoonassa tai laivastossa. Toukokuussa 1920 voimaantunut laki Ahvenanmaan itsehallinnosta kuitenkin määräsi maakunnan asevelvolliset avustamaan Isänmaan puolustusta suorittamalla palveluksen luotsi- ja majakkalaitoksessa asevelvollisuuden suorittamisen sijasta. Halutessaan maakunnan asukkailla oli kuitenkin oikeus suorittaa asepalvelus tasavallan sotalaitoksessa, kuten lain 27 momentissa todetaan.⁶⁶ Ahvenanmaalaisten yleinen asevelvollisuus lakkautettiin Ahvenanmaan sopimuksen solmimisen ja vuoden 1922 lopulla säädetyin uuden asevelvollisuuslain myötä⁶⁷.

2.3 Varautuminen Ruotsin uhkaa vastaan

Ahvenanmaan kysymyksen koettiin jääneen sekä Suomessa että Ruotsissa avoimeksi vielä linnoitteiden hävittämisenkin jälkeen. Ruotsilla oli voimakas pyrkimys saada Ahvenanmaan alue hallintaansa ja se vei Ahvenanmaan kysymyksen lopulta ratkaistavaksi Kansainliitolle. Kansainliiton päätöksen perusteella Ahvenanmaan alueen katsottiin kuuluvan Suomeen, joskin saaret päätettiin demilitarisoida erillisellä sopimuksella täydentämään Krimin sodan aikaista sopimusta saarten linnoittamattomuudesta.

Ennen sopimuksen syntymistä Ahvenanmaan kysymys hiersi Suomen ja Ruotsin välejä niin pahasti, että Suomessa katsottiin maiden välillä vallitsevan sodanuhka. Kesäkuussa 1920 sodanuhka arvioitiin niin korkeaksi, että sotaministeriö lähetti yleisesikunnalle kirjeen, jossa ohjeistettiin toimenpiteet mihin piti ryhtyä ruotsalaisten noustessa maihin Ahvenanmaalla, tai jos ruotsalaisia sota-aluksia tavattaisiin Ahvenanmaan vesillä. Maihin nousseita ruotsalaisia vastaan sai avata tulen.⁶⁸ Kesän 1920 tilanteesta Ahvenanmaalla on myöhemmin alettu käyttää nimitystä Ahvenanmaan kriisi (ruots. sommarkrisen).

Ahvenanmaalla jo vuoden 1918 alussa alkanut separatistinen liikehdintä jatkui myös sen jälkeen, kun saaret olivat jääneet suomalaisten hallintaan kesällä 1918. Yleisesikunnan ja Etsi-

⁶⁵ Gustavsson (2012), s. 55–59.

⁶⁶ *Laki Ahvenanmaan itsehallinnosta*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1920, s. 15.

⁶⁷ Kronlund (1988), s. 181.

⁶⁸ Sotaministeriön kirje n:o 408/20 sal./21.6.1920, T2855/3, KA.

vän keskuspoliisin välisestä kirjeenvaihdosta vuosina 1919–1921 käy hyvin ilmi, että tilanteen kehittymistä Ahvenanmaalla seurattiin yleisesikunnassa tiiviisti.⁶⁹

Arkistoaineistosta ei löydy yhtenäisiä ja vahvistettuja suunnitelmia Ahvenanmaan puolustuksen järjestämisestä, mutta kirjeenvaihdossa Ahvenanmaan asia on ollut tiiviisti esillä koko sen ajan, ja Ahvenanmaan puolustuksesta on kannettu huolta. Esimerkiksi yleisesikunnan kesäkuun 16. päivänä 1920 sotaministeriölle lähettämässä kirjeessä lueteltiin joukko toimenpiteitä, joihin oli syytä ryhtyä Ahvenanmaan puolustuskyvyn ylläpitämiseksi.

Yleisesikunta esitti kirjeessään muun muassa Ahvenanmaan ja mantereiden välisten viestiyhteyksien varmentamista, sekä tähystysverkon perustamista. Tähystysverkosta yleisesikunta totesi, että sen perustaminen olisi liian suuritöistä, joten tähystystehtävään voitaisiin asettaa armeijan lentokoneita. Koneet olisi sijoitettu Turkuun ja niiden varakenttänä olisi toiminut Ahvenanmaalla sijaitseva Granboda. Kirjeessä yleisesikunta esitti myös edellisenä vuonna hävitettyjen rannikkotykistöpatteiden kuntoon laittamista, sekä miinanlaskijalaivaston sijoittamista Ahvenanmaalle.⁷⁰

Sotaministeriön vastauksessa yleisesikunnan esitykseen todettiin, ettei rannikkotykistön patteita voitu laittaa kuntoon. Sotaministeriö kyseenalaisti myös miinanlaskijalaivaston lähettämisen Ahvenanmaalle. Lentokoneiden sijoittamiseen Turkuun sotaministeriö suhtautui kuitenkin myönteisesti.⁷¹ Yleisesikunnan vastineessa sotaministeriölle 2. heinäkuuta 1920 Yleisesikunta totesi edellisestä kirjeestään poiketen, että lentokoneiden sijoittaminen Turkuun ei ollut tarpeellista, eikä miinanlaskijalaivastoakaan ollut syytä lähettää Ahvenanmaalle. Riittäväksi toimenpiteeksi katsottiin antaa laivastolle valmistautumistehtävä alusten lähettämistä Ahvenanmaalle.⁷²

1. divisioonaan kuuluneen Itämeren jalkaväkirykmentin nimi muutettiin keväällä 1919 Porin rykmentiksi⁷³. Kenneth Gustavsson toteaa kirjassaan, että Ahvenanmaalle sijoitettu Porin rykmentin pataljoona olisi siirretty talveksi takaisin Turkuun lokakuun lopussa 1918, mutta

⁶⁹ Ks. esim. Etsivän keskuspoliisin kirje n:o 12608/20/21.7.1920, T2855/5, KA. Arkistoaineistosta selviää, että Etsivä keskuspoliisi raportoi Ahvenanmaan tilanteesta Yleisesikunnan päällikölle säännöllisesti.

⁷⁰ YE:n kirje n:o 510/20 sal./16.6.1920, T2855/5, KA.

⁷¹ Sotaministeriön kirje n:o 645/20/25.6.1920, T 2855/5, KA.

⁷² YE:n kirje n:o 519/20 sal./2.7.1920, T2855/5, KA.

⁷³ Arimo (1986a), s. 150.

tämän tiedon luotettavuus pitää kyseenalaistaa ⁷⁴. Yleisesikunnan laatimassa luettelossa Suomen armeijan joukoista 15.4.1919 on Porin rykmentin II pataljoonan sijoitukseksi merkitty Maarianhamina. ⁷⁵ Turkuun sijoitetun Porin rykmentin tehtäviin kuului vuodesta 1919 lähtien pitää joukkoja Ahvenanmaalla. Ahvenanmaalle sijoitettujen joukkojen vahvuus vaihteli ja yleensä sinne oli sijoitettuna vahvennettu komppania. Kesän 1920 kriisin aikana yleisesikunta antoi Porin rykmentille käskyn, jonka mukaan rykmentin tuli pitää yllä valmiutta kokonaisen pataljoonan lähettämiseksi Ahvenanmaalle käskystä vuorokaudessa. Porin rykmentin joukkoja oli sijoitettuna Ahvenanmaalle aina tammikuuhun 1922 asti, jolloin siellä vielä ollut konekiväärikomppania vedettiin takaisin Turkuun. ⁷⁶

Yleisesikunnan 11. tammikuuta 1921 päivätyssä kirjeessä rannikkopuolustuksen päällikölle yleisesikunta esitti näkemyksensä Ahvenanmaan ja Turun saariston väliselle merialueelle tarvittavasta patterivyöhykkeestä. ⁷⁷ Erillinen Turun rannikkotykistöpatteristo perustettiin keuhalla 1921 ja se saavutti täyden vahvuutensa vuonna 1922. Erillinen patteristo miehitti tuolloin Utön, Örön ja Lypertön (suom. Lypyrtti) linnakkeita, jotka sijaitsivat lähellä Ahvenanmaan maakuntarajaa Kihdin selän itäpuolella. ⁷⁸

Yleisesikunta käski vuonna 1920 myös laivastolle tehtävät sodassa Neuvosto-Venäjää tai Ruotsia vastaan. Sotatapauksessa Neuvosto-Venäjää vastaan Ahvenanmaan alueeseen ei otettu mitään kantaa. Sotatapauksessa Ruotsia vastaan laivaston tehtäväksi määritettiin ensisijaisesti estää Ruotsin laivaston pääsy Pohjanlahdelle, ja jos tämä olisi epäonnistunut, laivaston tehtävänä olisi ollut estää Ruotsin maihinnousu Suomen rannikolle ja Ahvenanmaalle. Ruotsalaisten maihinnousun onnistuessa laivaston tehtäväksi määrättiin Ruotsin huoltoyhteyksien häirintä merellä sekä armeijan merisivustan suojaaminen Suomenlahdella. ⁷⁹

Suomen laivaston tehtäväksi sisällissodan, ja hieman myöhemmin päättyneen ensimmäisen maailmansodan, jälkeen jäi myös raivata Itämereen lasketut merimiinoitteet Suomen alueve-siltä. Keväällä 1918 perustettiin miinanetsintälaivue, jonka miehistön kouluttamisesta ja aluk-

⁷⁴ Gustavsson (2012), s. 35. Gustavsson viittaa tekstissään Ålandstidningenin lehtiartikkeliin, joka on päivätty 14.9.1918, jolloin tietoa voidaan pitää epäluotettavana.

⁷⁵ YE:n luettelo Suomen armeijan joukoista 15.4.1919, asiakirja B 608 sal., Pk 1481/28, KA..

⁷⁶ Arimo, Reino: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, II osa*, Sotatieteen laitos, Helsinki 1986b, s. 92, 229.

⁷⁷ YE:n toimisto I:n kirje n:o 17/21.sal./11.1.1921, T 2855/10, KA.

⁷⁸ Engvist (2007), s. 189.

⁷⁹ YE:n Os. Ia:n kirje n:o 487/20 sal./2.6.1920, T 2855/5, KA.

si myös toiminnan johtamisesta vastasivat saksalaiset.⁸⁰ Varsinainen raivaustyö Suomen aluevesillä alkoi kuitenkin vasta vuonna 1919. Ahvenanmaan alueelle lasketut miinoitteet olivat kooltaan pienehköjä ja ne raivattiin suomalaisten osalta vasta vuonna 1921, kun taas ruotsalaiset olivat raivanneet jo vuonna 1919 Maarianhaminaan lounaasta johtavan meriväylän alueen.⁸¹ Ahvenanmaan miinanraivauksen edistymisestä voidaan löytää yhteys Suomen ja Ruotsin poliittisiin ja sotilaallisiin intresseihin Ahvenanmaan osalta. Suomi on mahdollisesti kokenut Ahvenanmaalla olleet miinoitteet saaria suojaavana tekijänä, kun taas Ruotsin pyrkimyksenä oli saada Ahvenanmaa tyhjennettyä kaikista puolustuslaitteista.

Ilmailuvoimien osalta vuonna 1921 todettiin, että rajallisten resurssien vuoksi koko ilmailuvoimien kalusto tuli sijoittaa uhanalaisimpaan suuntaan, eli itään. Suomenlahden länsiosan ja länsirannikon osalta majuri Arne Somersalon helmikuussa 1921 laaditussa muistiossa ilmailuvoimien käytöstä todetaan, ettei läntiselle suunnalle ole yksinkertaisesti osoittaa voimia. Muistiossa kuitenkin todetaan, että meri-ilmailun kehittyessä ja kalustotilanteen parantuessa uusissa ilmailuvoimia koskevissa suunnitelmissa tulee myös huomioida Itämeren rannikko ja Pohjanlahden alue.⁸²

2.4 Ruotsin keskitys, R.K.1

Ahvenanmaan kysymyksen hiertäessä Suomen ja Ruotsin välejä, aloitti yleisesikunta puolustus suunnittelun Ruotsin mahdollista hyökkäystä silmällä pitäen. Yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Oscar Enckell oli vuonna 1919 toimiessaan rannikkopuolustuksen päällikkönä laatinut muistion, jossa hän pohti Ruotsin hyökkäysmahdollisuuksia Suomeen. Tuo muistio toimikin pohjana varsinaiselle puolustus suunnitelmalle, joka sai nimekseen *Ruotsin keskitys, R.K.1*.⁸³

Yleisesikunnan tekemä uhka-arvio perustui pitkälti Enckellin muistioon. Ruotsin mahdollinen hyökkäys toteutuisi maihinnousuna Suomen lounais- ja länsirannikolle ensin valtaamalla Ahvenanmaa. Toisena vaihtoehtona Ruotsin hyökkäys tapahtuisi maarajan ylitse Pohjois-Suomessa. Jälkimmäinen vaihtoehto kuitenkin katsottiin epätodennäköiseksi ja puolustus-

⁸⁰ Meriupseeriyhdistys: *Suomen laivasto 1918–1968*, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2008, s. 72–73.

⁸¹ Kronlund (1988), s. 132–134.

⁸² Majuri Somersalon laatima muistio ”Ilmailuvoimien sijoitus ja majoitus”, 14.2.1921, T2855/9, KA. Majuri Arne Somersalo työskenteli sisällissodan jälkeen yleisesikunnan operatiivisessa toimistossa. Loppuvuodesta 1920 hänet nimitettiin ilmailuvoimien komentajaksi. Tuossa tehtävässä hän toimi aina vuoteen 1926 asti.

⁸³ YE:n kirje n:o 532/20.sal/6.7.1920, T 2858/13, KA.

suunnitelma laadittiin vastaamaan ensin mainittua uhkakuvaa. Yleisesikunnassa arvioitiin myös, että Ruotsi kykenisi keskittämään yhteensä 13 divisioonaa Suomea vastaan ja liikekannallepanon arvioitiin kestävän kahdeksan päivää. Ahvenanmaalle tehtävään maihinnousuun ruotsalaisilla arvioitiin olevan kyky jo neljäntenä tai viidentenä liikekannallepanopäivänä.⁸⁴

Yleisesikunta sai puolustus suunnitelman valmiiksi syksyyn 1920 mennessä ja käskytti sen eteenpäin. Suunnitelman mukaan armeijan päävoimat olisi ryhmitetty Seinäjoki–Tampere–Riihimäki–Helsinki linjalle. Rannikolle olisi työnnetty vain pieniä osastoja tekemään vastarintaa maihin nousevia ruotsalaisjoukkoja vastaan. Päämaja olisi siirtynyt Riihimäen alueelle.⁸⁵

Ilmeisesti yleisesikunnassa vallitsi hyväksyntä siitä, ettei ruotsalaisten maihinnousua kyettäisi estämään rannikolla, vaan hyökkäyksen pysäyttäminen tulisi tehdä sisämaassa. Hyökkäävien ruotsalaisten suuntautuminen maihinnousun jälkeen selvitettäisiin lentotiedustelulla ja vasta tilanteen selkiytyessä olisi päävoimia alettu suuntamaan kohti hyökkääviä ruotsalaisia.

Ahvenanmaan saarille tuolloin sijoitettuna ollut Porin rykmentin pataljoona olisi puolustus suunnitelman mukaan vedetty takaisin mantereelle ja ryhmitetty Turun-Salon alueen puolustukseen⁸⁶. Kesäkuussa 1921 käskyttiin *Ruotsin keskityksen* kuljetussuunnitelmat. Tuossa kuljetussuunnitelmassa käsketään jo olemassa olevat joukot täydennettäväksi sotavahvuisiksi varuskuntiinsa. Kuljetussuunnitelmat vahvistavat käsityksen, että Ahvenanmaalla tuolloin ollut pataljoona oli todella tarkoitus vetää takaisin Turkuun täydennettäväksi, jonka jälkeen se olisi sijoitettu Turun–Salon alueelle.⁸⁷

Edellisessä alaluvussa mainitusta yleisesikunnan ja sotaministeriön välisessä kirjeenvaihdossa kesä- ja heinäkuussa 1920 esitetyistä toimenpiteistä varsinaisessa keskityssuunnitelmassa ei näy juurikaan viitteitä.

Porin rykmentin pataljoonan pitoa Ahvenanmaalla aina tammikuuhun 1922 voidaan kuitenkin pitää selkeänä varautumistoimenpiteenä Ruotsin uhkaa vastaan. Porin rykmentin muutkin pataljoonat olivat sijoitettuna 1920-luvun alussa Turkuun, josta ne olisi pystytty nopeastikin siirtämään Ahvenanmaalle.⁸⁸ On mahdollista että Porin rykmentin pataljoona oli tarkoitus vetää

⁸⁴ Arimo (1986b), s. 227–228; YE:n kirje n:o 532/20.sal/6.7.1920, T 2858/13, KA.

⁸⁵ Arimo (1986b), s. 228; YE:n Os. Ia:n kirje n:o 791/20 sal., päiväämätön lokakuu 1920, T 2858/13, KA.

⁸⁶ YE:n kirje n:o 677/20.sal./24.9.1920, T 2858/13, KA.

⁸⁷ YE:n kirje n:o 299/21 sal./25.6.1921, T 2855/10, KA.

⁸⁸ Arimo (1986b), s. 92.

takaisin mantereelle vasta, kun se olisi ollut taistelukosketuksessa maihin nousseiden ruotsalaisten kanssa Ahvenanmaalla. Tästä ei ole kuitenkaan säilynyt arkistoaineistossa todistusaineistoa.

Ahvenanmaan puolustamiseen varautumisesta kertoo myös yleisesikunnan toimisto I:n kirje 21. helmikuuta 1921 sotaministeriölle, jossa yleisesikunta ilmoitti puoltavansa Maarianhaminan radioaseman siirtoa Merenkulkuhallitukselta sotalaitoksen alaisuuteen. Kirjeessä tosin todettiin, ilmeisimmin viitaten jo tuolloin tiedossa olleeseen Ahvenanmaan demilitarisointiin liittyen, että edellä mainittu toimenpide tulee olemaan väliaikainen.⁸⁹ On myös mahdollista, että jo alkuvuonna 1921 tiedossa olleen tulevan demilitarisointisopimuksen solmimisen jälkeen on yleisesikunnassa ajateltu demilitarisoinnin suojaavan Ahvenanmaata myös sodassa Ruotsia vastaan. Näin ollen alueen puolustus on jätetty lähes olemattomaksi puolustus suunnitelmassa. Sopimuksen solmimisen jälkeenhän pitkälle 1920-luvulle asti Suomen sotilaallisessa ja poliittisessa johdossa oli vallalla ajatus, että demilitarisointisopimus suojaa Ahvenanmaata myös sodan aikana.

Ahvenanmaan kysymyksen ratkaisu Kansainliitossa Suomen eduksi ainakin muodollisesti poisti tarpeen puolustus suunnittelun jatkamisesta Ruotsin uhkaa vastaan. Kuitenkaan arkistoaineistosta ei käy ilmi, että *Ruotsin keskitys* olisi kumottu, kuten muun muassa Reino Arimo-kin toteaa omien tutkimustensa pohjalta⁹⁰.

Laivaston esikunnassa vuonna 1924 laaditussa laivaston liikekannallepanokäskyssä on esimerkki virallisesta puolustusministeriön antamasta liikekannallepanokäskystä:

” 2) Liikekannallepano käsketty V (tai R) keskitystapaus ensimmäinen liikekannallepanopäivä numero kirjaimilla. Puolustusministeri ”⁹¹

Tämän jälkeen käskypohjassa on selitetty eri keskitystapausten kirjainten ja numeroinnin tarkoitus:

”...Jos taas kirjain R asetetaan K 1:n ja K 3:n eteen, ilmoitetaan tällä, että keskitys kohdistuu Ruotsia vastaan.”⁹²

⁸⁹ YE:n toimisto I:n kirje n:o 118/21. sal/21.2.1921, T 2858/13, KA.

⁹⁰ Arimo (1990), s. 138.

⁹¹ Laivaston esikunnan (LE) Osasto II:n asiakirja n:o 136/389/24 ersal./10.12.1924, R526/4, KA.

Edellä esitettyjen lainausten perusteella voidaan tehdä päätelmä, että keskityssuunnitelma R.K.1 on ollut voimassa ainakin vielä vuoden 1924 joulukuussa. Mielenkiintoinen havainto on, että kyseisessä laivaston liikekannallepanokäskyssä esitetään keskitystapauksen vaihtoehtoksi myös R.K.3. Tuollaista keskityssuunnitelmaa ei ole mainittu yhdessäkään muussa asiakirjassa, jota tässä tutkimuksessa on aiheeseen liittyen käsitelty. Mainintoja keskityssuunnitelmasta R.K.3 ei löydy myöskään myöhemmästä tutkimuskirjallisuudesta. Yleisesikunnan arkistojäämistöstä viralliseen keskityssuunnitelmaan R.K.1 liittyvästä aineistosta ei ole myöskään merkintöjä minkäänlaisista muista varianteista, kuin mitä tässä alaluvussa on jo edellä esitetty. Todennäköistä kuitenkin on, että suunnitelmaa R.K.3 ei ole koskaan edes laadittu ja kyseessä on vain liikekannallepanokäskyn rungossa ollut virhe.

2.5 Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922

Suomen rannikkopuolustus rakentui itsenäisyyden alkuvuosina Venäjän perintönä jääneeseen Pietari Suuren merilinnoitusketjuun, sekä varsin sekalaiseen ja harvalukuiseen Itämeren laivaston jälkeensä jättämään aluskalustoon. Aluskalusto oli kuntonsa puolesta pääosin heikkoa. Vuonna 1920 solmitun Tarton rauhansopimuksen myötä myös osa Itämeren laivaston ”perintönä” saaduista aluksista jouduttiin luovuttamaan Neuvosto-Venäjälle⁹³. Pietari Suuren merilinnoituksen osalta Ahvenanmaan patterit oli purettu ja Suomen rannikon puoleinen osa vaati merkittäviä resursseja sekä kunnossapidon että henkilöstön osalta. Lisäksi linnoitusketjun pääpuolustussuunta piti kääntää lännestä itään.⁹⁴ Kuten jo edellä on todettu, keskittyi puolustusjärjestelyiden painopiste itärajan puolustamiseen, mutta myös rannikkopuolustuksen ongelma pysyi esillä ja rannikkopuolustuksen kehittämiseksi oltiin ylimmässä sotilaallisessa johdossa myötämielisiä.

Vuonna 1921 asetettiin niin kutsuttu suuri rannikkopuolustuskomitea pohtimaan Suomen rannikkopuolustuksen järjestämistä ja kehittämistä. Komitean puheenjohtajana toimi yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Enckell. On siis ilmiselvää, että rannikkopuolustuskomitean työ heijastui myös yleisesikunnan toimintaan ja suunnitelmiin. Komitean kymmenen muun jäsenen joukossa olivat muun muassa silloinen rannikkopuolustuksen päällikkö kenraali Kaar-

⁹² LE:n Os II:n asiakirja n:o 136/389/24 ersal./10.12.1924, R526/4, KA.

⁹³ *Suomen laivasto* (2008), s. 94.

⁹⁴ Myllyniemi, Urho: ”Pietari Suuren merilinnoituksesta” talvisodan merivoimiin. Meripuolustuksen tila ja valmius syksyllä 1939, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 19/2000*, Sotahistoriallisen seuran ja sotamuseon julkaisuja, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2000, s. 27–32.

lo Kivekäs, laivaston päällikkö kommodori Gustaf von Schultz ja joukko muita upseereja sekä insinöörejä. Mainitsemisen arvoisia komitean jäseniä ovat muun muassa majuri Arne Somersalo (ilmailuvoimien tuleva komentaja) sekä komitean sihteeri luutnantti Niilo Sario (tuleva yleisesikunnan merivoimatoimiston päällikkö). Luutnantti Sario oli keskeisessä roolissa 1930-luvulla tehdyssä Ahvenanmaan puolustussuunnittelussa.⁹⁵

Komitea sai mietintönsä valmiiksi vuonna 1922 ja se koostui neljästä osasta: ensimmäinen osa oli strateginen kuvaus Suomen rannikosta, toinen osa oli suunnitelma Suomen rannikkopuolustuksen järjestelyksi, kolmas osa oli rannikkopuolustussuunnitelman kustannuslaskelma ja neljäs taas supistettu rannikkopuolustussuunnitelma.⁹⁶

Ensimmäinen osa käsitteli Suomen rannikon sotilasmaantiedettä ja vihollisen toimintamahdollisuuksia rannikolla. Ensimmäisessä osassa huomioitiin sotatapaukset Neuvosto-Venäjää, Ruotsia ja Norjaa vastaan. Venäjän mahdollisen toiminnan sotatilanteessa arvioitiin painottuvan lähinnä Suomenlahden ja Laatokan alueille. Kuitenkin mietinnöstä käy ilmi, että Neuvosto-Venäjän laivaston voimistumisen myötä tulevaisuudessa, se pyrkisi sotatilanteessa häiritsemään Suomen meriliikennettä ja ryhtyvän merisaartoon. Tässä tilanteessa komitea arvioi, että Neuvosto-Venäjä voisi pyrkiä valtaamaan Ahvenanmaan.⁹⁷

Sodassa Ruotsia vastaan Ahvenanmaalle kohdistuva uhka korostui. Rannikkopuolustuskomiteahan laati mietintönsä vuosina 1921–22, jolloin Ruotsin uhkaa pidettiin vielä merkittävänä. Komitean arvion mukaan sodassa Ruotsia vastaan sotänäyttämö käsittäisi koko rannikon Hangosta Tornioon. Sodassa Norjaa vastaan arvioitiin uhkan kohdistuvan Turun saaristoon ja Petsamoon.⁹⁸ Ruotsin ja Norjan uhka-arvioista välittyi kuitenkin hyvin teoreettinen henki. Ilmeisesti Ruotsin ja Norjan muodostamaan uhkaa ei rannikkopuolustuskomitea pitänyt kuitenkaan kovinkaan merkittävänä, mistä osoituksena voi pitää myös kohtuullisen ohutta sivumäärää verrattuna Neuvosto-Venäjästä tehtyyn arvioon.

Mietinnön toinen osio oli laaja suunnitelma Suomen rannikkopuolustuksen järjestämisestä, joka piti sisällään suunnitelmat Itämeren, Laatokan ja Petsamon rannikoilla tarvittavista puo-

⁹⁵ Arimo, Reino: *Suomen linnoittamisen historia 1918–1944*, Suomen sotahistoriallinen seura, Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, Keuruu 1981, s. 60; Wihtol, Erik: *Suomen laivaston rakentamien itsenäisyyden alkutaipaleella. Suomen laivastosuunnitelmat ja niiden toteuttaminen 1918–1939*, Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 49, Newprint Oy, Uusikaupunki 1999, s. 55.

⁹⁶ Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922, nidosten I–IV sisällysluettelot, T 2858/1, KA.

⁹⁷ Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922, I nidos, T 2858/1, KA, s. 45–46 ja s. 57.

⁹⁸ Sama, s. 70 ja 75.

lustusjärjestelyistä. Toinen osio piti sisällään suunnitelmat liikkumattoman- (miinakentät ja rannikkotykistö), liikkuvan- (laivasto), yhteyspalveluksen ja rannikon ilmapuolustuksen järjestelyistä. Laajin edellä mainituista oli suunnitelma liikkuvasta puolustuksesta, joka piti sisällään esityksen laivaston rakentamisesta Suomelle.⁹⁹

Ahvenanmaan osalta komitea totesi, ettei sinne voida demilitarisoinnin vuoksi laskea miinoja, tai sijoittaa kiinteää rannikkotykistöä. Sen sijaan komitea totesi Turun saariston sisääntuloväylät Itämereltä, sekä Ahvenanmaan ja Turun saariston välinen alue (Utö–Jungfruskär–Lypyrtti) tulisi miinoittaa sekä alueelle tulisi sijoittaa rannikkopattereita estämään vihollisen maihinnousut.¹⁰⁰

Liikkuvan rannikkopuolustuksen osalta komitea teki varsin kattavan esityksen perusteluineen tarvittavan laivaston rakentamisesta ja sille annettavista tehtävistä. Sotatapauksessa Venäjää vastaan Ahvenanmaata ei mainita ollenkaan liikkuvan rannikkopuolustuksen tehtävissä. Sodassa Ruotsia vastaan komitea toistaa liikkumattoman puolustuksen yhteydessä todetun seikan Ahvenanmaan demilitarisoinnista ja näin ollen liikkuvan rannikkopuolustuksen tehtävät olisivat maakuntarajan itäpuolisilla merialueilla.¹⁰¹

Yhteyspalveluksen osalta komitea ei esittänyt Ahvenanmaalle edes perustettavaksi merkinanto- ja havaintopistettä. Sen sijaan yhteyspalveluksen yleinen järjestely on komitean mietinnössä saman sisältöinen, kun se tulisi olemaan laivaston toimintasuunnitelmaesityksessä vuodelle 1923, pois lukien Ahvenanmaa.¹⁰²

Varsin kattava suunnitelma oli laadittu myös rannikkopuolustuksen käyttöön tarvittavasta liikkuvasta ja liikkumattomasta ilmapuolustuksesta. Itsenäisyyden alkuvuosina ilmailuvoimien yhtenä merkittävänä kehityssuuntana oli ollut vesilentotoiminta, jonka johdosta se myös korostui rannikkopuolustuskomitean mietinnössä¹⁰³. Venäjän ilma-aseen muodostaman uhan Ahvenanmaalle ja koko Länsi-Suomelle komitea näki varsin pienenä johtuen tuon ajan lentokoneiden varsin rajallisesta toimintasäteestä. Tilanne olisi toinen, jos vihollinen valtaisi Ahvenanmaan ja käyttäisi sitä tukialueenaan. Sodassa Ruotsia vastaan tilanne olisi toinen ja

⁹⁹ Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922, II nidoksen sisällysluettelo, T 2858/1, KA.

¹⁰⁰ Sama, s. 6–7 ja s. 25.

¹⁰¹ Sama, s. 75–76.

¹⁰² Sama, s. 127–135. Yhteyspalveluksella tarkoitetaan käytännössä optista merivalvontaa.

¹⁰³ Pajunen, Jussi: *Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan. Suomen ilmavalvonnan kehittäminen 1930–1942*, väitöskirja, MPKK julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 9, Juvenes print, Tampere 2017, s. 68.

siinä tapauksessa koko läntinen rannikko olisi sotänäyttämönä. Arvion pohjalta komitea esitti laskelmat tarvittavasta lentokonemäärästä rannikkopuolustuksen meri-ilmavoimille sekä esitti niiden sijoituspaikat sotatapauksessa Venäjää ja Ruotsia vastaan. Sodassa Venäjää vastaan meri-ilmavoimien laivueet ja eskaaderit oli sijoitettava Laatokan ja Suomenlahden alueelle, läntisimmän sijoituspaikan ollessa Helsinki. Sodassa Ruotsia vastaan meri-ilmavoimien tukikohdat olisi sijoitettava Vaasa–Hanko väliselle rannikolle sekä Turun saaristoon.¹⁰⁴

Liikkumattoman ilmapuolustuksen, eli tähystyspalveluksen ja ilmapuolustustykistön osalta komitea katsoi, että Ruotsin uhkan vuoksi länsirannikon rannikkotykistöpatterit oli syytä varustaa ilmapuolustustykeillä. Komitea vaikutti tässäkin asiassa olevan varsin luottavainen Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen tuomaan suojaan, mutta jätti kuitenkin huomautuksen siitä, että hyökkääjä ei välttämättä sopimusta kunnioita. Neuvosto-Venäjän uhkan vuoksi katsottiin olevan tarpeellista varustaa Örön, Utön sekä Lypyrtin linnakkeet ilmapuolustustykistöllä.¹⁰⁵

Kolmas osio mietinnöstä oli rannikkopuolustussuunnitelman kustannuslaskelmat. Laaja rannikkopuolustussuunnitelma oli laadittu puhtaasti sotilaallisen tarpeen näkökulmasta. Suunnitelma oli kustannuksiltaan todella kallis ja sen täysimittaisen toteuttamisen katsoi myös rannikkopuolustuskomitea epärealistiseksi.¹⁰⁶ Tämän takia komitea laatikin supistetun rannikkopuolustussuunnitelman, joka oli mietinnön neljäs osa. Supistettu suunnitelma lähti liikkeelle samoista uhka-arvioista, kuin laaja suunnitelmakin. Se koostui samoista elementeistä, eli liikkumattomasta ja liikkuvasta rannikkopuolustuksesta sekä ilmapuolustuksesta.¹⁰⁷ Yleisluonnehdintana voidaan todeta, että supistettu rannikkopuolustussuunnitelma painottui laajaa suunnitelmaa enemmän maantieteellisesti idän suuntaan.

Rannikkopuolustuskomitean mietintö ei sellaisenaan ottanut juurikaan kantaa Ahvenanmaan puolustuksen järjestelyihin. Ilmeisimmin luottamus 1920-luvun alussa tehtyyn demilitarisointisopimukseen oli tuolloin sotilaallisessa johdossa perin vahva. Rannikkopuolustuskomitean tekemää mietintöä voidaan kuitenkin pitää merkittävänä pohjatyönä 1920-luvun myöhemmille rannikkopuolustuksen suunnitelmille.

¹⁰⁴ Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922, II nidos, T 2858/1, KA., s. 165–166 ja 194–197.

¹⁰⁵ Sama, s. 231–238.

¹⁰⁶ Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922, IV nidos, T 2858/1, KA., s. 1.

¹⁰⁷ Sama.

3. AHVENANMAAN SOPIMUKSEN KATSOTAAN RATKAISSEEN AHVENANMAAN PUOLUSTUSONGELMAN 1922–1930

3.1 Sotilaspoliittinen tilanne 1920-luvulla

Ulko- ja turvallisuuspoliittisesti Suomi etsi suuntaansa 1920-luvun alussa. Saksan hävittyä maailmansodan oli selvää, että siihen ei pystyttäisi enää turvaamaan. Neuvosto-Venäjällä käynnissä ollut sisällissota oli kiinnittänyt myös Iso-Britannian ja Ranskan mielenkiinnon, jota Suomi pyrki hyödyntämään Itä-Karjalan heimosodissa ja laajentumishaluissaan. Bolsevikkien päästyä voitolle Neuvosto-Venäjän sisällissodassa länsimaiden kiinnostus Itämeren aluetta kohtaan väheni. Näin ollen myös Suomen mahdollisuudet tukeutua länsivaltoihin heikkenivät.¹⁰⁸

Puolustuslaitoksen kehittymistä 1920-luvulla leimasivat runsaat muutokset ja uudistukset. Suomen puolustusratkaisua tutkimaan asetettiin erilaisia komissioita ja asiantuntijaryhmiä. Tunnetuin komissio on niin sanottu ensimmäinen Puolustusrevisionikomitea, joka aloitti toimintansa vuonna 1923. Puolustusrevisionin sotilasjäseniin kuului henkilöitä, joilla oli merkittävä vaikutus yleisesikunnan tekemään puolustussuunniteluun tulevana vuosina. Puolustusrevisioni sai vuonna 1926 valmiiksi mietintönsä, joka piti sisällään esityksen puolustuslaitoksen järjestämisestä ja sen tehtävistä, sekä tarvittavien hankintojen kustannuslaskelmat. Puolustusrevisioni tunnusti mietinnössään Ahvenanmaan alueen haavoittuvuuden, mutta se ei juurikaan ottanut kantaa alueen puolustamiseen.¹⁰⁹

Suomen rannikkopuolustuksen organisoinnissa 1920-luvulla tapahtui myös muutoksia, joilla oli vaikutusta myöhemmin myös Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun. Itsenäisyyden alusta aina vuoteen 1923 laivasto ja rannikkotykistö toimivat yhden johtoportaana, eli rannikkopuolustuksen esikunnan alaisuudessa. Vuonna 1923 toteutettiin organisaatiouudistus, jossa laivasto, sotasatama ja rannikkotykistö eriytettiin omiksi johtoportaikseen. Tuo järjestely kuitenkin osoittautui toimimattomaksi, ja vuonna 1927 laivasto ja rannikkotykistö sulautettiin jälleen yhden johdon alaisuuteen. Perustettiin meripuolustuksen esikunta ja meripuolustuksen ko-

¹⁰⁸ Kronlund (1988), s. 103–105; Plathan, Erkki: *Ahvenanmaan puolustuskysymys 1919 – 1939*, diplomityö, Sotakorkeakoulu 1981, s. 25, SKK 1, KA.

¹⁰⁹ Kronlund (1988), s. 286–287; Puolustusrevisionin mietintö 1926 osat I ja II, R 632/2, KA, sisällysluettelo, s. 44, s. 156–272 ja s. 310–317.

mentajaksi määrättiin jääkärieversti Väinö Valve, joka toimi tuossa tehtävässä aina yli sotien.

110

3.1.1 Neuvostoliiton uhka

Tarton rauhansopimus normalisoi suhteet Neuvosto-Venäjän kanssa ainakin muodollisesti. Tehty rauhansopimus ei kuitenkaan poistanut Neuvosto-Venäjän muodostamaa sotilaallista uhkaa Suomelle. 1920-luvun edetessä Neuvosto-Venäjä (myöh. Neuvostoliitto) vakiintui ainoaksi varteenotettavaksi uhkaksi Suomen turvallisuudelle. 1920-luvun alussa Neuvosto-Venäjä oli sisällissodan jälkeen vielä sotilaallisesti heikko, mutta yleisesikunnassa kuitenkin tiedostettiin, että se seikka tulisi muuttumaan tulevaisuudessa ¹¹¹.

Neuvostoliiton läntisten rajanaapurien, eli niin sanottujen reunavaltioiden¹¹² keskuudessa syntyi ajatus sotilaallisesta yhteistyöstä Neuvostoliiton muodostamaa uhkaa vastaan. Tätä yhteistyötä on myöhemmin alettu kutsua reunavaltio politiikaksi. Reunavaltio politiikka ei kuitenkaan osoittautunut Suomen kannalta tarkoituksenmukaiseksi ratkaisuksi vastaamaan Neuvostoliiton uhkaan. Reunavaltio politiikan edistämisestä luovuttiinkin jo 1920-luvun alkuvuosina ja virallisesti Suomi sanoutui siitä irti vuonna 1935. Yhteistoiminta kuitenkin reunavaltioiden välillä jatkui, joskin sotilaalliset kysymykset jäivät yhteistoiminnassa taka-alalle. ¹¹³

Neuvostoliittoa pidettiin yleisesikunnassa yleisesti ottaen sisäpoliittisesti ja taloudellisesti heikkona miltei koko 1920-luvun. Sisäisten ongelmien ja heikon talouden johdosta Neuvostoliittoa pidettiin myös sotilaallisesti heikohkona ja puna-armeijaa operatiiviseen toimintaan osin kykenemättömänä. Varsinkin sen laivasto Itämerellä oli heikko ¹¹⁴. Tähän johtopäätökseen oli tullut myös Puolustusrevisionikomitea vuoden 1926 mietinnössään. Puolustusrevisioni tosin muistutti, että Neuvostoliittoa oli syytä seurata tarkasti ja se muodosti kuitenkin suurimman sotilaallisen uhkan Suomelle. ¹¹⁵

¹¹⁰ Kronlund (1988), s. 311.

¹¹¹ Turtola, Martti: *Tornionjoelta rajajoelle – Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923 – 1940*, WSOY, Juva ja Porvoo 1984, s. 59.

¹¹² Reunavaltioihin kuuluivat Suomi, Baltian maat ja Puola

¹¹³ Kronlund (1988), s. 108–110, Arimo (1986b), s. 11–15.

¹¹⁴ Gustavsson (2012), s. 116.

¹¹⁵ Lahdenperä, Jyrki: *Yleisesikunnan sotilaspoliittisen tilannearvion kehittyminen 1930-luvulla*, diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu 1995, s. 3 ja 18–29.

Ahvenanmaan puolustuksen osalta keskeisimmän uhkan muodosti Neuvostoliiton Itämeren laivasto. Itämeren laivaston päätehtävä 1920-luvun alussa oli suojata Leningradia Iso-Britannian ja Ranskan maihinnousuilta. Itämeren laivaston operatiivinen suunnittelu pohjautui kolmeen eri sotavaihtoehtoon. Ensimmäinen ja todennäköisimpänä pidetty oli sota Viroa ja/tai Suomea vastaan, joita tukisi brittiläis–ranskalainen laivasto-osasto. Vähemmän todennäköisempänä vaihtoehtona pidettiin sotaa Puolaa vastaan. Epätodennäköisimpänä vaihtoehtona pidettiin sotaa vain Baltian maita ja/tai Suomea vastaan. Neuvostoliiton meripuolustus kärsi 1920-luvulla pahasta resurssipulasta, joten monen vuoden ajan Itämeren laivaston tehtävät olivat hyvin defensiiviset ja keskittyivät lähinnä Leningradin ja Kronstadtin alueen puolustamiseen. Hyökkäykselliseen sodankäyntiin laivaston kyky oli varsin rajallinen, mutta Itämeren laivaston tehtäviin kuului jo 1920-luvun alussa hyökkäykselliset operaatiot Suomen rannikolle. Tilanne Itämeren laivaston osalta jatkui hyvin samanlaisena aina vuosikymmenen loppupuolelle asti. Vuonna 1928 Itämeren laivaston uusiksi tehtäviksi määriteltiin hyökkäysten esittäminen Leningradiin, tukea puna-armeijan hyökkäystä Viroon, puolustaa armeijan valtaamia selusta-alueita sekä samanaikaisesti hyökätä vihollisen meriyhteyksiä vastaan.¹¹⁶

Neuvostoliiton ja erityisesti sen Itämeren laivaston uhkaa voidaan pitää 1920-luvulla pienenä, kun asiaa katsotaan Ahvenanmaan puolustuksen näkökulmasta. Asiaan vaikutti eittämättä Neuvostoliiton rajalliset resurssit, mutta toisaalta sen ajan teknologinen kehityskään ei mahdollistanut muun muassa lentotoimintaa silloisen Neuvostoliiton alueelta Ahvenanmaalle.

3.1.2 Yhteistyö Ruotsin kanssa alkaa

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustettu Kansainliitto oli ratkaissut Ahvenanmaan kysymyksen Suomen eduksi. Vuonna 1922 solmittu Ahvenanmaan demilitarisointisopimus normalisoi suhteet Ruotsin kanssa ja Ruotsin sotilaallisen hyökkäyksen uhka Suomeen poistui. Suomen ja Ruotsin suhteet lähentyivät sopimuksen solmimisen jälkeen nopeasti ja sotilaallinen yhteistyö alkoi jo ennen vuosikymmenen puoliväliä. Esityksiä sotilassopimuksen tekemisestä maiden välillä esitettiin puolin ja toisin. Ruotsalaiset esittivät jo vuonna 1922 sotilassopimuksen tekemistä koskemaan vain Ahvenanmaata sotatapauksessa Neuvosto-Venäjää vastaan. 1920-luvun alun yhteistoiminta ei kuitenkaan johtanut konkreettiseen sopimukseen yhteistyöstä.¹¹⁷

¹¹⁶ Gustavsson (2012), s. 116–117.

¹¹⁷ Turtola (1984), s. 37–50.

1920-luvun edetessä Suomi alkoi virallisesti turvautua entistä enemmän Kansainliiton tuomaan suojaan. Yhteydenpitoa muihin reunavaltioihin ei kuitenkaan lopetettu, vaikkakin sotilaallinen yhteistyö jäi varsin vähäiseksi ¹¹⁸. Poliittisessa johdossa tapahtuneet muutokset, sekä jääkärien ”valtaannousu” puolustuslaitoksen ylimmässä johdossa 1920-luvun puolivälissä mahdollistivat yhteistyön tiivistämisen ruotsalaisten kanssa. Aiempi poliittinen ja sotilaallinen johto oli tuohon asti suhtautunut Ruotsi–yhteistyöhön varauksellisesti. Useassa sekundäärilähteessä nousee esille seikka, että yleisesikunnan päällikkönä toiminut Oscar Enckell ja samanaikaisesti ulkoministerinä toiminut Enckellin veli Carl Enckell pyrkivät jarruttamaan yhteistyötä Ruotsin kanssa, sillä molemmat veljet kannattivat voimakkaasti suhteiden tiivistämistä Ranskaan. ¹¹⁹

Yhteistyö ruotsalaisten kanssa etenikin hyvin konkreettiselle tasolle, kun 1920-luvun puolivälistä alkaen yleisesikuntien välillä käytiin yhteistoimintaneuvotteluja ja kokouksia, sekä suoritettiin vierailuja molemmin puolin. Myös Ahvenanmaan puolustuskysymys nousi yhteydenpidossa esille, joskaan se ei vielä 1920-luvulla johtanut merkittäviin konkreettisiin yhteistoi-
miin maiden välillä Ahvenanmaahan liittyen. Muuta yhteistoimintaa sen sijaan suunniteltiin. ¹²⁰

Sekä Suomessa että Ruotsissa valmisteltiin 1920-luvun puolivälissä uusia puolustussuunnitelmia. Ruotsissa valmistui vuonna 1927 ns. yleinen puolustussuunnitelma (ruots. *Allmänna försvarplan*, A.F.P). Tuo suunnitelma piti sisällään kaksi päävaihtoehtoa, A ja B. Molemmat vaihtoehdot jakaantuivat vielä kahteen eri alavaihtoehtoon, A1 ja B1 jne. Vaihtoehdot A ja B lähtivät liikkeelle lähtökohtatilanteesta, jossa Neuvostoliitto oli hyökännyt Suomeen. A1 tarkoitti tilannetta, jossa Neuvostoliitto ei ollut ehtinyt edetä vielä Lounais-Suomeen, mutta uhkasi Ahvenanmaata. A2 oli muuten samanlainen, mutta Neuvostoliitto olisi jo vallannut Ahvenanmaan. B-vaihtoehdot olivat Ruotsin kannalta vakavammat, sillä niissä Neuvostoliitto oli saavuttanut jo Tornionjoen ja vallannut Ahvenanmaan. Vaihtoehdoista tilanteessa A1 Ruotsin olisi suoritettava maihinnousu Ahvenanmaalle ja otettava se haltuun ja puhdistaa sinne jo

¹¹⁸ Kronlund (1988), s. 280; Turtola (1984), s. 63–64.

¹¹⁹ Plathan (1981), s. 30; Turtola, Martti: *Suomalais–Ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö 1923–1933, toiminta Suomen puolustusvalmiuden vahvistamiseksi ulkomaisella tuella*, liseniaattityö, Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta 1978, s. 50.

¹²⁰ Plathan (1981), s. 33; Turtola (1978), s. 92–110; Turtola (1984), s. 86–87.

mahdollisesti päässeet Neuvostoliiton joukot. A.F.P piti sisällään myös kolmannen vaihtoehdon, C, joka tarkoitti jonkin vieraan vallan tekemää maihinnousua Ruotsin länsirannikolle.¹²¹

Ruotsissa pidettiin 1920-luvulla Ahvenanmaata kriittisenä tekijänä heidän puolustuksensa kannalta. A.F.P:n sisältö Ahvenanmaan osalta tuo myös esille Ruotsin suhtautumisen pari vuotta aikaisemmin solmittuun Ahvenanmaan demilitarisointisopimukseen. 1920-luvulla luotiin Suomen ja Ruotsin yleisesikuntien välinen yhteistyösuhde, joka myöhemmin 1930-luvulla jatkuisi myös konkreettisena yhteistoimintana Ahvenanmaan puolustuksen suunnittelussa. Ahvenanmaan puolustusongelmaa pidettiin Ruotsin puolella selkeästi ongelmallisempana, kuin Suomessa 1920-luvulla.

3.2 Venäjän keskitys 1–3 (W.K. 1–3)

Vuoteen 1923 mennessä yleisesikunnassa valmistuivat seuraavat vahvistetut puolustussuunnitelmat sotatapauksessa Venäjää vastaan sitten vuosina 1918–19 laadittujen suunnitelmien jälkeen. Suunnitelmat nimettiin *Venäjän keskityksiksi*, W.K. 1–3. Suunnitelmat olivat hyvin pitkälti yleisesikunnan päällikön, kenraalimajuri Enckellin käsialaa. Suunnitelmien lähtökoh-
taoletukset riippuivat Neuvosto-Venäjän toiminnasta ja sen mahdollisuuksista keskittää joukkoja Suomea vastaan. Kaikki W.K.-suunnitelmat keskittyivät pääsääntöisesti Karjalankannak-
sen suuntaan ja niissä käsiteltiin lähinnä vain maavoimia.¹²²

W.K.1-suunnitelma oli perussuunnitelma, jossa Suomi kykenisi toteuttamaan täysimittaisen liikekannallepanon ajoissa ennen Neuvosto-Venäjän hyökkäyksen alkamista ja miehittää päävoimilla Viipurin kaakkoispuolella sijainneen pääpuolustusaseman. Tämän suunnitelman peruslähtökohta oli selkeästi puolustuksellinen. W.K.2 lähti puolestaan olettamuksesta, että Neuvosto-Venäjä suorittaisi yllätyshyökkäyksen ja liikekannallepanoa ei Suomessa ehdittäisi suorittaa ajoissa. Tässä suunnitelmassa ajatuksena oli keskittää pääjoukot lähempänä Viipuria olevaan puolustusasemaan, josta suoritettavalla vastahyökkäyksellä otettaisiin haltuun W.K.1 mukainen pääpuolustusasema. W.K.3 lähti taasen olettamuksesta, että sotilaspoliittinen tilanne olisi Suomen kannalta hyvin edullinen, jossa Neuvosto-Venäjän joukot olisivat jo sitoutuneet taisteluun muilla rintamilla. Tämän kaltainen tilanne mahdollistaisi Suomen hyökkäyksen painopistesuunnassa Pietariin Karjalankannaksella, sekä toisella suunnalla Itä-Karjalaan.

¹²¹ Gustavsson (2012), s. 130–132; Turtola (1978) s. 111–118.

¹²² Arimo (1986b), s. 186–223; Tervasmäki (1977), s. 77–78.

Kenraalimajuri Enckell suhtautui tosin hyökkäykselliseen suunnitelmaan hyvinkin varauksellisesti.¹²³

W.K.-suunnitelmiin liittyen rannikkopuolustus oli uskottu laivaston ja rannikkotykistön vastuulle. Lisäksi rannikkopuolustuksen käyttöön oli suunniteltu suojeluskunnista muodostettavia joukkoja, sillä katsottiin, että rannikkopuolustus tarvitsisi myös jalkaväkijoukkoja maihinnousun torjuntaan. Rannikkotykistön ja laivaston tehtävänä oli ulomman saariston ja sisääntuloväylien puolustus. Suojeluskuntien tehtäväksi määritettiin rannikon silmälläpito ja maihinnousujen torjunta. Vuonna 1922 yleisesikunnassa laadittiinkin suunnitelma suojeluskuntajoukkojen käytöstä rannikkopuolustuksessa. Suunnitelmassa Suomen rannikko oli jaettu viiteen eri lohkoon. Ahvenanmaan aluetta ei mainittu tehdyssä lohkojaossa, mutta maantieteellisesti se kuului III lohkoon, joka käsitti rannikon välillä Västansfjärdistä (Turun saaristossa) Merikarvialle (Porin eteläpuolella).¹²⁴ Kuitenkaan tehdyssä suunnitelmassa ei ollut mitään mainintaa siitä, että Ahvenanmaalle olisi joukkoja sotatilanteessa sijoitettu. Ilmeisimmin juuri voimaan astuneen Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen katsottiin antavan riittävän suojan alueelle sodan sattuessa. Yleisesti voidaankin todeta, että koko rannikkopuolustuksen painopiste oli 1920-luvun alkupuolella selkeästi Suomenlahden itäosien ja Laatokan puolustuksen suunnassa.

Yleisesikunta käskytti toukokuussa 1926 päivitetyn suojeluskuntien operatiivisen toimintasuunnitelman. Suojeluskuntien operatiivisen toimintasuunnitelman laati majuri Aksel Airo. Maantieteellisesti Suomen rannikko oli jaettu jälleen viiteen eri lohkoon. Lohkojen nimet oli nyt kuitenkin muutettu roomalaisesta numeroinnista maantieteellisiksi nimiksi. Turun lohko käsitti Turun ja Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirien alueet. Suojeluskuntien operatiivinen tehtävä oli pysynyt lähestulkoon samana, kuin neljä vuotta aikaisemminkin, eli osallistuminen rajojen ja rannikkojen puolustamiseen. Suojeluskuntapiirien operatiiviset toimintaohjeet valmistuivat saman vuoden syyskuussa. Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin vastuulla oli rannikkovartioiden järjestäminen lohkon pohjoisosalla, karkeasti Uusikaupunki–Kustavi välisellä alueella. Turun suojeluskuntapiirin vastuulle kuului Turun eteläpuoleinen saaristo. Molempia suojeluskuntapiirejä käskettiin varaamaan myös lohcoreservi, jonka sijoituspaikkana oli

¹²³ Arimo (1986b), s. 186–223; Tervasmäki (1977), s. 77–78.

¹²⁴ Arimo (1986b), s. 159–161; Arimo (1987), s. 284.

Turku. Yleisen rannikkovartioreservin muodostivat Etelä- ja Pohjois-Hämeen suojeluskuntapiirit, joita ei keskityssuunnitelmassa määrätty millekään rannikkolohkolle.¹²⁵

Vuonna 1926 tehdyssä rannikkolohkojaossa ei vielä mainittu Turun lohkoon kuuluvaksi Ahvenanmaan aluetta. Tehty rannikkolohkojako kuitenkin loi pohjan tulevana vuosina laaditun V.K.27:n rannikkopuolustuksen järjestelyä koskeneissa suunnitelmissa. Läpikäyty arkistomateriaali ei sisältänyt Turunmaan, eikä Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirien arkistoja. Jatko-tutkimuksen kannalta eräs nouseva kysymys on, että suunniteltiinko Turkuun sijoitettavalle lohcoreserville tehtäviä liittyen Ahvenanmaahan.

Yleisesikunta käski vuonna 1923 ilmailuvoimia ja laivastoa laatimaan omat toimintasuunnitelmansa sotatapauksessa Venäjää vastaan.¹²⁶ Rannikkotykistölle annettua vastaavaa käskyä ei tutkimuksessa läpikäydyssä arkistoaineistossa havaittu. Laivasto ja rannikkotykistö oli eriytetty vuonna 1923 omiksi itsenäisiksi puolustushaaroikseen, kun ne olivat itsenäisyyden ajan ensimmäiset vuodet toimineet yhdessä rannikkopuolustuksen päällikön alaisuudessa¹²⁷. Perustaksi toimintasuunnitelmien laadinnalle yleisesikunta määritteli ilmailuvoimille ja laivastolle niiden yleiset tehtävät sodassa Venäjää vastaan. Lähtökohtaisesti ilmailuvoimien ja laivaston tehtävät olisivat ilmeisesti pysyneet samanlaisina riippumatta siitä, mikä keskityssuunnitelma (W.K. 1–3) olisi valittu toteutettavaksi.

Laivaston esikunnalle 24.helmikuuta 1923 lähetetyssä käskyssä yleisesikunta antoi laivastolle kolme päätehtävää sodassa Venäjää vastaan. Ensimmäinen päätehtävä oli ”*vihollisen maihinnousun estäminen rannoillamme*”. Tehtävä jakaantui kolmeen alatehtävään: *silmälläpitoon, miinasulkujen laskemiseen, sekä miinasulkujen puolustamiseen*. Ensimmäisellä alatehtävällä yleisesikunta tarkoitti rannikon ja saariston uloimman osan merivalvontaa, joka tuli järjestää yhteistoiminnassa rannikkotykistön kanssa. Valvonta tuli järjestää sekä kiintein vartiopaikoin, että alusten partioinnilla. Toiseen alatehtävään yleisesikunta antoi määreeksi miinasulkujen laskemisen tärkeimpien sisääntuloväylien sulkemiseksi 1. Viipurin–Kotkan alueella, 2. Helsingin edustalla ja 3. Turun saaristossa. Kolmas alatehtävä liittyi toiseen alatehtävään ja se oli määrää suorittaa passiivisesti yhteistoiminnassa rannikkotykistön kanssa.¹²⁸

¹²⁵ YE:n Os 3:n laatima suojeluskuntien operatiivinen toimintasuunnitelma V.K., 14.5.1926, T 2861/6, KA; YE:n Os 3:n laatimat Varsinais-Suomen ja Turun suojeluskuntapiirien keskityssuunnitelmat operatiivista toimintaa varten, 27.9.1926, T 2861/6, KA.

¹²⁶ YE:n toimisto I:n kirje n:o 567/23 sal./20.11.1923, T 2856/6, KA; YE:n toimisto I:n kirje n:o 112/23 sal./24.2.1923, T2856/6, KA.

¹²⁷ Arimo (1986b), s. 145.

¹²⁸ YE:n toimisto I:n kirje n:o 112/23 sal./24.2.1923, T 2856/6, KA.

Toinen käsketty päätehtävä laivastolle oli ”*Karjalan kannaksella toimivan armeijamme oikean siiven tukeminen*”. Tämä tehtävä tulisi laivaston suorittaa estämällä maihinnousut Viipuri–Kotka välisellä rannikolla sekä tukemalla mahdollisesti kannaksen rannikolla liikkuvia kolonnia tykistötulella ja samalla estämällä vihollisen laivaston sekä maajoukkojen yhteistoiminta heidän vasemmassa sivustassaan.¹²⁹

Kolmas päätehtävä oli ”*vihollisen laivaston yhteyksien häiritseminen kotimaahansa*”. Tämä tehtävä tuli yleisesikunnan mukaan suorittaa vedenalaisilla, eli sukellusveneillä.¹³⁰ Tehtävä on sinänsä mielenkiintoinen, koska Suomen laivastolla ei vuonna 1923 ollut yhtäkään sukellusvenettä operatiivisessa käytössä.¹³¹

Yleisesikunta velvoitti laivaston esikunnan laatimaan yksityiskohtaisen ja seikkaperäisen toimintasuunnitelman 25. maaliskuuta 1923 mennessä, eli varsin lyhyessä ajassa. Laivaston esikunta lähetti toimintasuunnitelman yleisesikunnalle lausuttavaksi 23. maaliskuuta 1923. Toimintasuunnitelmassa laivaston esikunta esitti suunnitelmansa toteuttaa yleisesikunnan antamat tehtävät. Laivaston esikunnan laatimassa suunnitelmassa esitettiin toimenpiteet yleisesikunnan antamiin tehtäviin. Ensimmäiseen päätehtävään liittyen laivaston esikunta esitti, että *silmälläpitotehtävä* uskotaan yhteyspalveluksen (myöh. tiedonantopalvelus) hoidettavaksi ja sitä varten perustettaisiin yhteyspalveluksen keskusasema Helsinkiin, keskusasteet Viipuriin, Kotkaan, Helsinkiin, Turkuun ja Vaasaan sekä lukuisa määrä havainto- ja merkinantopisteitä pitkin rannikkoa. Ahvenanmaan osalta havainto- ja merkinantopisteet muodostettaisiin Ahvenanmaan luotsipiirin luotsiasemista, ilman että niihin sijoitettaisiin sotaväen joukkoja. Laivaston alusten käytön painopiste oli Suomenlahden itäosissa.¹³²

Muihin laivastolle annettuihin tehtäviin liittyen Ahvenanmaasta ei ole laivaston esikunnan antamassa vastauksessa mitään mainintaa. Huomionarvoinen seikka on laivaston esikunnan antama vastaus *miinasulkujen asettamiseen ja puolustamiseen* Turun saaristossa, jolla oli myös merkitystä Ahvenanmaan puolustukselle. Laivaston esikunta nimittäin katsoi, ettei laivastolla ollut resursseja toteuttaa edellä mainittua tehtävää ollenkaan, koska resurssit (miinalaskukykyiset alukset ja miinat) eivät siihen olisi riittäneet. Toisena seikkana voidaan nostaa esille laivaston esikunnan itse määrittelemä lisätehtävä liittyen maihinnousun torjuntaan, eli *uloimpien merimerkkien poistaminen*, joka oli määrä toteuttaa yhteistoiminnassa luotsi- ja ma-

¹²⁹ YE:n toimisto I:n kirje n:o 112/23 sal./24.2.1923, T 2856/6, KA.

¹³⁰ Sama.

¹³¹ *Suomen laivasto 1918–1968* (2008), s. 111.

¹³² LE:n kirje n:o 67/23 sal./23.3.1923, T 2856/6, KA.

jakkalaitoksen kanssa. Suoraa viittausta tällä tehtävällä ei ole Ahvenanmaahan, mutta on mahdollista, että merimerkit olisi poistettu myös Ahvenanmaan alueelta. Lisäksi laivaston esikunta esitti, että luotsi- ja majakkalaitos alistettaisiin sotatilanteessa laivaston operatiiviseen johtoon.¹³³

Laivaston esikunnan esitys ei sellaisenaan kelvannut yleisesikunnalle, vaan se vaati 17. huhtikuuta 1923 lähettämässään vastauksessa tarkennuksia erityisesti miinasulkujen laskemiseen liittyen.¹³⁴ Laivaston esikunta sai päivitetyn toimintasuunnitelmansa valmiiksi elokuussa 1923. Päivitetystä suunnitelmassa laivaston päätehtäviin oli lisätty uusi tehtävä: *Merenkulun turvaaminen Pohjanlahden yli*. Olennaisina muutoksina Ahvenanmaahan liittyen päivitetystä toimintasuunnitelmassa *silmälläpitotehtävään* liittyvän yhteyspalveluksen nimi oli muuttunut tiedonantopalvelukseksi, jossa Ahvenanmaan luotsipiirille suunniteltu tehtävä oli pysynyt ennallaan. Lisäksi liikkuvaan silmälläpitotehtävään oli nyt varattu kaksi moottorivenettä (NV 46 ja 47), joiden toiminta-alueena oli Hanko–Kökar, tukikohtanaan Lohm Turun eteläpuolisessa saaristossa. Toimintasuunnitelman saatekirjeessä laivaston päällikkö pyysi lupaa, että laivaston esikunta voisi alkaa valmistelevaan toimintaohjeita sotasatamalle sekä luotsi- ja majakkalaitokselle.¹³⁵ Laivaston esikunnan laatimaa toimintaohjetta luotsi- ja majakkalaitokselle ei läpikäydystä arkistomateriaalista havaittu.

Laivaston esikunnan laatima päivitetty toimintasuunnitelma kelpasi nyt yleisesikunnalle ja se antoi 21. syyskuuta 1923 päivätystä kirjeessään laivaston päällikölle toimivaltuudet aloittaa liikekannallepanosuunnitelmien ja toimintaohjeiden laadinta.¹³⁶

Yleisesikunta esitti keväällä 1924, että laivaston ja rannikkotykistön yhteistoimintaa olisi edelleen kehitettävä liittyen laivaston ja rannikkotykistön tehtävään maavoimien sivustan suojaamisessa. Yleisesikunnan näkemyksen mukaan rannikkopuolustuksen keskeisimpänä uhkana nähtiin vihollisen tekemän maihinnousu armeijan selustaan joko Suomenlahdella tai Laatokalla.¹³⁷ Kommodori Erik Wihtol on tehnyt väitöskirjansa käsikirjoituksesta tehdyssä julkaisussa mielenkiintoisen havainnon yleisesikunnan vuonna 1924 teettämästä selvityksestä Karjalankannaksen puolustuksesta laivastoa ja rannikkotykistöä käsittelevästä osuudesta. Selvityksessä todettiin, että Suomenlahden ja Laatokan sivustojen suojaamiseksi tehtävien toi-

¹³³ LE:n kirje n:o 67/23 sal./23.3.1923, T 2856/6, KA.

¹³⁴ YE:n toimisto I:n kirje n:o 156/I/23.sal/17.4.1923, T 2856/6, KA.

¹³⁵ LE:n kirje n:o 1/200/23 sal./23.8.1923, T 2856/6, KA.

¹³⁶ YE:n toimisto I:n kirje n:o 461/I/23 sal./21.9.1923, T 2856/6, KA.

¹³⁷ Kronlund (1988), s. 210; YE:n toimisto I:n kirje n:o 78/I/24 sal./17.3.1924, T 2857/4, KA.

menpiteiden lisäksi tulisi laivastolle hankkia sukellusvenelaivasto ja sille tukeutumispaikka Ahvenanmaalle.¹³⁸ Wihtolin tekemä havainto on lainaus Oscar Enckellin vuonna 1919 tekemästä muistiosta, joka liittyi arvioon Ruotsin hyökkäysmahdollisuuksista Suomeen. Tuota muistiotahan käytettiin perustana *Ruotsin keskityksen* laadinnassa jo useita vuosia aikaisemmin. On siis mahdollista, että Enckellin muistiota on käytetty hyödyksi vielä vuonna 1924 tehdyssä selvityksessä Karjalankannaksen puolustuksesta ja yleisesikunnan ehdotuksessa rannikkopuolustuksen kehittämisestä kesäkuussa 1924.¹³⁹ Esitystä sukellusveneiden tukeutumispaikan luomisesta Ahvenanmaalle ei voida kuitenkaan pitää vahvistettuna esityksenä, koska siitä ei ole läpikäydyssä yleisesikunnan toimisto I:n kirjeenvaihdossa vuodelta 1924 mitään muuta mainintaa. On perin mahdollista, että Enckellin muistiota on käytetty kokonaisuutena vuoden 1924 selvityksessä ja siitä on jäänyt poistamatta tarpeettomat osat. Olihan jo vuonna 1924 Ahvenanmaan sopimus voimassa ja yleisesti sopimuksen tehoon vaikutettiin luotettavan myös yleisesikunnassa.

Laivaston esikunta sai valmiiksi liikekannallepanokäskynsä liittyen W.K.-suunnitelmiin joulukuussa 1924, jossa edellisenä vuonna yleisesikunnan hyväksymän toimintasuunnitelman mukaisesti suunniteltiin perustettavan Ahvenanmaan luotsipiirin havainto- ja tiedonantopiste, joka toimisi Turun tiedonantokeskuksen alaisuudessa. Turun tiedonantokeskuksen alaisuuteen kuului myös vartio n:o 9, eli moottoriveneet NV 46 ja 47.¹⁴⁰

Ilmailuvoimille yleisesikunta antoi vastaavanlaisen käskyn toimintasuunnitelman laatimisesta 20. marraskuuta 1923. Ilmailuvoimille annettiin kolme tehtävää: Ylijohdon käyttöön tuli varata ilmailuvoimien resursseja kaukotiedusteluun, sekä pommitus- ja taistelutehtäviin. Rintamajoukkojen käyttöön tuli varata tähystyslaivueita käytettäväksi lähitiedusteluun, tykistön tulenjohtoon, sekä yhteyspalvelukseen. Kolmas tehtävä oli asettaa rannikkopuolustuksen käyttöön tiedustelulaivueita rannikkopuolustuskomitean vuonna 1922 tekemän supistetun rannikkopuolustussuunnitelman mukaisesti. Yleisesikunta piti annettuja tehtäviä itsekkin selkeästi epärealistisinä, mutta tehtävät annettiin tämän kaltaisina, koska niiden oli tarkoitus myös toimia ponttimena ilmailuvoimien kehittämiselle ja rahoituksen saamiselle.¹⁴¹

Ilmailuvoimien esikunnan vastauksessa todettiin tehtävien olevan epärealistisia toteutettavaksi senhetkisillä resursseilla. Rannikkopuolustukseen käyttöön varattavien tiedustelulaivueiden

¹³⁸ Wihtol (1999), s. 31.

¹³⁹ Arimo (1986b), s. 228–229; Kronlund (1988), s. 210.

¹⁴⁰ LE:n Os II:n asiakirja 136/389/24 ersal./10.12.1924, R 526/4, KA.

¹⁴¹ YE:n Os. 3:n kirje n:o 567/I/23 sal./20.11.1923, T 2856/6, KA.

osalta ilmailuvoimien esikunta totesi, että tehtäviin käytettäisiin Sortavalaan ja Viipuriin sijoitettavia tiedustelulaivueita, toiminta-alueina Suomenlahti ja Laatokka.¹⁴² Näin ollen ilmailuvoimia ei suunniteltu käytettävän läntisessä Suomessa ollenkaan.

W.K.:t 1–3 sisälsivät hyvin vähän konkreettisia suunnitelmia Ahvenanmaan osalta. Maavoimien ja suojeluskuntien joukkoja ei Ahvenanmaalle olisi suunnitelmien mukaan sijoitettu lainkaan. Rannikkotykistön ja laivaston pääpaino oli itäisellä Suomenlahdella ja Laatokalla. Laivaston tehtävien osalta on kuitenkin selkeästi nähtävissä, että sen vastuulle laskettiin myös läntiset merialueet.

3.3 Venäjän keskitys 27 (V.K. 27)

Jääkäriupseerien noustua puolustuslaitoksen ylimpään johtoon 1920-luvun alkupuolella tapahtui muutos myös sotataidollisessa ajattelussa. Enckellin aikana laadittuja W.K.-suunnitelmia pidettiin jääkäriupseerien keskuudessa liian puolustuksellisina ja passiivisina. Eversti Kurt Walleniuksen tultua yleisesikunnan päälliköksi aloitettiinkin yleisesikunnassa uuden puolustus suunnitelman laadinta 1920-luvun puolivälin jälkeen. Uuden puolustus suunnitelman ensimmäinen versio valmistui vuonna 1927 kantaen nimeä *Venäjän keskitys 27* (V.K. 27). Uusi suunnitelma oli luonteeltaan selkeästi hyökkäyksellisempi kuin vanhat W.K. -suunnitelmat. V.K.27 ei suoraan kumonnut vanhoja suunnitelmia, vaan ne säilyivät rinnalla vaihtoehtoina aina vuoteen 1934, jolloin kumottiin kaikki vanhat suunnitelmat mukaan lukien V.K. 27.¹⁴³

V.K.27:n uhka-arviossa uhanalaisimmaksi suunnaksi nähtiin jälleen Karjalankannas. Neuvostoliiton sotilaallinen voima oli alkanut kasvaa ja sen arvioitiin kykenevän keskittämään kannakselle kahdeksan divisioonaa. Laatokan Karjalassa ja siitä itärajaa pohjoiseen uhka nähtiin vähäisempänä ja näin ollen kenttäarmeijan pääosat olisi suunnitelman mukaan keskitetty Karjalankannakselle. Laatokan Karjalan ja pohjoisen itärajan puolustus rakentuisi pitkälti rajavartiostojen ja suojeluskuntien varaan, kuten aikaisemminkin oli suunniteltu.¹⁴⁴

V.K.27:ään sisällytettiin myös suunnitelmat meri- ja ilmapuolustuksen järjestämisestä. Ensimmäiset suunnitelmat meri- ja ilmapuolustuksen osalta valmistuivat vuosina 1927–1928.

¹⁴² Ilmailuvoimien esikunnan toimisto II:n kirje n:o 301/112/281/23 sal./4.12.1923, T 2856/6, KA.

¹⁴³ Arimo (1987), s. 286.

¹⁴⁴ Arimo (1987), s. 287.

Suunnitelmat kuitenkin olivat alkuvaiheessa varsin karkeita verrattuna kenttäarmeijan suunnitelmiin ja niitä päivitettiin vielä usean vuoden ajan.

Rannikkopuolustuksen järjestelyt nojasivat V.K.27-suunnitelmassa rannikkotyöstön linnakkeisiin ja suojeluskunnista mantereelle perustettaviin rannikkovartiostoihin. Laivaston operatiivinen suorituskky oli edelleen heikko ja se parani vasta 1930-luvulla, kun laivastolain mukaisia uusia aluksia saatiin palvelukseen. Perusta rannikkopuolustuksen lohkojen järjestelystä oli tehty vuonna 1926, jolloin yleisesikunta käskytti suojeluskunnille uuden operatiivisen keskityssuunnitelman. Suojeluskuntien keskityssuunnitelma ja sen myötä rannikon lohkojako uusittiin V.K. 27:n liittyen toukokuussa 1927. Suomen rannikko oli tässä suunnitelmassa jaettu yhteensä neljään rannikkoalueeseen (etelä-, lounais-, länsi- ja Laatokan rannikko) ja edelleen rannikkolohkoihin. Lounaisrannikon alueeseen kuului vain Turun rannikkolohko. Yleisen rannikkovartioreservin sijoituspaikaksi oli täsmennetty tässä suunnitelmassa Riihimäki. Turun ja Varsinais-Suomen piirien tehtävät olivat pysyneet ennallaan ja käsky lohioreservin varaimisesta Turkuun oli edelleen voimassa.¹⁴⁵

Vastaperustettu meripuolustuksen esikunta sai valmiiksi esityksensä rannikkopuolustuksen sodanaikaisesta järjestelystä sodassa Venäjää vastaan marraskuun lopussa 1927, jonka se lähetti yleisesikunnalle hyväksyttäväksi. Meripuolustuksen esikunnan esityksessä Suomen rannikko oli jaettu kolmeen sotatoimialueeseen ja edelleen yhdeksään rannikkopuolustuslohkoon. Sotatoimialueet olivat nimeltään Pohjanlahden, Suomenlahden ja Laatokan sotatoimialueet. Pohjanlahden sotatoimialueeseen kuului yhteensä neljä rannikkopuolustuslohkoa: Oulun, Vaasan, Porin ja Turun lohkot, jotka kaikki oli määrä miehittää suojeluskunnista koottavilla rannikkovartioilla. Meripuolustuksen esikunnan esityksessä Turun lohkoon mainitaan kuuluvaksi myös Ahvenanmaan saaristo. Tämä on ensimmäinen kerta, kun Ahvenanmaan alue mainitaan nimeltä läpikäydyssä V.K.27:ään liittyvässä arkistoaineistossa.¹⁴⁶

Meripuolustuksen esikunta antoi esityksessään rannikkopuolustuslohkojen johto- ja suunnitteluvastuun Helsingistä (mukaan lukien) länteen olevilla lohkoilla täysin suojeluskuntien hoidettavaksi. Lohkojen vastuulle kuuluisivat myös kaikki liikekannallepanon valmistelutyöt, eli

¹⁴⁵ YE:n Os 3:n toimisto I:n käsky n:o 8/V.K.27/Op/sal./14.5.1927, T 2861/7, KA.

¹⁴⁶ Meripuolustuksen esikunnan (MPE) Osasto II:n kirje n:o 226/27 sal./23.11.1927, T 2858/5, KA, liite 1, s. 1–6.

toisin sanoen lohkon operatiivinen suunnittelu. Meripuolustus vastaisi itse itäisen Suomenlahden ja Laatokan alueista.¹⁴⁷

Laivastolle suunniteltiin myös tehtävät meripuolustuksen esikunnan esityksessä. Laivaston suorituskyvyn muodosti tuolloin Rannikkolaivue. Meripuolustuksen esikunnan suunnitelmasa laivaston päätehtäväksi määriteltiin rannikon liikkuva puolustus, joka ei ollut riippuvainen rannikkolohkojen vastuualueista. Laivastoa oli tarkoitus käyttää sillä rannikonosalla, missä sitä kulloinkin eniten tarvittiin. Esityksessä todettiin myös laivaston sen hetkinen heikko suorituskyky. Laivaston käyttöön olisi suunnitelman mukaan tullut rekvivoida¹⁴⁸ aluksia, joista olisi muodostettu apumuodostelmia.¹⁴⁹

Ruotsin puolustussuunnitelma A.F.P. oli valmistunut hieman aikaisemmin, kuin Suomen V.K.27:n ensimmäiset versiot. Martti Turtolan tutkimusten mukaan Ruotsin yleisesikunnan upseerit kantoivat tuolloin erityistä huolta juuri Ahvenmaan alueen muodostamasta aukosta heidän puolustuksessaan. Ruotsin yleisesikunnan päällikkö kenraali Hammarskjöld matkusti syyskuussa 1927 Suomeen yleisesikunnan päällikkö Walleniuksen kutsusta. A.F.P. oli ollut Ruotsissa hallituksen käsittelyssä alkukesästä 1927. Hammarskjöldin seurueeseen kuului muutamia ruotsalaisia yleisesikuntaupseereita, jotka olivat olleet laatimassa A.F.P.:a. Suomessa ruotsalaisdelegation isäntinä toimivat Wallenius sekä joukko muita yleisesikunnan upseereita.¹⁵⁰

Syyskuussa 1927 molempien maiden puolustussuunnitteluvastuulliset tapasivat Suomessa. Ruotsalaiset kantoivat huolta Ahvenanmaan puolustusongelmasta, kun taas Suomen suunnitelmissa asiaan ei ollut juuri kiinnitetty huomiota ennen vuoden 1927 loppua. On väistämättä esitettävä havainto, että tuliko aloite Ahvenanmaan puolustuksen sisällyttämisestä V.K.27:ään juuri ruotsalaisilta upseereilta heidän vieraillessaan Suomeen syyskuussa 1927. Tässä tutkimuksessa ei ole käyty läpi vierailusta mahdollisesti tehtyjä kertomuksia tai pöytäkirjoja. Toisaalta on hyvin mahdollista, että keskustelut ovat olleet epävirallisia ja niistä ei ole jäänyt mitään taltiota.

¹⁴⁷ MPE:n Os. II:n kirje n:o 226/27 sal./23.11.1927, T 2858/5, KA, liite 1, s. 1–6.

¹⁴⁸ Rekvivoinnilla tarkoitetaan siviilialusten ottoa puolustuslaitoksen käyttöön.

¹⁴⁹ MPE:n kirje n:o 226/27 sal./23.11.1927, T 2858/5, KA, liite 1, s. 4.

¹⁵⁰ Turtola (1984), s. 88–89.

Yleisesikunnan valmisteleva muistio Rannikkopuolustuksen yleisestä sodanaikaisesta järjestelystä hyväksyttiin puolustusneuvostossa 8. helmikuuta 1928.¹⁵¹ Muistiossa tarkennettiin koko meripuolustuksen ja alaisten rannikkolohkojen tehtävät sekä johtosuhteet. Yleisesikunnan muistiossa rannikkopuolustuksen johtosuhteet oli järjestetty siten, että sodan aikana Pohjanlahden ja Suomenlahden rannikkopuolustuksen johto olisi yhdistetty ja Laatokalla olisi oma rannikkopuolustuksen johtonsa. Nuo kaksi komentajaa olisivat toimineet suoraan ylipäällikön alaisuudessa. Rannikonpuolustus perustui tässäkin suunnitelmassa rannikkolohkoihin. Lohkojako noudatteli samaa linjaa kuin aiemmissakin esityksissä, mutta poikkeuksena Turun lohkon osalta Ahvenanmaan alue oli eriytetty omaksi alalohkokseen.¹⁵² Suojeluskuntien keskityskäskeytys oli uusittu muutamaa päivää aikaisemmin (4. helmikuuta 1928) ja sen lohkojako oli samanlainen kuin edellä mainitussa yleisesikunnan muistiossa.¹⁵³ Hyväksytty rannikon lohkojako oli virallisesti voimassa aina vuoteen 1931, jolloin koko meripuolustuksen yleinen järjestely sodassa Venäjää vastaan uudistettiin.¹⁵⁴

Rannikkolohkoille määritettiin yleisesikunnan muistiossa kolme päätehtävää. Ensimmäinen päätehtävä oli lohkon tiedustelu- ja vartiopalvelus. Toinen päätehtävä oli lohkon puolustus. Kolmas päätehtävä oli lohkon merenkulun järjestely. Lohkojen kokoonpano ja miehitys olivat riippuvaisia lohkon tarpeista. Lohkon kokoonpanoon kuuluivat kaikki alueella olleet kiinteät linnoituslaitteet eli rannikkotykköstö, alueella paikallisia tehtäviä hoitavat laivastoyksiköt sekä paikallisista olosuhteista riippuva määrä maa- ja ilmailuvoimien joukkoja. Yleisesikunta totesi suunnitelmassaan, että maa- ja ilmailuvoimien käyttöä ei ollut vielä tuolloin juurikaan mietitty, vaan se vaatisi erityistä suunnittelua. Yleisesikunta esitti vain toteamuksena, että olosuhteiden pakosta maavoimien käyttö rannikkolohkoilla oli minimoitava ja käytettävät joukot oli muodostettava suojeluskuntapiireistä, eikä kenttäarmeijasta.¹⁵⁵

Ahvenanmaan alalohkon osalta muodostui siis selkeä ongelma, koska alueella ei ollut tuolloin suojeluskuntapiiriä johtuen demilitarisointisopimuksesta. Turun lohkon kaksi suojeluskuntapiiriä joutuivat siis helmikuun 1928 suunnitelmassa operatiiviseen vastuuseen myös Ahvenanmaan alueesta. Ilmeisesti tämän johdosta käynnistettiin selvitystyö suojeluskunnan perustamismahdollisuuksista Ahvenanmaalle. Suojeluskuntain yliesikunta kysyi jo 6. helmikuuta 1928 yleisesikunnalta lausuntoa merisuojeluskunnan perustamisen laillisuudesta Ahvenan-

¹⁵¹ YE:n Os. 3:n kirje n:o 66/I/28 sal./9.2.1928, T 2858/6, KA.

¹⁵² YE:n Os 3:n asiakirja. n:o 48/V.K.27/Op./sal./9.2.1928, T 2861/6, KA, s. 1–8.

¹⁵³ Arimo (1987), s. 339.

¹⁵⁴ YE:n Os 3:n kirje n:o 364/I/31 sal./21.5.1928, T 2860/2, KA.

¹⁵⁵ YE:n Os 3:n asiakirja. n:o 48/V.K.27/Op./sal./9.2.1928, T 2861/6, KA, s. 1–8.

maalle.¹⁵⁶ Tämä viittaa siihen, että tieto Ahvenanmaan alalohkon perustamisesta on ollut jo suojeluskuntain yliesikunnalla ja meripuolustuksen esikunnalla, ennen kuin yleisesikunta sai valmiiksi uuden keskityskäskyn suojeluskunnille sekä muistion rannikopuolustuksen sodan aikaisesta järjestelystä.

Suojeluskuntain yliesikunnan kirjeessä todettiin, että jos merisuojeluskunnan perustaminen Ahvenanmaalle on demilitarisointisopimuksen¹⁵⁷ puitteissa mahdollista, olisi Ahvenanmaan väestön asevelvollisuussuoritukset pyrittävä toteuttamaan jollakin tavalla palveluksena Ahvenanmaan merisuojeluskunnassa.¹⁵⁸ Suojeluskuntain yliesikunnan ehdotus on sikäli mielenkiintoinen, koska ahvenanmaalaisethan oli vapautettu asevelvollisuudesta jo vuoden 1922 asevelvollisuuslain ja demilitarisointisopimuksen nojalla.

Kirjeessä todettiin myös, että jos suojeluskunnan perustaminen Ahvenanmaalle katsottiin mahdottomaksi, ei suojeluskuntajärjestö pysty siinä tapauksessa huolehtimaan Ahvenanmaan alalohkon miehittämisestä. Tässä tapauksessa suojeluskuntain yliesikunta esitti, että Ahvenanmaan alalohkon valmisteluvastuut siirrettäisiin meripuolustuksen esikunnan hoidettavaksi.

¹⁵⁹

Yleisesikunta lähetti tiedustelun asiasta puolustusministeriöön 14. helmikuuta, koska yleisesikunta totesi asialla olevan merkittävä poliittinen vaikutus. Kirjeessään yleisesikunta esitti, että käynnistettäisiin selvitystyö merisuojeluskunnan perustamismahdollisuuksista vetoamalla demilitarisointisopimuksen 4. artiklan a-kohtaan. Tuo kohta sallii rauhan aikana pitää alueella tarpeellisia poliisivoimia ja muuta aseellista väkeä, mitkä ovat tarpeen yleisen järjestyksen ja turvallisuuden takaamiseksi¹⁶⁰. Jos sopimuksen tulkinta mahdollistaisi suojeluskunnan perustamisen Ahvenanmaalle, niin siinä tapauksessa yleisesikunnan esityksen mukaan tulisi pohdittavaksi myös kysymys ahvenanmaalaisien asevelvollisuuden toteuttamisesta maakuntaan perustettavassa suojeluskunnassa.¹⁶¹

¹⁵⁶ Suojeluskuntain yliesikunnan kirje n:o 317/28/Ia./113. sal/6.2.1928, T 2858/5, KA.

¹⁵⁷ Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen 4. artiklan 1. momentti: ”*Paitsi 7 artiklassa määrättyissä tilanteissa älkööt minkään vallan maa-, meri-, tai ilmailuvoimat tunkeutuko 2 artiklassa määrätylle vyöhykkeelle tai siellä oleskelko: aseiden ja sotatarpeiden valmistus, tuonti, kauttakuljetus ja vienti ovat siellä nimenomaan kiellettyt*”, Sauramo (1938), s. 62.

¹⁵⁸ Suojeluskuntain yliesikunnan kirje n:o 317/28/Ia./113. sal/6.2.1928, T 2858/5, KA.

¹⁵⁹ Sama.

¹⁶⁰ Sauramo (1938), s. 62.

¹⁶¹ YE:n Os 3:n kirje n:o 15/I/28 sal./14.2.1928, T 2858/5, KA.

Tämän jälkeen Ahvenanmaan suojeluskunta-asiaa ei enää ole käsitelty läpikäydyssä yleisesikunnan operatiivisen osaston kirjeenvaihdossa vuosina 1928 ja 1929. On mahdollista, että asian hoito on jostain syystä siirretty yleisesikunnan sisällä jollekin toiselle osastolle, tai asiaan on tullut päätös muuta kautta. Suojeluskuntaahan Ahvenanmaalle ei 1920- ja 30-lukujen taitteessa perustettu.

Kesäkuun alussa vuonna 1929 Yleisesikunnassa valmistui toimintaohje meripuolustukselle sodassa Venäjää vastaan. Toimintaohje täydensi edellisenä vuonna hyväksyttyä suunnitelmaa rannikkopuolustuksen yleisjärjestelyistä. Toimintaohje oli vain muutaman sivun pituinen asiakirja, jossa lueteltiin ne toimenpiteet joihin meripuolustuksen komentajan oli ryhdyttävä sodanuhka-aikana ja sodan puhkeamisen jälkeen.¹⁶² Suoritettavat toimenpiteet painottuvat vahvasti Suomenlahden ja Laatokan suunnille. Sodanuhka-aikana Helsingin länsipuolisilla rannikkolohkoilla ei olisi käytännössä tapahtunut juuri mitään, pois lukien keveähköt valmistelutyöt ja liikekannallepanon valmistelut. Sodan puhkeamisen jälkeen olisi myös läntisillä rannikkolohkoilla alkanut tapahtua. Tuolloin olisi siirrytty täysin vuoden 1928 mukaiseen rannikkopuolustuksen sodanaikaiseen järjestelyyn. Näin ollen myös Ahvenanmaan alalohko olisi miehitetty ilmeisesti Turunmaan ja Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirien toimesta, sillä muuta suunnitelmaa ei tuolloin ollut olemassa.¹⁶³

Läpikäydyistä arkistoaineistosta löytyi päiväämättömiä luetteloita suojeluskuntien vuoden 1929 jäsentilanteesta, sekä suojeluskuntapiirien sodan ajan rannikkolohkoille keskitettävistä miehistömääristä. Kyseiset luettelot ilmeisimmin liittyvät suojeluskuntain yliesikunnan vastiineeseen meripuolustuksen esikunnan esittämiin rannikkolohkojen sodan ajan määrävahvuuksiin. Ahvenanmaan alalohko oli osa Turun lohkoa, jonka miehittäminen oli Turunmaan ja Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirien vastuulla. Luetteloissa ei kuitenkaan mainita Ahvenanmaan alalohkoa, vaan Turunmaan ja Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirien kaikki perustettavat joukot on sijoitettu mantereelle.¹⁶⁴ Kuitenkin samaan asiaan liittyvässä yleisesikunnan kirjeessä meripuolustuksen esikunnalle todetaan, että Turun lohkon T-osastoa (täydennysosasto) on vahvennettu moottoriveneillä tarkoituksella, sillä sen tehtäviin kuuluisi myös Ahvenanmaan alueen vartiointi.¹⁶⁵

¹⁶² Arimo (1987), s. 342–343.

¹⁶³ YE:n Os 3:n asiakirja n:o 114/V.K.27/Opsal./7.6.1929, T 2861/7, KA.

¹⁶⁴ Päiväämättömät luettelot suojeluskuntajärjestön jäsentilanteesta 1.1.1929, sekä yhteenvedo suojeluskuntajärjestön perustamista rannikkovartiomuodostelmista, T 2858/9, KA.

¹⁶⁵ YE:n Os 3:n kirje n:o 338/I/29. sal./10.9.1929, T 2858/9, KA.

Ahvenanmaan alalohko huomioitiin myös V.K.27:n operatiivisessa viestisuunnitelmassa, joka koski kaikkia puolustushaaroja. Suunnitelmassa yleisesikunta totesi, että Ahvenanmaalle tarvitaan vähintään 300 kilometrin kantaman omaava radioasema. Lennätinyhteyksissä olisi tukeuduttu vakinaiseen lennätinverkostoon.¹⁶⁶ Ahvenanmaan alalohkon radioasema oli ilmeisesti tarkoitus perustaa alueelle vasta liikekannallepanon ja sodan syttymisen jälkeen. Kiireellisyysjärjestyksessä Ahvenanmaan radioaseman perustaminen tosin oli ilmeisesti kohtuullisen alhaalla, mikä käy ilmi yleisesikunnan muutamaa kuukautta myöhemmin laatimasta tarkennusasiakirjasta operatiiviseen viestisuunnitelmaan.¹⁶⁷ 1920-luvun puolella ei enää tehty muita suunnitelmia rannikkolohkojen osalta. Vuosina 1930–31 yleisesikunnassa valmistui seuraava päivityskierros liittyen V.K.27:n meripuolustukseen.

Ilmailuvoimien ensimmäinen keskityssuunnitelma V.K.27:ään liittyen valmistui heinäkuussa 1927. Suunnitelma päivitettiin jo vajaan vuoden päästä ja se käskytettiin huhtikuussa 1928. Tuossa suunnitelmassa ilmailuvoimien varsin rajalliset resurssit osoitettiin suojajoukkojen, kenttäarmeijan ja meripuolustuksen käyttöön. Meripuolustukselle osoitettiin yksi merilento-laivue ja yksi merilentue, joiden sijoituspaikat olivat Helsinki ja Kotka. Samalla päivämäärällä yleisesikunta käskytti ilmailuvoimien toimintaohjeen sodassa Venäjää vastaan. Tuo toimintaohje oli vastaavanlainen, mitä meripuolustuksellekin annettiin ja se piti sisällään toimenpiteet sekä sodanuhka-aikana että sodan puhkeamisen jälkeen. Toimintaohjeessa kaikki ilmailuvoimien toiminta mukaan lukien rannikkopuolustukselle alistetut resurssit, oli suunnattu itärajan ja Suomenlahden itäosan suuntaan. Toimintaohjeen rannikkopuolustusta koskevat osat noudattivat samaa linjaa, kuin meripuolustuksen esikunta oli edellisenä vuonna esittänyt suunnitelmassaan rannikkopuolustuksen yleisestä järjestelystä.¹⁶⁸

Ilmailuvoimien nimi muutettiin vuonna 1928 ilmavoimiksi.¹⁶⁹ Ilmavoimien suorituskyky oli ollut koko 1920-luvun heikko ja ilmavoimien kehittämiseen suunnattu rahoitus oli ollut riittämätöntä.¹⁷⁰ Vaikka 1920-luvulla vallalla ollut merilentotoimintasuuntaus sinänsä palveli rannikkopuolustuksen tarpeita, niin rajalliset resurssit vaikuttivat vääjäämättä erityisesti länsirannikolle suunnattaviin resursseihin negatiivisesti. Tämä käy hyvin ilmi yleisesikunnassa

¹⁶⁶ YE:n Os 3:n asiakirja n:o 87/V.K.27/Op./sal./9.1.1929, T 2861/6, KA.

¹⁶⁷ YE:n Os 3:n asiakirja n:o 112/V.K.27/Op. sal./22.4.1929, T 2861/6, KA.

¹⁶⁸ Arimo (1987), s. 357–359; YE:n Os 3:n asiakirjat n:o 49/V.K.27/op./sal./26.4.1928; 50/V.K.27/op./sal./26.4.1928, T 2861/7; MPE:n kirje n:o 226/27 sal./23.11.1927, T 2858/5, KA., liite 1, s. 4–5.

¹⁶⁹ Arimo (1987), s. 357.

¹⁷⁰ Salla, Olavi: *”MEIDÄNKIN OLI EHDOTTOMAN VÄLTÄMÄTÖNTÄ SJOITTA LENTOASE OIKEUDENMUKAISELLE PAIKALLEEN”* *Sotilaiden ja valtiotieteen toiminta Suomen ilmavoimien kehittämisessä 1920- ja 1930-luvuilla*, Pro Gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2005, s. 99.

vuonna 1929 laaditusta asiakirjasta, jossa käsiteltiin ilmavoimien käyttöä Itämeren alueen valvontaan Porkkala–Naissaari linjan länsipuolella. Asiakirjan mukaan vuonna 1929 Porkkala–Naissaari linjan länsipuolelle olisi käytettävissä Helsinkiin sijoitettavan merilentolaivueen 13 konetta. Tulevaisuudessa konemäärä kasvaisi ja vuonna 1935 käytössä olisi Hankoon sijoitettavan merilentolaivueen toiset 13 konetta. Vuonna 1937 käytössä olisi edellä mainittujen laivueiden lisäksi Turkuun tai Vaasaan sijoitettu merilentolaivue, jonka vastuualueeksi ensisijaisesti tulisi Ahvenanmaa ja Pohjanlahden alue.¹⁷¹

Suojeluskuntien tehtäviin 1920-luvulla kuului myös ilmavalvonnan järjestäminen. Suojeluskuntain yliesikunta sai vuonna 1929 valmiiksi suunnitelmansa ilmavalvonnan järjestämisestä rajaseuduilla sekä rannikkolohkoilla, ja lähetti sen yleisesikunnalle hyväksyttäväksi. Suunnitelmassa maa oli jaettu kolmeen ilmavalvonta-alueeseen: Länsi-Suomen, Kannaksen ja Itä-Suomen IV-alueisiin. Länsi-Suomen ilmavalvonta-alue kattoi käytännössä koko rannikon Kotkasta länteen. Merkillepantavaa on, että suojeluskuntain yliesikunnan esityksessä ei otettu kantaa ilmavalvonnan järjestelyihin läntisillä rannikkolohkoilla käytännössä ollenkaan. Yleisesikuntaan saapuneeseen asiakirjaan on tehty jälkikäteen käsittelymerkintöjä ilmeisimmin operatiivisen toimiston päällikön everstiluutnantti Karikosken toimesta. Länsi-Suomen ilmavalvonta-alueeseen kuuluvien rannikkolohkojen perään on käsin lisätty Turun lohko sekä Ahvenanmaan alalohko.¹⁷²

Sotatieteiden tohtori Jussi Pajunen toteaa väitöstutkimuksessaan, että yleisesikunta otti 1920- ja 30-lukujen vaihteessa ilmatorjunnan ja -valvonnan suunnitteluvastuun hoitaakseen. Tammikuusta 1930 alkaen Länsi-Suomen ilmavalvonta-alueen johtovastuu määrättiin tuolloin meripuolustuksen päällikölle. Ahvenanmaan alueen valmisteluvastuu ilmapuolustuksen osalta annettiin tuolloin myös meripuolustuksen esikunnalle.¹⁷³

Ahvenanmaalle ei suunniteltu juuri minkäänlaista ilmapuolustusta 1920-luvun loppuun mennessä. Asiaa selittävät paitsi jo edellä käsitellyt resurssitekijät, mutta samalla myös tehty uhka-arvio ja samalla tekniset rajoitteet. Neuvostoliiton ilmavoimien koneiden kantama ei vielä 1920-luvulla olisi riittänyt Ahvenanmaalle.

¹⁷¹ YE:n Os 3:n asiakirja n:o 185/I/sal./6.5.1929, T 2858/9, KA.

¹⁷² Suojeluskuntain yliesikunnan kirje n:o 75/Ia./38.sal./12.1.1929, T 2858/9, KA.

¹⁷³ Pajunen (2017), s. 89.

4. AHVENANMAAN PUOLUSTUSONGELMA NOUSEE KESKUSTELUUN 1930-LUVULLA

4.1 Sotilaspoliittinen tilanne 1930-luvulla

Ulko- ja turvallisuuspoliittisesti Suomi tukeutui vuosikymmenen alussa edelleen vahvasti Kansainliittoon. Kansainliiton tuomaan suojaan alettiin kuitenkin suhtautua varauksellisemmin. Kansainliitto oli alkanut osoittamaan vakavia heikkouden merkkejä. 1930-luvun alun aseidenriisuntakonferenssin ja myöhemmin Abessinian kriisin hoidon epäonnistumiset osoittivat, ettei Kansainliitosta ollut turvallisuuden takaajaksi.¹⁷⁴

Virallisesti Suomi ei ulkopoliitikassaan tukeutunut reunavaltiopoliitiikkaan, mutta myös sille löytyi poliittisesta sekä sotilaallisesta johdosta kannattusta. Yleisesikunnassa vallitsi 1930-luvun alussa voimakas myöntämielisyys reunavaltiopoliitikalle ja se pyrkikin edistämään yleistä mielipidettä reunavaltiopoliitiikan puolesta. Yhteistyöhön pyrittiin Baltian maiden ja Puolan kanssa.¹⁷⁵ Reunavaltiopoliitiikka ei kuitenkaan lopulta saanut laajempaa kannatusta ja se osoittautui muutenkin epätarkoituksenmukaiseksi. 1930-luvun puolivälissä siitä sanouduttiin virallisestikin irti. Natsien valtaannousu Saksassa 1933 muutti koko Euroopan turvallisuuspoliittisen ympäristön. Pienten maiden, kuten Suomen epäluulo suurvaltoja kohtaan kasvoi, jonka lopputuloksena Suomen linja 1930-luvun puolestavälistä alkaen nojasi puolueettomuuteen ja pysyttäytymiseen suurvaltojen solmimien sopimusten ulkopuolella. Tätä suuntausta on sittemmin kutsuttu Pohjoismaiseksi suuntaukseksi.¹⁷⁶

Sisäpoliittisesti Suomessa vallitsi 1930-luvun alkupuolella varsin aktiivinen aikakausi. Sisäpolitiikassa vallitsi tuolloin vahva oikeistovirtaus, joka konkretisoitui muun muassa Lapuan liikkeen toimintana. Sisäpoliittiset tapahtumat vaikuttivat myös yleisesikuntaan. Vuodesta 1925 yleisesikunnan päällikkönä toiminutta kenraalimajuri Kurt Walleniusta epäiltiin sekaantumisesta presidentti Ståhlbergin kyyditykseen ja hänet pidätettiin virastaan sen johdosta. Hänen tilalleen yleisesikunnan päälliköksi tuli Karl Lennart Oesch. Poliittisessa johdossa pelättiin Walleniuksen kaudella Ruotsiin rakennettujen yhteistyösuhteiden huonontumista tapah-

¹⁷⁴ Plathan (1981), s. 34.

¹⁷⁵ Kronlund (1988), s. 360; Leskinen, Jari: *Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930–1939*, Suomen sotahistoriallinen seura, Hakapaino Oy, Helsinki 1997, s. 100–112

¹⁷⁶ Kronlund (1988), s. 419–420.

tumien johdosta, mutta tapaus ei kuitenkaan aiheuttanut vahinkoa maiden sotilaalliselle yhteistyölle.¹⁷⁷

Ahvenanmaan asema ja tehty demilitarisointisopimus nousivat niin viranomaisten väliseen kuin julkiseenkin keskusteluun 1930-luvulla. Pyrkimyksiä oli ollut jo aiemminkin demilitarisointisopimuksen uudelleentulkintaan esimerkiksi Ahvenanmaan suojeluskunta-asiassa, mutta 1930-luvulla alettiin edistää jopa koko sopimuksen purkamista. Vuonna 1933 vaikuttikin sopimuksen purkamiseen tai ainakin uudelleenmuotoiluun olevan sekä poliittista että sotilaallista halua. Sopimuksen uudelleenmuotoilu tai irtisanominen liittyi myös vahvasti Ruotsin kanssa tehtyyn yhteistyöhön. Kirjoittelu Ahvenanmaan asiasta lisääntyi vuosikymmenen edetessä. Kiivaimmillaan julkinen keskustelu Ahvenanmaasta kävi 1930-luvun lopulla. Silloin julkaistiin jopa varsin tiukkasanaisia kannanottoja sopimuksen purkamisen välttämättömyydestä.¹⁷⁸

Ahvenanmaan asiasta kirjoittivat myös sotilaat. Kirjoittelu alkoi lisääntyä 1930-luvun puolivälistä alkaen. Osa kirjoittajista oli virkatyönään osallisena puolustussuunnitteluun. Kirjoituksissa nostettiin esille Ahvenanmaan strateginen merkitys, alueen puolustamiseen liittyvä problematiikka, sekä esitettiin arvioita nykyaikaisesta uhkakuvasta.¹⁷⁹ Kirjoituksia voidaan pitää nykymittapuulla varsin informatiivisina julkisiksi kirjoituksiksi. Eroavaisuudet samaan aikaan laadittuihin salaisiin uhka-arvioihin ovat paikoitellen hyvin pieniä. Kirjoittelu osoittaa varsin hyvin Ahvenanmaan asiasta 1930-luvun loppupuolella kannettua huolta.

Puolustuslaitoksen sisällä tapahtui 1930-luvulla useita muutoksia. Merkittävin muutos oli koko liikekannallepanojärjestelmän uusiminen vuoteen 1934 mennessä. Tuossa muutoksessa siirryttiin kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään. Aluejärjestelmään siirtyminen aiheutti muutoksia erityisesti itärajan puolustussuunnitelmiin, mutta rannikkopuolustuksen osalta ne olivat pienempiä.¹⁸⁰ Muita mainitsemisen arvoisia tapahtumia olivat muun muassa Meripuolustuksen uudelleenjärjestely vuonna 1933. Meripuolustuksen nimi vaihtui tuolloin Merivoimiksi.¹⁸¹

¹⁷⁷ Turtola, Martti: Presidentti K.J. Ståhlbergin kyyditys ja Suomalais–Ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö 1930, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 1*, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1980, s. 7–8 ja s. 18–19.

¹⁷⁸ Leiviskä (1938), s. 20–23; Snellman, Teo: *Ahvenanmaan kysymys ja Suomi–Ruotsi ongelma*, omakustanne, Helsinki 1939, s. 7–8; Turtola (1984), s. 163–164.

¹⁷⁹ Sauramo, L.J.: Ahvenanmaan sotilaallinen ja sotilaspoliittinen merkitys, *Tiede ja Ase (vol 5)*, 1937, s. 208–218; Sario, Niilo: Ahvenanmaan asian viimeaikainen kehitys Euroopan sotilaspoliittisen korkeapaineen vaikuttaessa suhtautumiseen Ahvenanmaan puolustuskysymykseen, *Rannikkotyöstön vuosikirja 1939*, Maalaiskuntien liiton kirjapaino, Helsinki 1939, s. 11–18.

¹⁸⁰ Arimo (1987), s. 456; Kronlund (1988), s. 378–389.

¹⁸¹ Kronlund (1988), s. 473.

4.1.1 Neuvostoliiton uhka nousee

Neuvostoliiton sotilaspotentiaali oli kokonaisuutena noussut 1930-luvun alussa. Neuvostoliiton Itämeren laivasto oli 1920-luvun loppuun mennessä noussut heikkouden tilastaan ja se oli jo 1930-luvun alussa Itämeren alueen vahvin laivastovoima, joskin se oli edelleen ahdistettuna Suomenlahden pohjukkaan ¹⁸². Neuvostoliiton sotilaallisen potentiaalin aliarviointi johti yleisesikunnassa puolustus suunnitelman päivytykseen 1930-luvun alussa. Yleisesikunnan tiedot Neuvostoliitosta olivat V.K.27:n laadinnassa olleet vajavaisia ja näin ollen V.K.27:n hyökkäyksellinen perusajatus osoittautui toteuttamiskelvottomaksi. ¹⁸³

Tietoa Neuvostoliitosta saatiin myös Ruotsista. Operatiivisen osaston päällikkö Vilho Karikoski kirjoitti joulukuussa 1929 muistion yleisesikunnan päällikölle vierailustaan Ruotsin merivoimien esikuntaan (Marinstaben) saman vuoden lokakuussa. Tuossa muistiossa Karikoski tiivistä Ruotsin meriesikunnan operatiivisen osaston päällikön komentajakapteeni Ehrensvärdin pitämän esityksen, jossa hän arvioi Venäjän merivoimien toimintamahdollisuuksia Suomea vastaan. Ruotsalaisten arvion mukaan Neuvostoliiton merivoimien tehtävinä sodassa Suomea vastaan olisivat tuolloin olleet Suomen merikaupan katkaiseminen ja Suomeen hyökkäävien maavoimien tukeminen. Ensimmäiseen tehtävään liittyen ruotsalaisten näkemyksen mukaan saattaisi liittyä myös Ahvenanmaan valtaus. Ruotsalaisarviossa myös todettiin, että Itämeren laivaston alusten toimintasäde riitti tuolloin operointiin jopa Pohjanlahdella asti. ¹⁸⁴

Yleisesikunnassa valmistui vuonna 1930 kattavat arviot Neuvostoliiton mahdollisista toimenpiteistä sotatilanteessa. Arvioita tehtiin kolme kappaletta ja ne nimettiin *Venäjän Suomea-keskitykseksi*, *Venäjän läntiseksi keskitykseksi* sekä *Venäjän Baltia-keskitykseksi*. Nämä arviot toimivat myös kimmokkeena koko V.K.27-suunnitelmasta luopumiselle ja uusien suunnitelmien valmistelun aloittamiseksi, kun alettiin ymmärtää Neuvostoliiton sotilaspotentiaalin olevan selkeästi aiemmin arvioitua suurempi. ¹⁸⁵

Yleisesikunnan tekemän arvion mukaan Neuvostoliiton maihinnousun uhka Ahvenanmaalle konkretisoituisi vasta silloin, kun Neuvostoliitto olisi sodassa Baltian maiden kanssa ja saisi

¹⁸² Leskinen (1997), s. 376–378.

¹⁸³ Lahdenperä (1995), s. 54–55.

¹⁸⁴ YE:n Os. 3:n kirje n:o 464/I/29.sal/19.12.1929, T 2866/4, KA.

¹⁸⁵ Kronlund (1988), s. 398; YE:n Os. 3:n muistiot: V.K. Venäjää koskevat laskelmat, marraskuu 1930, T 2866/2, KA.

haltuunsa tukialueita Baltian maiden rannikolta.¹⁸⁶ Myöhemmässä tutkimuksessa on paljastunut, että Itämeren laivaston tavoitteena oli jo 1920-luvun lopulta alkaen jättömän sataman tai tukialueen saaminen lännempää Suomenlahden etelärannikolta, mutta ilmeisimmin ei kuitenkaan Suomen alueelta.¹⁸⁷

1930-luvun alkupuolelta alkaen varteenotettavaksi uhkakuvaksi alkoi nousta Neuvostoliiton tekemä maihinnousu Ahvenanmaalle. Ruotsalaisten aloitteellisuus asian huomioimiseksi myös Suomessa näytti tuottaneen tulosta.

4.1.2 Yhteistyö Ruotsin kanssa tiivistyy

Walleniuksen kaudella vahvistunutta sotilaallista yhteistyötä Ruotsin kanssa haluttiin jatkaa myös kenraali Oeschin tultua yleisesikunnan päälliköksi. Myös poliittisessa johdossa oli tähän tahtoa. Edellä mainitun Walleniuksen tapauksen vuoksi myös yleisesikunnassa pelättiin suhteiden huonontuneen Ruotsin sotilaallisen johdon kanssa. Tästä syystä operatiivisen osaston päällikkö everstiluutnantti Karikoski ja ulkomaan osaston päällikkö eversti Zilliacus lähetettiin Tukholmaan virkamatkalle marraskuussa 1930. Virkamatkan perimmäisenä tarkoituksena oli selvittää Walleniuksen tapauksen mahdollisesti aiheuttamat säröt yhteistyössä, mutta samalla myös jatkaa yhteistyöhön liittyviä neuvotteluja. Ahvenanmaan asiakin on ollut vierailulla esillä, joka käy ilmi Karikosken ja Zilliacuksen virallisesta matkakertomuksesta. Keskusteluja käytiin ainakin sodanuhka-ajan ja sodan aikaisen meriliikenteen järjestämisestä, sekä Ahvenanmeren sulkemisesta merimiinoituksella.¹⁸⁸

Yhteistyö maiden välillä siis jatkui edelleen. Arkistoaineistosta käy ilmi, että Ahvenanmaan asia oli esillä 1930-luvun alussa käytyjen neuvotteluiden yhteydessä.. Ahvenanmaan osalta ei vielä 1930-luvun alussa tehty konkreettisia yhteistyösuunnitelmia, joskin neuvottelut asiasta oli jo aloitettu. Tehdyllä yhteistyöllä kuitenkin rakennettiin pohja tuleville yhteissuunnitelmille Ahvenanmaan puolustamiseksi.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Säämänen, Juuso: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan. Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. Maanpuolustuskorkeakoulu, julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 10, Juvenes Print, Tampere 2017, s. 30–32.

¹⁸⁷ Leskinen (1997), s. 377.

¹⁸⁸ Turtola (1980), s. 11; YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 500/I/30. sal, päivämätön, marraskuu 1930, T 2866/4, KA; YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 510/I/30.sal/22.11.1930, T 2866/4, KA.

¹⁸⁹ Evl Karikosken laatimat selostukset ruotsalaisten upseerien kanssa käydyistä neuvottelusta 28.12.1930 ja 21.5.1931, T 2866/4, KA; Turtola (1984), s. 163; Turtola (1978), s. 307.

Suomen ja Ruotsin väliset sotilaalliset neuvottelut Ahvenanmaan osalta alkoivat vuonna 1933. Neuvottelut kuitenkin laajenivat ennen pitkää koskemaan Ruotsin laajempaa sanktioapujoukkojen lähettämistä sotatilanteessa. Ruotsissa laadittiinkin vuoteen 1934 mennessä varsin perusteelliset suunnitelmat apujoukkojen lähettamisestä Suomeen. Noihin suunnitelmiin lukeutui myös Ahvenanmaan miehitys tarvittaessa.¹⁹⁰ Suomen puolelta esitettiin aloitteita demilitarisointisopimuksen purkamiseksi, mutta virallisesti Ruotsin poliittinen johto ei sopimuksen purkamiseen suhtautunut myönteisesti vielä vuosiin.¹⁹¹

4.2 Venäjän keskitys 27 päivitetään

V.K.27:n ensimmäisten versioiden osoittauduttua toteuttamiskelvottomiksi, aloitettiin yleisesikunnassa koko puolustussuunnitelman päivitys. Puolustussuunnitelmaa koskeva päivitys- ja perustekäskey valmistui yleisesikunnan operatiivisella osastolla heinäkuussa 1930. Sotaväen päällikkö hyväksyi uuden käskeyn yleisesikunnan ja alajohtoportaiden tekemän suunnittelu- ja valmistelutyön perustaksi.¹⁹² Yleisesikunnassa laadittiin 1930-luvun alussa myös täysin uusi puolustussuunnitelma, V.K.31, mitä ei kuitenkaan koskaan käskytetty joukoille. Luonteeltaan V.K.31 oli puolustuksellinen. V.K.31 ei pitänyt sisällään muutoksia rannikkopuolustukseen.

193

Yleisesikunnan päivitys- ja perustekäskeyssä määriteltiin myös suuntaviivat rannikkopuolustuksen osalta. Jos verrataan yleisesikunnan antamaan käskeyä pari vuotta aikaisemmin hyväksyttyyn asiakirjaan rannikkopuolustuksen yleisestä sodanaikaisesta järjestelystä, voidaan todeta muutosten olleen melko pieniä. Suomenlahden ja Pohjanlahden rannikoiden johtovastuu oli meripuolustuksen esikunnalla. Laatokan meripuolustuksen johtovastuu sen sijaan oli eriytetty. Rannikon lohkojako oli tuossa käskeyssä hyvin samanlainen kuin aikaisemminkin. Ahvenanmaan alalohko oli edelleen Turun lohkon alaisuudessa. Rannikkolohkojen tehtävissä ja johtosuhteissa ei ollut tapahtunut merkittäviä muutoksia. Kaikki rannikkopuolustukseen suunnitellut liikkuvat maa-, meri- ja ilmavoimien joukot oli määrä keskittää meripuolustuksen komentajan johtoon. Rannikkopuolustukselle alistettavien ilmavoimien tehtävissä ei tässä käskeyssä ollut muutoksia aikaisempaan verrattuna.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Turtola (1984), s. 164–168.

¹⁹¹ Arimo (1981), s. 127–130.

¹⁹² YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 157/V.K.27/Op.sal./3.7.1930, T 15712/1, KA, s.1 ja 37.

¹⁹³ YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 207/V.K.31/Op.sal./29.8.1931, T 2861/7, KA.

¹⁹⁴ Sama, s. 38.

Käskyssä mainittiin nyt ensimmäistä kertaa rannikkopuolustukseen suunnitellut maavoimien joukot. Maavoimien joukkoja rannikkopuolustukseen oli määrä keskittää yksi jalkaväkirykmentti sekä yhteensä neljä erillistä pataljoonaa ¹⁹⁵. Ainoastaan jalkaväkirykmentille suunniteltu tehtävä mainittiin käskyssä. Sitä oli tarkoitus käyttää Kannaksen suojajoukkojen vahvistamiseen liikekannallepanovaiheessa. Erillisille pataljoonille suunniteltuja tehtäviä ei käskyssä mainita. Edellä mainittujen joukkojen perustaminen kuului suojeluskuntien vastuulle. ¹⁹⁶

Samassa yleisesikunnan käskyssä määriteltiin tehtävät myös merivoimille. Tehtävät jakaantuivat suojajoukko- ja sodanajan vaiheisiin. Suojajoukkovaiheessa merivoimien tehtäviin kuului merimiinoitus Viipurin, Kotkan ja Helsingin edustoilla, sekä rannikkolohkoilla suoritettava miinantrallaus¹⁹⁷ ja raivaus. Suojajoukkovaiheen jälkeen merivoimien tehtävä oli perustaa rauhan ajan rannikkolaivaston ja ottokalustoaluksista sodanajan laivueet, joiden tukikohtina olisivat Helsinki ja Turku. Sukellus- ja moottoritorpedoveneiden tehtäviksi määritettiin Neuvostoliiton Itämeren laivaston alusten häirintä ja eristäminen Suomenlahdella. Muun pintalaivaston tehtävä oli kauppamerenkulun suojaaminen Pohjanlahdella. ¹⁹⁸

Merimiinoitukseen liittyen vahvistettuja suunnitelmia oli vain Suomenlahden itäosien osalta. Yleisesikunnassa ilmeisesti kesäkuussa 1930 laaditussa muistiossa sen hetkisestä merimiinatilanteesta käy ilmi mielenkiintoinen seikka. Miinoitteita oli tuolloin ilmeisesti suunniteltu myös Helsingin länsipuolisille merialueille, mutta miinojen lukumäärä ei tuohon olisi riittänyt. Ahvenanmeren sulkemiseksi miinoilla oli tehty ainakin alustavia suunnitelmia. Ahvenanmeren sulkeminenhan oli ollut esillä myös ruotsalaisten kanssa samoihin aikoihin käydyissä keskusteluissa. ¹⁹⁹

Rannikkopuolustuksen sodanajan suunnitelmat olivat vielä 1930-luvun alussa hyvin kesken-eräiset. Tämä asia tunnustettiin myös yleisesikunnassa. Loppuvuodesta 1930 yleisesikunnassa laaditusta asiakirjasta käy ilmi, että pahiten keskeneräisenä olivat suunnitelmat rannikkopuolustuksen yhteistoiminnan ja laivaston osalta. Asiakirjassa todetaan, että yleisesikunnan resurssit eivät ole riittävät rannikkopuolustuksen suunnitelmien laadintaan ja näin ollen yleis-

¹⁹⁵ Maavoimien joukot meripuolustukselle ja niiden perustamispaikat: JR 6 (Kouvola), Er.P. 52 (Kerava), Er.P. 53 (Pori), Er.P. 70 (Vaasa) ja Er.P. 79 (Salo). YE:n Os. 3:n asiak. n:o 157/V.K.27/Op.sal/3.7.1930, T 15712/1, KA, s. 38–39.

¹⁹⁶ Sama.

¹⁹⁷ Trallauksella tarkoitetaan miinanetsintää.

¹⁹⁸ YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 157/V.K.27/Op.sal/3.7.1930, T 15712/1, KA, s. 38–39.

¹⁹⁹ YE:n Os. 3:n muistio n:o 288/I/30 me., päiväämätön kesäkuu 1930, T 2858/12, KA.

esikunta pyytikin ilmeisesti meripuolustuksen esikuntaa komentamaan asiakirjassa mainitut upseerit laatimaan suunnitelmat yleisesikunnassa.²⁰⁰

Yleisesikunnassa valmistui keväällä 1931 uusi käsky meripuolustuksen yleisistä tehtävistä sodassa Venäjää vastaan. Meripuolustukselle määriteltiin tuossa käskyssä kaksi päätehtävää: ”*Omien meriyhteyksien (kauppamerenkulun) järjestäminen ja suojaaminen*” ja ”*Vihollisen maihinnousuyritysten ja muiden rannikkoomme kohdistuvien operaatioiden torjuminen*”²⁰¹ Tuo varsinainen asiakirja ei ole ilmeisimmin säilynyt, kuten Reino Arimokin toteaa tutkimustensa perusteella, mutta asiakirjan sisältö on pääteltävissä siihen liittyneestä muusta säilyneestä kirjeenvaihdosta.²⁰²

Arimon tulkinnan mukaan edellä mainittujen tehtävien toteutus oli suunniteltu siten, että laivaston vastuulle kuului ensin mainittu tehtävä. Toisen tehtävän toteutus kuului kaikille rannikkopuolustukseen määrätyille joukoille, tosin tässä Arimo esittää mielenkiintoisen havainnon, että Ahvenanmaan osalta tehtävän suorittaisi vain liikkuva rannikkopuolustus.²⁰³ Ilmeisesti Arimo kuitenkin tarkoittaa liikkuvalla rannikkopuolustuksella kaikkia rannikkopuolustuksen joukkoja, pois lukien rannikkotykistön kiinteät linnoitteet.

Yleisesikunta velvoitti meripuolustuksen yleiskäskyn saatekirjeessä meripuolustuksen esikuntaa käynnistämään kirjeessä luetellut suunnittelu- ja valmistelutyöt. Yksi kirjeen kohdista oli Ahvenanmaan lohkon puolustuksen suunnittelu. Yleisesikunta käskytti toukokuun 1931 aikana meripuolustuksen yleiskäskyyn liittyviä keskeisiä perusteita ja suunnitelmia. Näistä Ahvenanmaan puolustuksen kannalta oleelliset olivat rannikon uudistettu lohkojako, sekä meripuolustukseen määrättävien maavoimien joukkojen keskityssuunnitelma ja siihen liittyvät kuljetussuunnitelmat.²⁰⁴

Rannikon uudistetussa lohkojaossa Ahvenanmaan alalohko oli muutettu omaksi itsenäiseksi lohkokseen. Muuten lohkojako pysyi pitkälti samanlaisena kuin vuonna 1928 hyväksytyssä lohkojaossa. Kirjeessä meripuolustuksen esikuntaa käskettiin aloittaa kaikkien rannikkolohko-

²⁰⁰ YE:n Os. 3:n muistio n:o 520/I/30, laadittu ilmeisesti marraskuussa 1930, T 2858/12, KA.

²⁰¹ Arimo (1987), s. 343; YE:n Os. 3:n kirje n:o 308/I/31.sal/4.5.1931, T 2860/2, KA.

²⁰² Arimo (1987), s. 343.

²⁰³ Sama, s. 343–344.

²⁰⁴ YE:n Os. 3:n kirje n:o 308/I/31.sal/4.5.1931, T 2860/2, KA.

jen osalta niiden järjestely- ja toimintaohjeiden laatiminen. Samalla yleisesikunta käski meripuolustuksen esikuntaa suunnitella myös rannikkolohkojen määrävahvuudet.²⁰⁵

Meripuolustukseen määrättävien maavoimien osalta yleisesikunnan käsky valmistui touko-kuussa 1931. Ahvenanmaan lohko suunniteltiin miehittää sodan aikana Turunmaan ja Varsinais-Suomen suojeluskuntien perustamilla joukoilla kuten aikaisemminkin. Ahvenanmaan lohkolle keskitettävät joukot olivat Varsinais-Suomen suojeluskunnan Salossa perustama erillinen pataljoona 79, sekä Turunmaan suojeluskunnan Turussa perustamat erillinen konekiväärikomppania 52 ja erillinen huoltokomppania.²⁰⁶ Verrattuna yleisesikunnassa vuonna 1930 laadittuun V.K.27:n päivityskäskyyn, oli Lounais-Suomessa suojeluskuntien perustamien maavoimien määrä lisääntynyt kahdella komppanialla. Lisäksi perustettaville joukoille oli käsketty selkeä tehtävä ja epäselvyys Ahvenanmaalle lähetettävistä joukoista oli poistunut.

Yleisesikunnan vastuulle kuului myös keskityskuljetusten suunnittelu. Ahvenanmaan lohkon joukot oli ilmeisesti määrä kuljettaa Turusta Maarianhaminaan toisena ja kolmantena liikekannallepanopäivänä. Joukkojen tarvitsema ajoneuvokalusto ja hevoset olisi niin ikään ollut tarkoitus tuoda mantereelta. Toisena vaihtoehtona oli ajoneuvojen ja hevosten pakko-otto Ahvenanmaalla.²⁰⁷ Ahvenanmaan lohkon joukkojen merikuljetussuunnitelmia vuoden 1931 käskyihin liittyen ei ole läpikäydyssä arkistoaineistosta löytynyt. Yleisesikunnassa oli kuitenkin tehty alustavia laskelmia tarvittavasta tonnistosta edellisenä vuonna. Tuota muistiota ei voida kuitenkaan pitää konkreettisena suunnitelmana, vaan enemmänkin kartoituksena mahdollisesti tarvittavasta ottoaluskalustosta puolustuslaitoksen tarpeisiin.²⁰⁸

Ahvenanmaan lohkon suunnitelmat yleisesikunnan osalta valmistuivat vuoden 1931 aikana. Loppuvuodesta 1931 suunniteltiin toteutettavaksi Ahvenanmaalle tiedustelu- ja tarkastusmatka, jonka tarkoituksena oli arvioida tehtyjä suunnitelmia paikan päällä. Tuosta matkasta on säilynyt arkistossa matkasuunnitelma. Yleisesikunnan päällikkö hyväksyi matkan toteuttamisen. Matkalle oli suunniteltu osallistuvan Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun kytkeytyneitä upseereita yleisesikunnasta, meripuolustuksen esikunnasta, merivartiolaitoksesta ja suojeluskuntain yliesikunnasta²⁰⁹. Matkasuunnitelman lopussa on jälkikäteen tehty merkintä: ”toteu-

²⁰⁵ YE:n Os. 3:n kirje n:o 361/I/31.sal/19.5.1931, T 2860/2, KA.

²⁰⁶ YE:n Os. 3:n kirje n:o 348/I/31. sal/18.5.1931, T 2860/2, KA.

²⁰⁷ YE:n Os. 1:n kirje n:o 235/III/176/30.6.1931, T 2860/2, KA.

²⁰⁸ Majuri Turtolan muistio laskelmista maanpuolustukselle tarvittavasta tonnistosta meripuolustuksen aluskaluston lisäksi, numeroimaton, 13.6.1930, T 2858/12, KA.

²⁰⁹ Osallistujat olivat komentajakapteeni Rosenberg ja kapteenit Kuusela ja Björkman yleisesikunnasta, majuri Sario ja luutnantti Suomela meripuolustuksen esikunnasta, komentajakapteeni Miettinen merivartiolaitoksesta ja

tettu syyskuun lopussa”. Merkinnän on ilmeisemmin tehnyt komentajakapteeni Rosenberg, joka palveli tuolloin yleisesikunnan operatiivisella osastolla.²¹⁰

Tehtyä tarkastusmatkaa voidaan pitää eräänlaisena murroskohtana Ahvenanmaan puolustus-suunnittelussa, sillä vaikuttaa vahvasti siltä, että tämän jälkeen suunnittelu- ja valmistelutyöt siirtyivät meripuolustuksen esikunnan valmisteltaviksi. Meripuolustuksen esikunta sai Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohjeen valmiiksi vuoden 1932 ensimmäisellä puoliskolla. Yleisesikunnan päällikkö hyväksyi sen välittömästi käyttöön 18. heinäkuuta 1932.²¹¹ Lohkon järjestely- ja toimintaohje piti sisällään Ahvenanmaan maantieteellisen kuvauksen, arvion Neuvostoliiton Itämeren laivaston toimintamahdollisuuksista, ohjeet ja käskyt kaikille Ahvenanmaan puolustukseen suunnitelluille joukoille sekä liitteenä olleen Ahvenanmaan merimiinoitus suunnitelman.²¹²

Ahvenanmaalle oli kaiken kaikkiaan tarkoitus keskittää edellä mainittujen maavoimien joukkojen lisäksi erillinen rannikkotykistöpatteristo rakennettavine linnakkeineen, rannikkolaivaston perustama Ahvenanmaan saattolaivue, merivartiolaitoksen siellä jo sijainneet vartioasemat, sekä Ahvenanmaalla erikseen perustettavat joukot.²¹³ Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohje muodosti perustan Ahvenanmaan puolustuksen jatkokehittämiselle. Arkistojäämistössä ei näy viitteitä järjestely- ja toimintaohjeen kumoamisesta ennen talvisodan syttymistä. Sitä kuitenkin päivitettiin useita kertoja.

V.K.27:n päivitystyössä päivitettiin myös ilmavoimien suunnitelmat. Ilmavoimien uusittu toimintasuunnitelma sotatapauksessa V.K.27 valmistui ilmavoimien esikunnassa huhtikuussa 1933. Toimintasuunnitelma perustui yleisesikunnan antamaan käskyyn ilmavoimien yleisistä tehtävistä sodassa Venäjää vastaan, joka oli valmistunut helmikuussa 1933. Tuossa suunnitelmassa ilmavoimien sodanajan kokoonpano oli kasvanut viisi vuotta aiemmin hyväksytystä suunnitelmasta jonkin verran. Uutena laivueena rannikkopuolustuksen käyttöön oli lisätty Turkuun perustettava meritäydennyslaivue. Eteentyönnetty lentoasema meritäydennyslaivu-

komentajakapteeni Sundman suojeluskuntain yliesikunnasta. YE:ssä laadittu matkasuunnitelma Ahvenanmaalle, numeroimaton ja päiväämätön, laadittu todennäköisesti heinä-syyskuussa 1930, T 2860/2, KA.

²¹⁰ Sama.

²¹¹ MPE:n asiakirja n:o 203/32.Op.sal. Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohje, T 21951/2, KA.

²¹² Sama, liite 1.

²¹³ Sama, s. 19–22.

eelle oli määritetty Ahvenanmaalle. Meritäydennyslaivueen konekalusto perustui täysin pakko-otettaviin siviilikoneisiin.²¹⁴

Meritäydennyslaivueen tehtäviksi määritettiin suoja- ja keskitysvaiheen aikana suorittaa tiedustelulentoja Ahvenanmerellä valoisan aikaan. Tärkein tehtävä oli vihollisen sukellusveneidetsintä. Toisena tilapäisenä tehtävänä oli suorittaa tiedustelulentoja Itämerelle tehtävänä vihollisen alusosastojen etsintä.²¹⁵

Ilmavoimien toimintasuunnitelmien valmistuttua yleisesikunta käski heinäkuun alussa 1933 ilmavoimia tiedustelemaan Ahvenanmaalta sopivia lentokenttiä. Tiedustelutehtävään tuli määrätä yksi upseeri. Ahvenanmaan suunnittelutyön merkittävyystä ja ehkä myös hienovaraisuudesta kertoo se, että kyseisessä käskyssä yleisesikunnan päällikkö kertoi henkilökohtaisesti ohjeistavansa suullisesti ilmavoimien määräämän upseerin.²¹⁶

Ahvenanmaan alueella toimivaksi suunniteltu meritäydennyslaivue säilyi suunnitelmissa samanlaisena aina talvisodan alkuun saakka. Meritäydennyslaivue oli koko ajan tarkoitus perustaa pakko-otettavista siviilikoneista. Hieman ennen talvisodan alkua hyväksytyssä ilmavoimien keskityssuunnitelmassa meritäydennyslaivue 39 oli sijoitettuna Turkuun ja alistettuna meripuolustuksen käyttöön.²¹⁷

1930-luvun alussa tehdyistä suunnitelmista voidaan ensimmäistä kertaa puhua yhdistettyinä ja kokonaisvaltaisina suunnitelmina Ahvenanmaan puolustamiseksi. Ahvenanmaan lohkolle oli nyt selkeästi määritetty sinne sotatilanteessa lähetettävät joukot. Ahvenanmaan puolustuksessa oli jo 1930-luvun alussa määrä käyttää kaikkien puolustushaarojen joukkoja.

4.3 Ahvenanmaan puolustuksen järjestelyt vakiintuvat

Ahvenanmaan puolustussuunnitelmat olivat kehittyneet 1930-luvun ensimmäisinä vuosina varsin nopeasti. Rannikon lohkojako saavutti vakiintuneen muotonsa ja näin ollen kokonai-

²¹⁴ Ilmavoimien esikunnan kirje n:o 97/II./a/24.4.1933, T 2860/8, KA; Ilmavoimien sotatoimintasuunnitelma VK 27 tapauksessa, T 2860/8, KA s. 1-2.

²¹⁵ Ilmavoimien sotatoimintasuunnitelma VK 27 tapauksessa, T 2860/8, KA s. 5-6.

²¹⁶ Gustavsson (2012), s. 173-174; YE:n Os. 3:n kirje n:o 209/I/33.sal/4.7.1933, T 2860/8, KA.

²¹⁷ YE:n ilmavoimatoimiston asiakirja n:o 269/Op.3 sal./6.10.1939, T 2864/2, KA.

sa tapahtui merkittävä muutos, kun joukkojen perustamisessa siirryttiin aluejärjestelmään vuonna 1934. Sen johdosta uusittiin yleisesikunnassa myös puolustussuunnitelmat. Uusien puolustussuunnitelmien nimiksi tulivat *Venäjän keskitys 1* ja *2*. Suunnitelmat vahvistettiin käyttöön vuonna 1934 ja ne kumosivat kaikki vanhat tuolloin voimassa olleet suunnitelmat. Suunnitelmista V.K.1 oli luonteeltaan samanlainen kuin V.K.27, eli hyökkäyksellinen. V.K.2 oli puolustuksellisempi vaihtoehto. Uudet puolustussuunnitelmat keskittyivät edelleen pääpainoisesti itärajan puolustukseen ja vaikutukset rannikkopuolustukseen olivat pienehköjä.²¹⁸

Rannikkopuolustuksen osalta keskeisimmät muutokset tapahtuivat nimenomaan joukkojen perustamisessa. Ahvenanmaan lohkolle keskitettävissä maavoimien joukoissa oli tapahtunut muutos vuonna 1934, mikä käy ilmi uusien V.K.-suunnitelmien vahvistetusta maavoimien sotajaotuksesta ja perustamistaulukosta. Ahvenanmaan lohkolle oli määrä keskittää polkupyöräpataljoona 8, jonka perustamisvastuu kuului Turun eteläiselle sotilaspiirille. Käytännössä perustajina toimivat edelleen Turunmaan ja Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirit. Polkupyöräpataljoonan organisaatioon kuului kolme jalkaväkikomppaniaa, konekiväärikomppania ja pataljoonan kolonna. Muutokset aikaisempaan suunnitelmaan Ahvenanmaalle keskitettävistä joukoista olivat varsin pieniä, käytännössä vain joukon nimi oli muuttunut.²¹⁹

Laivasto sai 1930-luvun alkupuolella käyttöönsä uusia aluksia. Uusien alusten myötä laivaston operatiivinen kyky kasvoi merkittävästi. Ahvenanmaan puolustuksen osalta merkittävin lisäarvo oli uusilla panssarilaivoilla. Linnoittamattomalle Ahvenanmaalle pystytettiin panssarilaivojen myötä siirtämään liikkuva tykistö.²²⁰ Panssarilaivojen osalta oli jo tehty alustavat suunnitelmat osana Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohjetta²²¹.

1930-luvun puolivälissä käyty poliittinen keskustelu Ahvenanmaan sopimuksen purkamisesta ja uudelleentulkinnasta johti myös sotilaallisiin valmisteluihin yleisesikunnassa. Vuoden 1935 elokuussa yleisesikunnassa valmistui suunnitelmia Ahvenanmaan lohkon rauhanaikaisesta miehittämisestä. Suunnitelmat sisälsivät ehdotuksen Ahvenanmaalle perustettavasta varuskunnasta sekä rannikkotykistön linnakkeista ja joukkojen kuljetussuunnitelmat. Ahvenan-

²¹⁸ Arimo (1987), s. 456.

²¹⁹ Maavoimien sotajaotus, sekä niiden perustaminen ja keskitysvalmius, YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 52/V.K./Op.sal/17.10.1934, Sark 1587/2, KA.

²²⁰ Gustavsson (2012), s. 170; Komentaja Raholan esitelmä *Suomenlahden läntisen puoliskon, Turun–Ahvenanmaan saariston ja Viron Itämeren saariston merkitys sotänäyttämönä Venäjän laivastolle*, Merivoimien esikunnan asiakirja n:o 306/III.sal/22.9.1937, T 2867/1, KA., s. 16.

²²¹ MPE:n asiakirja n:o 203/32.Op.sal. Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohje, T 21951/2, KA., s. 26–28.

maalle suunniteltiin siirrettäväksi polkupyöräpataljoona 8 ja sen lisäksi vielä erillinen konekiväärikomppania. Lisäksi Ahvenanmaalle suunniteltiin perustettavan yhteensä viisi rannikkotykistöpatteria. Patterit oli sijoiteltu siten, että niiden kantama kattoi koko Ahvenanmaan eteläpuolisen rannikon. Patterien tykkikalusto oli säilytyksessä mantereella ja sen siirtämisestä miehistöineen mantereelta Ahvenanmaalle oli myös tehty laskelmat.²²²

Suunnitelmat noudattivat pitkälti muutamaa vuotta aikaisemmin hyväksyttyä Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohjetta. Suunnitelman otsikossa mainittu *rauhanaikainen miehittäminen* antaa hieman harhaanjohtavan kuvan. Asiakirjasta käy nimittäin ilmi, että joukkojen siirtoon olisi ryhdytty kuitenkin vasta liikekannallepanon tapahtuessa, eli suojajoukkovaiheessa.²²³ Kyseessä oli kuitenkin merkittävä muutos, sillä aikaisemman demilitarisointisopimuksen tulkinnan mukaan joukkoja olisi Ahvenanmaalle lähetetty vasta virallisen sodanjulistuksen jälkeen.

Yleisesikunnassa laaditun suunnitelman liitteenä olleesta karttapiirroksesta käy hyvin ilmi, miten Ahvenanmaan puolustuksen järjestely rannikkotykistön ja laskettavien miinakenttien osalta oli suunniteltu toteutettavan. Miinoitteet oli tarkoitus laskea sulkemaan Kökarin ja Föglön välinen syväne, sekä lännempänä Ahvenanmerellä Flötjanin tasalla merirajan ja Långskärin välinen merialue. Läntisen miinakentän osalta voi todeta, että sen estearvo perustui puhtaasti siihen, että myös ruotsalaiset olisivat miinoittaneet omalla puolellaan merirajaa. Yleisesikunnan suunnitelmassa ei ole mitään mainintaa ruotsalaisten miinoitussuunnitelmista, vaikka asia oli ollut esillä samoihin aikoihin käydyissä yhteistyöneuvotteluissa ruotsalaisten kanssa.²²⁴

Ahvenanmaan puolustusjärjestelyitä käsiteltiin vuosina 1935–1937 yleisesikunnan ja merivoimien esikunnan välisessä kirjeenvaihdossa kohtuullisen runsaasti. Tällöin oli jo vakiintunut käytäntö, että Ahvenanmaan puolustuksen suunnitelmat tehtiin merivoimien esikunnassa ja hyväksyntä niille haettiin yleisesikunnalta. Yleisesikunta antoi vastineissaan joko hyväksyntänsä, tai teki korjausesitykset. Esimerkkinä tästä voidaan käyttää merivoimien esikunnassa loppuvuodesta 1935 valmistunutta muistiota Ahvenanmaan ja Turun lohkojen puolustuksesta. Muistio käsitteli merivoimien komentajan Väinö Valveen tekemiä havaintoja Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohjeesta, johon hän esitti muutoksia. Muutokset liittyi-

²²² YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 270/I/35.sal/14.8.1935, T 2867/1, KA. ; YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 275/I/35. sal/20.8.1935, T 2867/1, KA.

²²³ Sama

²²⁴ YE:n Os 3:n asiakirja n:o 275/I/35.sal/ 20.8.1935, T 2867/1, KA. ; Ks. Gustavsson (2012), s. 178.

vät erilliselle rannikkotykistöpatteristolle rakennettavien linnakkeiden sijainteihin sekä uusiin perustettaviin linnakkeisiin.²²⁵

Yleisesikunnan vastine Valveen muistioon oli varsin mielenkiintoinen. Siinä todettiin, että merivoimien esikunnan on ensitilassa kiirehdittävä Ahvenanmaan lohkon varustamis- ja miehityssuunnitelmiin liittyvien pienempien valmistelutöiden loppuunsaattamista. Näitä olivat muun muassa linnakkeiden ja vartiostojen päälliköiden toimintaohjeet, huoltosuunnitelmat, tykkien ja tarvikkeiden kuljetussuunnitelmat, sekä Ahvenanmaalla tehtävät rauhanaikaiset muutos- ja rakennustyöt. Valveen esitykseen sen sijaan ei vastineessa otettu juurikaan kantaa. Yleisesikunnan vastineessa viitattiin myös ”muihin myöhempiin neuvotteluihin”, jotka on ilmeisimmin käyty marraskuun 1935 ja helmikuun 1936 välisenä aikana. Keskustelujen sisällöstä ei ole ilmeisimmin säilynyt mitään dokumentaatiota, joten on hyvin mahdollista että Valveen muistion asiat on käsitelty suullisesti.²²⁶ Yleisesikunta seurasi varsin suurella tarkkuudella Ahvenanmaahan liittyvää puolustusvalmistelua merivoimien esikunnassa. Vaikka merivoimien esikunta suunnittelusta vastasikin, yleisesikunta vaikutti kuitenkin vaativan lähestulkoon kaikkien pienempienkin suunnitelmien hyväksyttämistä siellä.

Yleisesikunnan lopullisessa vastauksessa asiaan liittyen helmikuussa 1937 todettiin, että kaikkiin Valveen esittämiin muutoksiin ei ollut syytä ryhtyä, mutta antoi kuitenkin hyväksyntänsä muutamien muutosten toteuttamiseksi.²²⁷

Ahvenanmaan puolustus oli esillä myös muissa yhteyksissä 1930-luvun loppupuolella. Sotakorkeakoulun merisotalinjan kesäharjoitus vuonna 1937 käsitteli Ahvenanmaan lohkon puolustusta. Harjoituksen johti majuri Niilo Sario, joka toimi vielä tuolloin merivoimien esikunnassa. Sario oli ollut suunnitteluvastuussa Ahvenanmaan puolustussuunnitelman osalta 1930-luvun alussa. Todennäköisimmin Ahvenanmaan lohkon järjestely- ja toimintaohje oli juuri majuri Sarion laatima. Seuraavan vuoden tammikuussa Sario komennettiin yleisesikuntaan vastaperustetun merivoimatoimiston päälliköksi operatiiviselle osastolle. Myöhempi tutkimus on pitänyt sotakorkeakoulun vuoden 1937 kesäharjoitusta Ahvenanmaan sen hetkisten puolustusjärjestelyiden testauksena.²²⁸

²²⁵ Merivoimien esikunnan kirje n:o 890/II/35.sal/ 23.11.1935, T 2867/1, KA.

²²⁶ YE:n Os. 1:n kirje n:o 137/III/36.sal/26.2.1936, T2867/1, KA.

²²⁷ YE:n Os. 3:n kirje n:o 51/I/37.sal/16.2.1937, T 2867/1, KA.

²²⁸ Elfvengren (2000), s. 191; Gustavsson (2012), s. 179–181; MPE:n asiakirja meripuolustuksen sodanvalmistelutöiden tilanteesta 22.1.1932, numeroimaton, T 2860/5, KA.

4.4 Merivartiolaitoksen rooli Ahvenanmaan puolustuksessa

Merivartiolaitos aloitti toimintansa vuonna 1930. Aluksi sille määritettyihin tehtäviin ei kuulunut juuri minkäänlaisia maanpuolustuksellisia velvoitteita. Hallinnollisesti se määrittiinkin sisäministeriön alaisuuteen. Merivartiolaitoksen tärkeimmät tehtävät toiminnan alkaessa olivat salakuljetuksen estäminen, siviilimeriliikenteen valvonta ja meripelastus. Merivartiolaitos organisoitiin siten, että merivartiolaitoksen päällikön alaisuuteen asetettiin merivartiolaitoksen esikunta, jonka alaisuuteen tuli aluksi kolme merivartiopiiriä: Pohjanlahden, Turun ja Ahvenanmaan sekä Suomenlahden piirit.²²⁹

Merivartiolaitos pysyi toimintansa alkuvuodet puolustuslaitoksen sodanajan kokoonpanon ulkopuolella. Sen henkilöstö kuitenkin perustui aluksi entiseen laivaston henkilökuntaan. Täysin irrallisena merivartiolaitos ei kuitenkaan ollut puolustuslaitoksesta, mikä käy ilmi esimerkiksi 1930-luvun alun yleisesikunnan arkistoidusta kirjeenvaihdosta. Merivartiolaitos vaikutti pitäneen yleisesikunnan tietoisena tilanteestaan ja kokoonpanoistaan. Merivartiolaitos myös informoi yleisesikuntaa Ahvenanmaalle rakennetuista vartioasemista.²³⁰ Läpikäydyn arkistomateriaalin perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että merivartiolaitoksen ja yleisesikunnan välillä ei ollut suoraa keskusteluyhteyttä, vaan asiat kulkivat meripuolustuksen esikunnan kautta.

Merivartiolaitokselle laadittava toimintaohje on sisällytettyinä yleisesikunnan saatteessa meripuolustuksen yleiskäskylle toukokuussa 1931²³¹. Ilmeisesti tästä syystä myös merivartiolaitoksen edustaja osallistui Ahvenanmaalle suoritettuun tiedustelu- ja tarkastusmatkaan syyskuussa 1931²³². Meripuolustuksen esikunta sai merivartiolaitosta koskevat suunnitelmat valmiiksi keväällä 1932 ja lähetti ne hyväksyttäväksi yleisesikuntaan. Suunnitelmissa merivartiolaitos oli tarkoitus alistaa sodan aikana meripuolustuksen käyttöön. Merivartiolaitoksen esikunta Helsingissä lakkautettaisiin ja sen henkilöstö siirtyisi Ahvenanmaalle perustaen Ahvenanmaan lohkon esikunnan. Merivartiolaitoksen aluskalustoa olisi suunnitelman mukaan luovutettu rannikkolaivastolle ja lentokoneita ilmavoimille.²³³

²²⁹ Kronlund (1988), s. 406–407.

²³⁰ Merivartiolaitoksen esikunnan (MVE) kirje n:o 154/31/12.1.1931, T 2860/2, KA; MVE:n kirje n:o 830/30/22.8.1930, T 2858/12, KA.

²³¹ YE:n Os. 3:n kirje n:o 308/I/31.sal/4.5.1931, T 2860/2, KA.

²³² YE:ssä laadittu matkasuunnitelma Ahvenanmaalle, numeroimaton ja päiväämätön, laadittu todennäköisesti heinä–syyskuussa 1930, T 2860/2, KA.

²³³ Sundbäck, Esa: *Merivartiointia 75 vuotta*, Rajavartiolaitos, Kainuun Sanomat Oy, 2005, s. 42.

Virallisesti osaksi puolustuslaitoksen sodanajan kokoonpanoa merivartiolaitos liitettiin kesäkuun lopussa 1933 annetulla asetuksella. Merivartiolaitoksen asema oli jatkossa verrannollinen rajavartiolaitokseen ja suojeluskuntajärjestykseen osana sodan ajan puolustuslaitosta.²³⁴

Merivartiolaitoksen roolia lisättiin Ahvenanmaan puolustuksessa 1930-luvun puolivälin jälkeen. Vuoden 1936 toukokuussa yleisesikunnan ja merivoimien esikunnan välisissä neuvotte-
luissa merivartiolaitoksen vastuulle annettiin koko Ahvenanmaan lohkon perustaminen, koska sillä oli toimivaltuudet toimia maakunnan alueella jo rauhan aikana. Merivartiolaitos sai myös tehtäväksi tuottaa suunnitelma Ahvenanmaalla rauhan aikana toteutettavista valmistelutöistä.²³⁵

Tuo suunnitelma valmistui jo toukokuun lopussa 1936. Suunnitelman keskeisimmän sisällön muodostivat esitykset tähystystornien rakentamisesta meri- ja ilmavalvontaa sekä rannikkotykistön tulenjohtoa varten ja sodan ajan puhelinyhteyksien rakentamisesta Ahvenanmaalla sekä Ahvenanmaan ja Manner-Suomen välillä. Esityksessä mainitut tähystystornit liittyivät merivoimien esikunnan edellisenä vuonna laatimaan muistioon Ahvenanmaalle tarvittavista rannikkotykistöpattereista²³⁶. Esitysten toteuttamiseksi merivartiolaitos pyysi yleisesikunnalta varoja valmistelutöiden suorittamiseksi. Yleisesikunnan vastauksessa merivoimien esikunnalle yleisesikunnan päällikkö ilmoitti periaatteellisesti hyväksyvänsä merivartiolaitoksen suunnitelman, mutta edellytti siitä vielä laadittavan erillisen kustannuslaskelman sekä tiedusteli samalla, että oliko merivoimien esikunnalla mahdollisesti kohdistaa varoja suunnitelman toteuttamiseen.²³⁷

Ahvenanmaan lohkon perustamistehtävän lisäksi merivartiolaitokselle määritettiin muutamia lisätehtäviä 1930-luvun loppupuolella. Tehtäviin kuului lohkolle jo suojajoukkovaiheessa perustettavien vartiostojen miehittäminen kaaderihenkilöstöllä ja suojeluskunnista muodostettavilla suojajoukoilla. Tehtäviin kuuluivat myös osallistuminen yhteistoiminnassa merivoimien kanssa Ahvenanmaan lohkon joukkojen merikuljetuksiin sekä joukkojen ja kaluston purkamisesta huolehtiminen Ahvenanmaalla. Lisäksi yleisesikunta oli käskinnyt merivartiolaitosta laatimaan Ahvenanmaan lohkolle uudet määrävahvuudet sekä ilmavalvontasuunnitelman. Mää-

²³⁴ Sundbäck (2005), s. 43.

²³⁵ Arimo (1987), s. 462–463; Sundbäck (2005), s. 45.

²³⁶ Merivoimien esikunnan kirje n:o 890/II/35.sal/23.11.1935, T 2867/1, KA; Sundbäck (2005), s. 46.

²³⁷ Merivoimien esikunnan kirje n:o 550/II.sal/17.6.1936, T 2867/1, KA. Kirjeen liitteenä on MVE:n laatima suunnitelma Ahvenanmaalla rauhan aikana suoritettavista valmistelutöistä; YE:n Os. I:n kirje n:o 410/III/sal./2.7.1936, T 2867/1, KA.

rävahvuudet merivartiolaitos sai laadittua jo vuonna 1936, mutta Ahvenanmaan lohkon ilma-valvontasuunnitelma valmistui vasta juuri ennen talvisotaa lokakuussa 1939.²³⁸

Puolustusministeri vahvisti merivoimien suojajoukkovaiheen määrävahvuudet hieman ennen talvisodan syttymistä kesäkuussa 1939. Määrävahvuuksista käy ilmi mitä joukkoja Ahvenanmaan lohkolle perustettiin jo ennen varsinaisten miehitysjoukkojen saapumista. Merivartiolaitoksen vartioasemat ja -alueet olisivat jatkaneet toimintaansa normaalisti ja niitä olisi vahvistettu suojeluskuntajoukoilla. Merkittävä sotilaallisen voiman lisäys olisi tapahtunut Kökarin, Björkorin ja Långskärin linnakkeiden osittaisella perustamisella. Linnakkeille oli määrä tuoda jo osa tykeistä ilmeisesti suojeluskuntajoukkojen mukana. Yhteensä Ahvenanmaan lohkon suojajoukkovahvuus oli noin 550 henkeä, josta merivartioston osuus oli vähän vajaa puolet.²³⁹

Merivartiolaitoksen rooli oli siis varsin merkittävä Ahvenanmaan puolustuksessa 1930-luvulla. Merivartiolaitos vaikutti kuitenkin olleen vahvasti merivoimien komentajan ohjauksessa liittyen Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun. Yleisesikunta vaikutti ohjanneen perin vähän merivartiolaitoksen suunnittelua ja toimintaa. Yleisesikunnan vaikutus näkyi lähinnä sen merivoimien esikunnalle antamissa tehtävissä ja lausunnoissa liittyen Ahvenanmaan lohkon puolustussuunnitteluun.

²³⁸ Rautiokoski, Jari: *Merivartiolaitoksen asema maanpuolustuksessa 1930–1939*, esiupseerikurssin tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2010, s. 20; Sundbäck (2005), s. 47–48; Merivoimien esikunnan kirje n:o 146/II.sal/13.4.1939, T 2867/1, KA; MVE:n kirje n:o IIo/sal./16.10.1939, T 2864/2, KA.

²³⁹ Merivoimien Su-vahvuudet, PM:n asiakirja n:o 303/39.J.I.sal./17.6.1939, T 2866/6, KA, s. 12.

5. SOTA HÄÄMÖTTÄÄ HORIZONTISSA 1938–1939

5.1 Sotilaspoliittinen tilanne 1930-luvun lopussa

Sotilaspoliittisen ilmapiirin kiristyminen Euroopassa 1930-luvun lopulla heijastui myös Itämeren alueelle. Kansainliitto oli osoittautunut kykenemättömäksi takaamaan turvallisuuden ja rauhan. Suomen linja nojasi niin sanottuun pohjoismaiseen suuntaukseen ja puolueettomuuspyrkimyksiin. Tšekkoslovakian kriisi syksyllä 1938 johti tilanteen kiristymiseen myös Ahvenanmaan osalta. Nopea tilanteen kiristyminen oli paljastanut Suomenkin puolustusvalmiuden heikoksi.²⁴⁰ 1930-luvun lopun tapahtumat nostivat Ahvenanmaan kysymyksen poliittisen ja sotilaallisen keskustelun polttopisteeseen ennen talvisodan syttymistä.

Neuvostoliitto oli koko 1930-luvun ajan kehittänyt sotilaallista voimaansa. Itämeren laivasto oli noussut heikkouden tilastaan ja sen kyky operoida koko Itämeren alueella oli noussut. Sen aluskalusto oli uudistunut ja muun muassa sukellusvenelaivasto oli moninkertaistunut. Itämeren laivaston aktiivisuus Itämerellä oli lisääntynyt ja Pohjanlahdellakin oli tehty havaintoja Neuvostoliiton sukellusveneistä. Teknologisen kehityksen myötä myös Neuvostoliiton ilmavoimat olivat iskukykyiset ja niiden kantama riitti pommitustehtäviin käytännössä kaikkiin Suomen merkittäviin asutuskeskuksiin, mukaan luettuna Ahvenanmaa.²⁴¹ Neuvostoliiton taktikkaan kuului 1930-luvun lopulla maahanlaskujoukkojen käyttö. Maahanlaskujoukkojen mahdollinen käyttö Ahvenanmaan valtauksessa oli myös huomioitu Suomessa 1930-luvun lopussa. Maahanlaskujoukkojen uhkasta kirjoitettiin jopa julkisuudessa asti.²⁴²

Tšekkoslovakian kriisin aikoihin Neuvostoliitossa tapahtunut sotilaallinen liikehdintä johti ylimääräisiin kertausharjoituksiin, jota voidaan pitää osittaisena liikekannallepanona. Syyskuun lopussa Itämeren laivaston tukikohdasta Kronstadtista lähti liikkeelle vahva alusosasto, joka oli poikkeuksellinen liike. Suomessa operaatio tulkittiin mahdollisena yrityksenä toteuttaa maihinnousu Ahvenanmaalle. Suomessa perustettiin tuolloin Ahvenanmaan lohkon jou-

²⁴⁰ Gustavsson (2012), s. 206–207; Lahdenperä (1995), s. 77.

²⁴¹ Lahdenperä (1995), s. 71–72, 74; Leskinen (1997), s. 421–424; Merivoimien esikunnan asiakirja n:o 159/II.sal./6.2.1936, T 2864/1, KA, liite 4.

²⁴² Sauramo (1938), s. 33–36.

koista polkupyöräpataljoona 8 Turussa, joka valmistauduttiin kuljettamaan Ahvenanmaalle. Lopulta tilanne kuitenkin purkautui ja joukkoja ei Ahvenanmaalle ehditty siirtää.²⁴³

Suomen ja Ruotsin poliittinen ja sotilaallinen yhteistyö tiivistyi samalla, kun sotilaspoliittinen tilanne Euroopassa jatkoi kiristymistään. Ahvenanmaan puolustus oli ollut esillä maiden välisissä yhteistoimintaneuvotteluissa jo aiemminkin, mutta vuosina 1937–1938 maat ryhtyivät konkreettiseen yhteistyöhön suunnitelmien tekemiseksi. Samalla myös nousivat esiin uudeleen pyrkimykset Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen kumoamiseksi. Ruotsin poliittinen johto oli aluksi vastentahtoinen yhteissuunnitelmien laadinnalle Neuvostoliiton vastalauseiden johdosta, mutta Tšekkoslovakian kriisin jälkeen suhtautuminen muuttui myönteisemmäksi. Sotilaallisia yhteissuunnitelmia valmisteltiin molempien maiden yleisesikunnissa ja poliittisesti ne hyväksyttiin alustavasti tammikuussa 1939. Sopimusta kutsuttiin Tukholman sopimukseksi. Ruotsi kuitenkin vetäytyi sopimuksesta Neuvostoliiton vastustuksen johdosta jo varsin nopeasti. Sotilaallista yhteistoimintaa kuitenkin jatkettiin ja sotilaiden kanta pysyi yhteistyölle myönteisenä talvisodan alkamiseen saakka molemmissa maissa. Suomessa oli vielä syksyn 1939 ylimääräisten harjoitusten aikaan toiveita siitä, että Ruotsi osallistuisi Ahvenanmaan puolustukseen.²⁴⁴

Yleisesikunnalla oli kevään ja kesän 1939 aikana käsitys siitä, että Neuvostoliitto oli valmistautumassa sotaan. Neuvostoliiton kielteinen suhtautuminen Ahvenanmaan linnoittamiseen oli osa Neuvostoliiton näkemystä puolueettomien maiden uhkasta sille. Neuvostoliitto katsoi, että sen rajoilla olleet puolueettomat maat muodostivat Saksalle mahdollisia tukialueita hyökkäyksessä Neuvostoliittoon. Näin ollen Neuvostoliitto katsoi, että puolueettomat maat oli saatava sen omaan etupiiriin joko miehittämällä ne, tai saamalla ne luopumaan puolueettomuudestaan muuten. Yleisesikunnan arvion mukaan Neuvostoliitto pyrki saamaan Suomen luopumaan puolueettomuudestaan. Tähän pyrkimykseen pääsemiseksi Neuvostoliitto voisi valloittaa Ahvenanmaan, jolloin Suomi saataisiin eristettyä.²⁴⁵

Kevään ja kesän 1939 tapahtumat johtivat lopulta sodan syttymiseen syyskuussa 1939. Liittokunnat olivat muodostuneet ja asetelmat alkoivat olla selvät suursodalle. Itämerellä tilanteeseen vaikutti Neuvostoliiton ja Saksan elokuussa solmima hyökkäämättömyyssopimus sekä muutamaa päivää myöhemmin solmittu avunantosopimus Englannin ja Puolan välillä. Neu-

²⁴³ Gustavsson (2012), s. 207–215; YE:n merivoimatoimiston kirje n:o 52/Op.2/38.sal/20.9.1938, T 2867/2, KA.

²⁴⁴ Arimo (1987), s. 461; Jacobsson, Max: *Diplomaattien talvisota*, WSOY, WS Bookwell Oy, Juva, 2009, s. 64–71, 112–118; Kronlund (1988), s. 419–422.

²⁴⁵ Lahdenperä (1995), s. 81.

vostoliitto kutsui Suomen ja Baltian maat lokakuussa neuvotteluihin Moskovaan, joiden lopputuloksena Baltian maat miehitetiin ja Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen.²⁴⁶

5.2 Ahvenanmaan puolustusjärjestelyt 1938–1939

1930-luvun aikana tehdyn suunnittelutyön tuloksena Ahvenanmaan puolustus rakentui vuonna 1938 merivartiolaitoksen perustaman Ahvenanmaan lohkon joukkojen ja linnakkeiden, laivaston liikkuvan suorituskyvyn sekä ilmavoimien meritäydennyslaivueen käyttöön. Suunnittelutyöstä oli vastannut pääasiassa merivoimien esikunta ja merivartiolaitos. Yleisesikunnan rooli oli pienentynyt 1930-luvun alun perusteiden määrittämisestä lähtien. Ahvenanmaan kysymyksen noustua uudelleen keskiöön, aktivoitui myös yleisesikunta asian suhteen. Vuosina 1938–39 yleisesikunnassa tehtiin useita suunnitelmia Ahvenanmaan puolustukseen liittyen, jotka eivät suoraan liittyneet samanaikaisesti käynnissä olleeseen yhteissuunnitelmien laadintaan Ruotsin kanssa.

Yleisesikunnassa valmisteltiin vuonna 1938 ahvenanmaalaisten asevelvollisten käyttöä alueen puolustuksessa. Eduskunta oli hyväksynyt vuonna 1938 uudistetun asevelvollisuuslain, joka mahdollisti myös ahvenanmaalaisten kutsunnat. Suunnitelmat kuitenkin kariutuivat ahvenanmaalaisten voimakkaaseen vastustukseen.²⁴⁷

Syyskuun alussa 1938 yleisesikunnan merivoimatoimistossa valmistui raportti koko meripuolustuksen tuolloisesta taisteluvalmiudesta. Raportista käy ilmi joukot ja resurssit, joita oli määrä käyttää Ahvenanmaan puolustuksessa. Ahvenanmaalle rakennettavien rannikkolinnakkeiden suunnitelmat oli laadittu, mutta rauhanaikaisia valmistelutöitä ei juuri saarilla ollut ehditty vielä tehdä. Ahvenanmaan lohkon tykit oli varastoituna Turkuun ja lohkolle keskitettävien joukkojen käsiaseita oli varastoituna Hangon lohkon alueelle. Laivaston osalta asiakirjasta käy ilmi, että lähes kaikkien pintalaivueiden ensimmäiset tehtävät oli suunniteltu Turun ja Ahvenanmaan saaristoon. Kalusto- ja varustetilanne oli kuitenkin heikko.²⁴⁸

Syyskuussa 1938 yleisesikunnassa valmisteltiin hankintaohjelmaa Ahvenanmaan puolustukseen tarvittavien puolustustarvikkeiden osalta. Yleisesikunnan ehdotuksessa puolustusministe-

²⁴⁶ Kronlund (1988), s. 528–532.

²⁴⁷ Arimo (1987), s. 464; YE:n merivoimatoimiston muistio ahvenanmaalaisten asevelvollisuuden suorittamisesta, numeroimaton, 14.11.1938, T 2867/2, KA.

²⁴⁸ YE:n merivoimatoimiston asiakirja n:o 45/Op.2/38.sal./9.9.1938, T 2867/1, KA.

rille 15. syyskuuta 1938 tuotiin esille perustelut ja kustannuslaskelmat Ahvenanmaan puolustuksen kuntoon saattamiseksi. Yleisesikunnan esityksen mukaan rahaa tuli varata Kökarin, Björkorin ja Långskärin kiinteiden linnakkeiden ja niiden mantereelle varastoitujen tykkien kunnostukseen. Ahvenanmaan pääsaarille ei perustettaisi kiinteitä linnakkeita, vaan sen sijaan tulisi uudishankintana ostaa liikuteltavia pattereita pääsaarten puolustukseen. Laivaston käyttöön hankittavaksi esitettiin moottoritorpedoveneitä ja merimiinoja. Lisäksi esitettiin rakennettavaksi kasarmeja yhdelle pataljoonalle (PPP 8) sekä rannikkotykistön koulutuskeskukselle. Esitys piti sisällään myös perussotavarustuksen hankinnan yhdelle jalkaväkirykmentille ja tykistöpatteristolle, joita oli myös suunniteltu siirrettäväksi Ahvenanmaalle sotatilanteessa.²⁴⁹

Ahvenanmaan perushankintaohjelman kokonaiskustannukset olivat laskeman mukaan noin 408 miljoonaa markkaa (nykyrahassa noin 143 miljoonaa euroa) ja vuosittaiseen ylläpitoon tulisi varata noin 16 miljoonaa markkaa. Keväällä 1939 eduskunta myönsikin rahoituksen jakaen 426 miljoonaa markkaa yhteensä kolmen vuoden ajalle.²⁵⁰ Ahvenanmaan puolustushankintaohjelma sisälsi paljon asioita jo voimassa olleista suunnitelmista. On huomionarvoista, että osin jo 1930-luvun alkupuolella vahvistettuihinkin suunnitelmiin haettiin rahoitusta vasta vuonna 1938. Ahvenanmaan hankintaohjelmaa voidaan pitää myös osana yleisesikunnan laatimia Ahvenanmaan puolustussuunnitelmia, sillä hankintaohjelmaan sisällytetyille varustuksille ja joukoille laadittiin samoihin aikoihin operatiiviset suunnitelmat.

Lokakuussa 1938 yleisesikunnassa valmistui suunnitelma Ahvenanmaalle lähetettävistä maavoimien joukoista. Polkupyöräpataljoona 8 oli vakiintunut Ahvenanmaalle lähetettäväksi jo vuonna 1934. Laadituissa suunnitelmissa Ahvenanmaalle suunniteltiin lähetettäväksi myös Vaasassa perustettavat ruotsinkielinen jalkaväkirykmentti 22 sekä tykistöpatteristo. Tykistöpatteristo kuului ilmeisimmin kenttätykistörykmentti 4:ään.²⁵¹ Operatiivisen osaston maavoimatoimistossa 7. lokakuuta 1938 päivätyssä suunnitelmassa Ahvenanmaalle lähetettävä jalkaväkirykmentti muodostaisi saarelle Eckerön, Torp-Gotbyn, Maarianhaminan ja Lemlandin puolustuslohkot sekä Ahvenanmaan joukkojen reservin ja huoltokeskuksen. Jalkaväkirykmentin tehtäviksi määritettiin puolustus maihinnousuja vastaan, sekä varmistus ilmatoimintaa vastaan, jolla tarkoitettiin ilmeisesti maahanlaskujen torjuntaa. Polkupyöräpataljoonaa oli tarkoitus käyttää liikkuvana joukkona. Sen päätehtävänä oli maahanlaskujen torjunta. Ty-

²⁴⁹ YE:n merivoimatoimiston kirje n:o 48/Op.2/38.sal/16.9.1938, T 2867/2, KA; Ks. Gustavsson (2012), s. 182.

²⁵⁰ Gustavsson (2012), s. 182.

²⁵¹ Maavoimien sotajaotus, sekä niiden perustaminen ja keskitysvalmius, YE:n Os. 3:n asiakirja n:o 52/V.K/Op.sal/17.10.1934, Sark 1587/2, KA.

kistöpatteriston yksiköt oli suunnitelmassa ryhmitetty jalkaväkirykmentin puolustuslohkoille.

252

Maaliskuussa 1939 merivoimatoimistossa valmistui asiakirja, jossa määritettiin meripuolustuksen operatiiviset tehtävät. Päätehtäviä oli kaksi: *Meriyhteyksien suojaaminen* ja *Maihinnousuyritysten ja muiden rannikkoomme kohdistuvien vihollisluonteisten sotatoimien torjuminen*.²⁵³ Meripuolustuksen operatiiviset tehtävät olivat pysyneet hyvin samanlaisina kuin ne oli edellisen kerran 1930-luvun alussa määritetty. Asiakirjasta käy varsin hyvin ilmi, että meripuolustuksenkin tehtävissä huomioitiin nyt entistä laajemmin läntiset merialueet Suomenlahden lisäksi. Vastuu ensimmäisen päätehtävän toteuttamisesta oli laivastolla. Laivaston oli tarkoitus sotatilanteessa käyttää Turun ja Ahvenanmaan saaristoa tukeutumisalueenaan, josta käsin se toteuttaisi tehtäviä. *Meriyhteyksien suojaaminen* oli eritelty asiakirjassa neljään alatehtävään. Alatehtäviä olivat saattueiden suojaaminen Lounais-Suomessa, Ahvenanmerellä ja Pohjanlahdella vihollisen laivastoa ja ilmavoimia vastaan, edellä mainittujen merialueiden varmistaminen miinauhkaa vastaan, valmistautumisen saattueiden suojaamiseen Lounais-Suomesta Öölannin tasalle, tappioiden tuottaminen vihollisen laivastolle Itämerellä ja Ahvenanmeren sulkemisen.²⁵⁴

Toisen päätehtävän toteutus kuului pääasiassa rannikkolohkoille. Laivaston osallistuminen toiseen päätehtävään oli riippuvainen ensimmäisen päätehtävän toteutuksen vaiheesta. Kaiken kaikkiaan asiakirjasta voi vetää johtopäätöksen, että laivaston pääasiallisena toiminta-alueena oli nimenomaan Ahvenanmaan ja Turun saaristo.²⁵⁵ Laivaston käytössä oli tapahtunut periaatteellisesti iso muutos, sillä aikaisemmin laivaston päätehtävä oli lähinnä ollut armeijan merisivustasta huolehtiminen Suomenlahden itäosissa.

Huhtikuussa yleisesikunnassa valmistui uusi suunnitelma Ahvenanmaan suojaamisesta tilanteessa, jossa varsinaista liikekannallepanoa ei olisi ehditty toteuttaa. Suunnitelman tarkoituksena oli turvata Ahvenanmaan puolueettomuus sodan syttyessä Itämeren piirissä. Tuossa suunnitelmassa miehitysjoukkona olisi käytetty Uudenmaan rykmenttiä supistetussa suojajoukkomäärävahvuudessa. Reino Arimon mukaan kyseinen supistettu suojajoukkovahvuus

²⁵² YE:n maavoimatoimiston numeroimaton asiakirja, 7.10.1938, T 2866/4, KA; YE:n Os.3:n numeroimaton ja päiväämätön asiakirja Suunnitelma Ahvenanmaan miehittämiseksi rauhanaikana, T 2867/4, KA; Ks. Gustavsson (2012), s. 185–186.

²⁵³ YE:n merivoimatoimiston kirje n:o 14/Op.2/39.sal/13.3.1939, T 2867/1, KA.

²⁵⁴ Sama.

²⁵⁵ Sama.

olisi tarkoittanut vain pataljoonan kokoista joukkoa. Suunnitelman mukaan pataljoonan tuli olla käskystä kymmenessä tunnissa valmiina kuormattavaksi sijoituspaikastaan Turun satamaan, josta se olisi edelleen kuljetettu Ahvenanmaalle. Pataljoona olisi ryhmitetty Ahvenanmaalla Maarianhaminan, Jomalan ja Eckerön väliselle alueelle. Suunnitelman liitteenä oli myös merikuljetussuunnitelma, josta ilmenee että miehitysjoukon ensimmäinen alus olisi aikataulun mukaisesti saapunut Ahvenanmaalle 35 tuntia käskyn jälkeen. Yhteensä neljästä aluksesta koostunut kuljetusosasto olisi ollut kokonaan purettuna satamassa 40 tuntia käskyn jälkeen.²⁵⁶

Merivoimien osuus Ahvenanmaan suojaussuunnitelmassa oli lähettää molemmat panssarilait sekä kulkukannalla olleet alukset varmistuslaivueesta Ahvenanmaalle. Alusosaston tehtävänä oli suojata miehitysjoukon merikuljetus mantereelta Ahvenanmaalle. Lisäksi alusosaston tehtävänä oli estää vihollisalusten tulo Ahvenanmaan alueelle, osallistua mahdollisen maihinnousun torjuntaan ja suorittaa tiedustelutehtäviä Ahvenanmaata ympäröivillä merialueilla.²⁵⁷

Merivartiolaitoksen tehtävä suunnitelmassa oli tehostaa Ahvenanmaan piirin vartioasemien toimintaa, sekä tarvittaessa vahvistaa Ahvenanmaan toimipisteitä Turun ja Porin piirien henkilöstöllä. Ilmavoimia käskettiin siirtämään yksi lentue Turkuun, tehtävänä suorittaa valvontalentoja Ahvenanmaan vyöhykkeellä. Asiakirjassa mainitaan, että lentueen työkenttänä olisi Maarianhaminan varalaskukenttä. Työkentällä tarkoitettaneen tässä yhteydessä varsinaista operointikenttää lentueen koneille. Lentue oli lisäksi tarkoitus alistaa laivaston alusosaston komentajalle.²⁵⁸

Yllämainittu suunnitelma laadittiin ilmeisesti sen johdosta, että tilanne Itämeren alueella kiristyi huhtikuussa 1939 nopeasti ja tehdyn tilanteenarvion perusteella kävi selväksi, ettei Ahvenanmaata ehdittäisi miehittää normaalin perustamisjärjestelyn kautta.²⁵⁹ Mielenkiintoinen havainto suunnitelmasta on, että se ei pitänyt sisällään yhtäkään tykistöyksikköä. Ilmeisesti yleisesikunnassa katsottiin, että panssarilaivojen liikkuva tykistövoima oli riittävä siihen asti, kun liikekannallepanossa perustettavat joukot olisi saatu kuljetettua Ahvenanmaalle.

Yleisesikunnan merivoimatoimiston arkistojäämistössä on säilynyt numeroimaton ja päiväämätön asiakirja, joka on otsikoitu *Ahvenanmaan miehityssuunnitelmaksi rauhanaikana*. Asia-

²⁵⁶ YE:n merivoimatoimisto asiakirja n:o 26/Op.2/sal.39./18.4.1939, T 2867/2, KA.

²⁵⁷ Sama.

²⁵⁸ Sama.

²⁵⁹ Arimo (1987), s. 469.

kirja sisältää suunnitelman Uudenmaan rykmentin ja kenttätykistörykmentti I:n 1. patteriston siirrosta Ahvenanmaalle. Tuossa suunnitelmassa joukot olivat täydellisessä suojajoukkovahvuudessaan, kuitenkin ilman hevosia. Suunnitelma on hyvin saman sisältöinen kuin edellä mainittu vahvistettu suunnitelma huhtikuulta 1939. Asiakirja on todennäköisimmin merivoimatoimistossa samoihin aikoihin valmisteltu luonnos, mitä ei ole koskaan hyväksytty.²⁶⁰

Ennen talvisodan alkua vuonna 1939 hyväksytyssä maavoimien sotajaotustaulukossa maavoimien joukkoja Ahvenanmaan puolustukseen oli varattu jalkaväkirykmentti 22, polkupyöräpataljoona 8 ja kenttätykistörykmentti 6:n toinen patteristo. Jalkaväkirykmentti oli edelleen Vaasan suojeluskuntapiirin perustamisvastuulla. Polkupyöräpataljoona ja tykistöpatteristo olivat taas Turun eteläisen sotilaspiirin vastuulla.²⁶¹ Sodan puhjettua Ahvenanmaalle ei kuitenkaan lähetetty kuin polkupyöräpataljoona 8, joka sai käskyn miehittää Ahvenanmaa joulukuun alussa 1939.²⁶²

5.3 Suomen ja Ruotsin yhteissuunnitelma

Suomen ja Ruotsin välisen sotilaallisen yhteistyön tuloksena syntyneet suunnitelmat olivat aikaisemmin 1930-luvulla keskittyneet vahvasti ruotsalaisten sanktiojoukkojen lähettämiseen sotatilanteessa Suomen mantereelle. 1930-luvun lopulla kuitenkin yhteistyö kulminoitui nimenomaan Ahvenanmaan puolustuksen yhteissuunnitelmiin. Suunnitelmia laadittiin molempien maiden yleisesikuntien yhteistyönä. Suomen yleisesikunnan arkistomateriaalista selviää, että työ käynnistyi aluksi demilitarisointisopimuksen muuttamista tai purkamista käsittelevillä pohjatöillä. Operatiivisen osaston merivoimatoimistossa valmistui kevään 1938 useita muistioita siitä, miten demilitarisointisopimusta voitaisiin muuttaa, tulkita uudelleen tai hylätä se kokonaan.²⁶³ Pohjatyössä oli käytetty myös vanhempia muistioita ja neuvottelupöytäkirjoja, joita oli valmistunut pitkin 1930-lukua. Nuo muistiot lähetettiin yleisesikunnasta eteenpäin tasavallan presidentille ja hallitukselle, jotka kävivät tuolloin poliittisia neuvotteluita Ahvenanmaan puolustusjärjestelyistä Ruotsin kanssa²⁶⁴.

²⁶⁰ YE:n merivoimatoimiston asiakirja, Ahvenanmaan miehityssuunnitelma rauhanaikana, numeroimaton ja päiväämätön, T 2867/2, KA.

²⁶¹ Maavoimien sotajaotus 1939, meripuolustukseen määrättävät maavoimat, Sark 1587/2, KA.

²⁶² Polkupyöräpataljoona 8:n sotapäiväkirja 22.11.1939–12.3.1940, SPK 2648, KA, s. 3.

²⁶³ YE:n merivoimatoimiston muistiot 10/Op.2/38.sal/23.3.1938, T 2867/2, KA; 11/Op.2/38.sal, 23.3.1938, T 2867/2, KA; 29/Op.2/38.sal/12.5.1938, T 2867/2, KA; 31/Op.2/38.sal/27.5.1938, T 2867/2, KA.

²⁶⁴ YE:n kirje n:o 12/Op.2/38.sal/24.3.1938, T 22110/83, KA.

Ensimmäiset konkreettiset suunnitelmat yhteispuolustuksesta valmistuivat yleisesikunnassa syksyllä 1938. Lokakuun alussa 1938 maavoimatoimiston laatimassa suunnitelmassa esitettiin keskityssuunnitelma Ahvenanmaalle sijoitettavista suomalaisista ja ruotsalaisista joukoista. Suomalaisten osalta maavoimien joukot olivat samat kuin mitä oli suunniteltu keskitettäväksi Ahvenanmaalle ilman yhteistyötä Ruotsin kanssa. Ruotsi olisi keskittänyt Ahvenanmaalle yhden nelipataljoonaisen jalkaväkirykmentin ja tykistöpatteriston. Näin ollen Ahvenanmaalle olisi keskitetty maavoimia yhteensä kaksi jalkaväkirykmenttiä (sisältäen seitsemän pataljoonaa), polkupyöräpataljoona sekä kaksi tykistöpatteristoa.²⁶⁵

Ruotsin yleisesikunnassa oli laadittu ilmeisesti samoihin aikoihin vastaavanlaisia suunnitelmia, jotka jaettiin myös Suomeen. Suomen yleisesikunnan maavoimatoimiston arkistossa on säilynyt peitepiirros, josta ilmenee suomalais–ruotsalaisten joukkojen ryhmityssuunnitelma Ahvenanmaalla. Suunnitelma pitää sisällään edellä esitettyjen maavoimien joukkojen ryhmityksen lisäksi myös kiinteiden ja liikuteltavien rannikkotykistöpatterien sijainnit. Jalkaväkipataljoonat oli karkeasti ryhmitetty siten, että ruotsalaiset neljä pataljoonaa olivat Maarianhaminan länsi- ja pohjoispuolella. Suomalaisen JR 22:n pataljoonat oli ryhmitetty Maarianhaminan lounaispuolelle. Osia rykmentistä oli ryhmitettynä myös Kökarin saarelle. Polkupyöräpataljoona 8 oli sijoitettuna Maarianhaminan pohjoispuolelle ja sitä oli ilmeisimmin tarkoitus käyttää reservinä. Tykistö- ja panssarintorjuntajoukot oli jaettu pataljoonien vastuualueille. Kiinteät rannikkotykistöpatterit olivat entisillä suomalaisten suunnittelemissa paikoillaan Kökarissa, Björköriassa ja Långskärissa Ahvenanmaan etelärannikolla. Liikuteltavat patterit oli suunniteltu sijoitettavaksi Ahvenanmaan etelä- ja länsirannikolle välille Herrö–Signilskär.²⁶⁶

Peitepiirros ei sisällä merimiinoitteiden paikkoja. Ruotsissa oli kuitenkin laadittu miinoitus-suunnitelma Ahvenanmaan miehitykseen liittyen²⁶⁷. Suomella oli myös suunnitelmat valmiina merimiinoittamisesta Ahvenanmaan aluevesillä. Miinoitteilla oli tarkoitus estää maihinnousu Ahvenanmaan etelärannikolle, sekä sulkea Ahvenanmeri vihollisen sukellusveneiltä ja pinta-aluksilta.

Salainen koordinaatiosuunnitelma Ahvenanmaan yhteispuolustuksesta valmistui huhtikuussa 1939 ja sen hyväksyivät molempien maiden yleisesikuntien päälliköt. Suunnitelmasta on yleisesikunnan arkistoaineistossa säilynyt ruotsinkielinen kappale. Suomen yleisesikunnasta

²⁶⁵ YE:n maavoimatoimiston numeroimaton asiakirja, 7.10.1938, T 2866/4, KA.

²⁶⁶ Gustavsson (2012), s. 202–205; Salainen ruotsalainen peitepiirros Ahvenanmaalle ryhmitettävistä joukoista, laadittu ilmeisesti 21.9.1938, T 2866/4, KA.

²⁶⁷ Gustavsson (2012), s. 202.

koordinaatiosuunnitelman laadintaan osallistuivat operatiivisen osaston päällikkö Aksel Airo, sekä kaikkien puolustushaaratoimistojen päälliköt.²⁶⁸

Asiakirja piti sisällään kattavan suunnitelman suomalaisten ja ruotsalaisten joukkojen tehtävistä, ryhmityksistä ja yhteistoiminnasta. Suunnitelmassa Ahvenanmaa oli jaettu kolmeen operaatioalueeseen, joille määritettiin omat komentajansa. Operaatioalueet muodostuivat Ahvenanmerestä, Ahvenanmaan maakunnan alueesta sekä Ahvenanmaan maakuntarajan ja Suomen mantereen välisestä alueesta. Kolmas operaatioalue kuitenkin kuului pelkästään suomalaisten vastuulle ja sitä ei koordinaatiosuunnitelmassa käsitelty.²⁶⁹

Ahvenanmeri

Ahvenanmeren alueelle oli määrä keskittää laivasto- ja rannikkotykistöjoukkoja, sekä ilmavoimia molemmista maista. Joukkojen tehtävä oli estää vihollisvaltojen alusten pääsy Pohjanlahdelle Ahvenanmeren kautta. Operaatioalueen komentajana olisi toiminut ruotsalainen upseeri. Ahvenanmeren sulkemiseksi oli tarkoitus laskea kaksi miinakenttää. Eteläinen kenttä sijaitsi Ahvenanmeren suulla ja pohjoinen kenttä noin Eckerön ja Grisslehamnin tasalla. Miinanlaskuun olisi osallistunut molempien maiden aluksia.²⁷⁰

Ruotsalaiset olisivat keskittäneet alueelle pysyvän alusosaston, joka koostui laivaston vanhemmasta aluskalustosta. Alusosaston käyttöön olisi myös alustettu Ruotsin mantereelta toiminut meritiedustelulentokone. Alusosaston oli määrä tukeutua Tukholman saariston alueella. Lisäksi ruotsalaiset olisivat käyttäneet alueella ja Pohjois-Itämerellä laivastonsa Ruotsin puolelle sijoitettuja aluksia tilapäisesti, jos tilanne olisi sitä vaatinut. Rannikkotykistöä ruotsalaisten osalta operaatioalueeseen kuului Ruotsin mantereella sijainnut Söderarmin linnake²⁷¹, Lågskärin patteri, sekä Signilskärin linnake. Ilmavoimia olisi ollut tarkoitus käyttää maihinnousuhyökkäyksen tai muun Ahvenanmaan puolueettomuusrikkomuksen tapahtuessa.²⁷²

Suomalaisten laivastojoukot Ahvenanmerellä olisivat koostuneet yhteensä 14 partioaluksesta (miinanraivaajia) sekä 10 merivartioveneestä, jotka olisivat toimineet molemmin puolin las-

²⁶⁸ Gustavsson (2012), s. 263; Salainen koordinaatiosuunnitelma ruotsalaisten ja suomalaisten joukkojen käytöstä Ahvenanmaalla, 15.4.1939, T 2866/4, KA, kansilehti.

²⁶⁹ Gustavsson (2012), s. 264–266; salainen koordinaatiosuunnitelma, T 2866/4, KA, s. 1, liite 1.

²⁷⁰ Gustavsson (2012), s. 265.

²⁷¹ Ruotsinkielinen alkuperäistermi tekstissä on ”spärren”. Suora käännös tarkoittaa sulkua tai estettä. Suomalaisessa rannikkotykistössä lähin vastaava käsite on linnake.

²⁷² Gustavsson (2012), s. 266–267.

kettuja miinakenttiä. Alukset olisivat tukeutuneet Ahvenanmaan maakunnan alueelle. Suomen rannikkolaivaston tehtävä oli tilapäisesti, tilanteen niin vaatiessa, toimia Ahvenanmeren itä-osissa. Suomen ilmavoimia olisi käytetty vasta, jos Ruotsin ilmavoimien resurssit eivät olisi tilanteen hallitsemiseksi hyökkäystilanteessa riittäneet.²⁷³

Ahvenanmaan maakunta

Ahvenanmaan maakunnan operaatioalueella joukkojen painopiste oli maavoimissa ja rannikkotykykistössä. Alueelle oli kuitenkin määrä keskittää myös jonkin verran laivastoyksiköitä. Ruotsalaisia aluksia alueella oli tarkoitus käyttää vain tilapäisesti Ahvenanmeren operaatioalueelta. Suomalaisista laivastoyksiköistä alueelle olisi keskitetty partioaluksia, miinoittajia ja tykkiveneitä. Alueen komentajaksi oli tarkoitus määrätä myös ruotsalainen upseeri. Operaatioalueen tehtävä oli sama kuin Ahvenanmeren operaatioalueella.²⁷⁴

Maavoimien osalta suunnitelma oli käytännössä samanlainen kuin jo edellisenä syksynä oli esitetty. Ruotsalaisten pääjoukon muodostivat jalkaväkirykmentti, tykistöpatteristo sekä erilliset aselajijoukkueet. Suomalaisen osalta joukot muodostuivat jalkaväkirykmentti 22:sta, tykistöpatteristosta sekä polkupyöräpataljoona 8:sta. Lisäyksenä aikaisempaan oli tullut huoltomuodostelma. Maavoimien tehtävänä oli edelleen maihinnousujen ja maahanlaskujen torjunta.²⁷⁵

Rannikkotykykistön linnakkeet ja patterit koostuivat kiinteistä ja liikuteltavista yksiköistä. Linnakkeet alkoivat idässä Kökarista ja jatkuivat rannikkoa myötäillen Eckeröön asti. Linnakkeet oli tarkoitus miehittää sekä varustaa kummankin maan joukoilla ja tykeillä. Linnakkeiden edustoille oli myös suunniteltu pienempiä miinakenttiä, joilla oli tarkoitus muun muassa sulkea Kökarin ja Ahvenanmaan pääsaarten välinen merialue sekä tärkeimpiä sisääntuloväyliä.

²⁷⁶

Ilmavoimien osalta tehtävät oli jaettu siten, että tiedustelulennot Kökarin länsipuolella olivat Ruotsin vastuulla ja itäpuolella Suomen. Taistelukoneita oli tarkoitus käyttää kuten Ahvenanmeren operaatioalueella, eli tilanteenmukaisesti tarvittaessa.²⁷⁷ Ilmavalvonnan osalta oli

²⁷³ Gustavsson (2012), s. 267.

²⁷⁴ Sama, s. 267; Salainen koordinaatiosuunnitelma, T 2866/4, KA, s. 5.

²⁷⁵ Gustavsson (2012), s. 268–269; Salainen koordinaatiosuunnitelma, T 2866/4, KA, s. 5–10.

²⁷⁶ Gustavsson (2012), s. 270; Salainen koordinaatiosuunnitelma, T 2866/4, KA, s. 10, liite 1.

²⁷⁷ Gustavsson (2012), s. 270; Salainen koordinaatiosuunnitelma, T 2866/4, KA, s. 16–17.

myös tehty suunnitelma, joka pohjautui pitkälti merivartiolaitoksen valmisteilla olleeseen il-ma-
mavalvontasuunnitelmaan. Pääosa ilma-
valvonta-asemista olisi miehitetty suomalaisvoimin,
joskin ruotsalaiset olisivat perustaneet muutamia IV–
asemia Ahvenanmaan länsiosiin.²⁷⁸

Koordinaatiosuunnitelma sisälsi myös suunnitelmat viesti- ja salaustoiminnan, satama- ja
luotsauspalveluksen sekä huollon osalta²⁷⁹. Kaiken kaikkiaan salaista koordinaatiosuunnitel-
maa voi pitää varsin huolellisesti laadittuna kokonaisuutena, jonka toteutuessa Ahvenanmaa
olisi ollut varsin hyvin suojattu. Kuten jo edellä on todettu, vetäytyi Ruotsi kuitenkin yhteis-
työstä kevään 1939 aikana ja suunnitelma jäi toteuttamatta.

²⁷⁸ Gustavsson (2012), s. 270–271; MVE:n kirje n:o 110/sal./16.10.1939, T 2864/2, KA; Salainen koordinaatio-
suunnitelma, T 2866/4, KA, s. 18.

²⁷⁹ Salainen koordinaatiosuunnitelma, T 2866/4, KA, s. 25–32.

6. YHDISTELMÄ

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää millaiset suunnitelmat laadittiin yleisesikunnassa Ahvenanmaan puolustamiseksi sisällissodan päättymisen ja talvisodan alkamisen välillä. Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi tutkimuksessa selvitettiin Ahvenanmaan puolustus suunnitteluun vaikuttaneet uhka-arviot, alueen puolustukseen suunnitellut joukot sekä suunnitelmien kehittyminen tarkastelun kohteena olleena ajanjaksona.

Ahvenanmaan puolustamiseksi laadittiin tutkimuksen ajanjaksona useita suunnitelmia. Ahvenanmaan puolustusta suunniteltiin yleisesikunnassa osana rannikkopuolustusta. Ahvenanmaan puolustusta käsiteltiin yleisesikunnassa erillisenä kokonaisuutena heti sisällissodan jälkeisenä aikana ja talvisotaa edeltäneinä vuosina, jolloin alueeseen kohdistui erityinen sotilaallinen ja poliittinen paine.

Ahvenanmaan puolustus suunnitteluun vaikuttaneet sotilaalliset uhka-arviot muuttuivat tarkasteltuna ajanjaksona varsin paljon. Uhka-arvioiden ja sotilaspoliittisen tilanteen muutokset aiheuttivat myös Ahvenanmaan puolustukseen kohdistuneen mielenkiinnon ja priorisoinnin vaihtelun yleisesikunnan tekemässä puolustus suunnittelussa. Ahvenanmaan puolustus oli keskiössä heti sisällissodan päättymisen jälkeisenä aikana, kun Ahvenanmaan alueen hallinnasta vallitsi kiista Suomen ja Ruotsin välillä. Kiista aiheutti maiden välille kriisin, joka muodosti jopa sodan uhkan. Kansainliitto kuitenkin ratkaisi Ahvenanmaan kysymyksen Suomen eduksi, jolloin sodan uhka Ruotsia vastaan poistui ja maiden suhteet normalisoituivat varsin nopeasti. Maat aloittivatkin sotilaallisen yhteistyön lähes välittömästi kriisin laukeamisen jälkeen.

Ahvenanmaan alueen demilitarisoitu asema vahvistettiin vuonna 1921 tehdyllä sopimuksella alueen linnoittamattomuudesta ja puolueettomuudesta. 1920-luvulla yleisesikunnassa katsottiin demilitarisointisopimuksen suojaavan Ahvenanmaata myös mahdollisen kriisin aikana. Neuvostoliittoa ei nähty merkittävänä sotilaallisena uhkana Ahvenanmaalle vielä 1920-luvulla. Neuvostoliiton potentiaali uhata Ahvenanmaata oli kuitenkin esillä rannikkopuolustuskomitean ja puolustusrevisionin mietinnöissä jo vuosikymmenen alkupuolella. Neuvostoliiton asevoimat olivat kuitenkin varsin heikossa kunnossa maan sisällissodan jälkeen. Neuvostoliiton asevoimien ja erityisesti sen Itämeren laivaston suorituskyky nousivat 1930-luvulle tultaessa potentiaaliseksi uhkaksi myös Ahvenanmaan osalta. Teknologinen kehitys ja

puna-armeijassa tehdyt uudistukset nostivat Neuvostoliiton sotilaspotentiaalin 1930-luvun alkupuoliskolla merkittäväksi tekijäksi Itämeren piirissä.

Ruotsi näki Ahvenanmaan aseman huomattavasti uhkaavampana 1920-luvulla kuin Suomi. Maiden välillä alkaneen sotilaallisen yhteistyön puitteissa ruotsalaiset toivat Ahvenanmaan merkityksen selvästi esille myös Suomen yleisesikunnalle. Ruotsalaisten lausunnoilla näyttäisi olleen vaikutus myös Suomen yleisesikunnassa tehtyyn puolustussuunnitteluun Ahvenanmaan osalta. Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun osoitettu mielenkiinto kasvoi yleisesikunnassa merkittävästi 1930-luvun alussa. Jo 1930-luvun alkupuolella alkoi esiintyä aloitteellisuutta Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen tarkastamiseen tai jopa purkamiseen. Yleisesikunnalla oli merkittävä rooli demilitarisointisopimuksen tarkastamiseen ja purkamiseen liittyneessä valmistelussa.

1930-luvun edetessä sotilaspoliittinen tilanne Euroopassa kiristyi ja sen vaikutukset heijastuivat myös Itämeren alueelle. Etupäässä Saksan ja Neuvostoliiton varustautuminen sekä niiden retoriikan voimistuminen nostivat Ahvenanmaahan kohdistuvaa uhkaa. Ahvenanmaahan kohdistunut sotilaallinen uhka nousi erityisen korkeaksi Tšekkoslovakian kriisin aikana vuonna 1938. Tuolloin Suomi valmistautui miehittämään Ahvenanmaan taatakseen sen koskemattomuuden. 1930-luvun lopulla Ahvenanmaahan kohdistunut uhka muodostui käytännössä Neuvostoliiton tai Saksan tekemästä maihinnoususta. Teknologinen ja sotataidollinen kehitys olivat luoneet uuden uhkakuvan maahanlaskujoukkojen muodossa. Maahanlaskut kuuluivat neuvostoliittolaiseen taktiikkaan 1930-luvulta alkaen. Ahvenanmaan puolustussuunnitelmissa 1930-luvun lopulta on selkeitä viitteitä maahanlaskujoukkojen torjuntaan varautumisesta.

Ahvenanmaan puolustus rakentui, Ahvenanmaan kysymyksen ollessa vielä avoimena, saarille sijoitettuihin maavoimien joukkojen sekä laivaston suorituskykyjen varaan. Ahvenanmaalla olleet rannikkotykistön linnakkeet purettiin vuonna 1919, jonka johdosta alueen puolustuskyky käytännössä romuttui. Ahvenanmaalle oli sijoitettuna maavoimien joukkoja Porin rykmentistä vuosina 1919–1922. Laivaston suorituskyky oli itsenäisyyden alkuvuosina heikko, mutta sen tehtäväksi määritettiin kuitenkin osallistuminen Ahvenanmaan puolustukseen häiritsemällä vihollisen yhteyksiä kotimaahansa.

Ahvenanmaan kysymyksen ratkettua 1920-luvun alussa yleisesikunnan osuus Ahvenanmaan puolustussuunnitteluun vähentyi merkittävästi. Ahvenanmaan puolustus vaikutti 1920-luvun alussa olleen pitkälti laivaston tehtävä. Suojeluskunnista oli määrä muodostaa rannikkopuo-

lustuksen lohkoille vartiostoja, mutta niiden suunniteltua käyttöä Ahvenanmaalla sodan aikana ei voida läpikäydä lähdeaineiston perusteella todentaa.

Ahvenanmaan alue mainittiin ensimmäisen kerran vahvistetuissa puolustussuunnitelmissa V.K.27:n yhteydessä 1920-luvun loppupuolella. Suunnitelmassa Ahvenanmaan alueesta oli muodostettu oma alalohkonsa Turun lohkon alaisuuteen osana rannikkopuolustusta. Rannikkolohkojen miehitys perustui myös V.K.27:ssä suojeluskuntiin. 1920-luvun puolella tehdyissä suunnitelmissa Ahvenanmaalle lähetettäviä joukkoja ei kuitenkaan ollut vielä nimetty. Miehitysvastuu oli kuitenkin tiedostettu, sillä 1920-luvun lopussa tehtiin aloitteita suojeluskuntien perustamisesta Ahvenanmaalle, joita olisi sitten käytetty Ahvenanmaan alalohkon miehittämiseen sodan aikana.

1930-luvun alussa Ahvenanmaan puolustusta alettiin suunnitella huomattavasti yksityiskohdaisemmin kuin aikaisemmin oli tehty. Ahvenanmaan alue erotettiin omaksi rannikkolohkokseen Turun lohkosta vuonna 1931. Ahvenanmaan puolustuksessa suunniteltiin käytettävän 1930-luvun alusta alkaen kaikkien puolustushaarojen joukkoja. Sodanaikaisen miehityksen rungon muodosti saarille lähetettävä vahvennettu jalkaväkipataljoona sekä rannikkotykistöjoukot. Laivaston toiminta-alue painottui 1930-luvulta alkaen läntisille merialueille ja Ahvenanmaan puolustus korostui myös laivaston tehtävissä. Ilmavoimien osuus Ahvenanmaan puolustuksessa oli keskittää meritäydennyslaivue alueen puolustukseen vuodesta 1933 alkaen.

Merivartiolaitoksen rooli Ahvenanmaan puolustuksessa oli merkittävä heti laitoksen perustamisesta lähtien. Merivartiolaitoksella oli toimivaltuudet toimia Ahvenanmaan alueella jo rauhan aikana. Vuonna 1936 koko Ahvenanmaan lohkon perustamisvastuu annettiin merivartiolaitokselle. Lohkon miehitys perustui tuolloin merivartiolaitoksen vakituisen henkilöstön muodostamaan kaaderiin, jota olisi täydennetty suojeluskunnista perustettavilla suojajoukoilla sekä myöhemmässä vaiheessa liikekannallepanossa perustettavilla varsinaisilla Ahvenanmaan lohkon joukoilla.

Vuosina 1938–1939 Ahvenanmaan puolustusta suunniteltiin järjestettävän yhdessä ruotsalaisten kanssa. Vuonna 1939 valmistuneessa suunnitelmassa Ahvenanmaan suomalais–ruotsalaiset joukot olisivat käsittäneet kaikkien puolustushaarojen joukkoja. Ahvenanmaa olisi miehitetty kahdella vahvennetulla jalkaväkirykmentillä, erillispataljoonilla, tykistöpatteristoilla sekä saarille rakennetuilla rannikkotykistön linnakkeilla. Molempien maiden laivastoa oli tarkoitus käyttää alueen puolustukseen siten, että Ahvenanmeri olisi suljettu merimiinoilla.

Laivastoja oli määrä käyttää myös maihinnousujen torjunnassa. Ruotsin laivaston painopiste suunnitelmassa oli lännessä Ahvenanmerellä ja Suomen laivaston idässä Ahvenanmaan ja Turun saariston välisellä merialueella. Molempien maiden ilmavoimat olisivat operoineet Ahvenanmaan alueella mantereelta käsin.

Samaan aikaan laadituissa suunnitelmissa Ahvenanmaan miehityksestä vain suomalaisilla joukoilla, oli miehitysjoukkojen määrää nostettu huomattavasti. Aikaisemman pataljoonan lisäksi maavoimien joukkoja oli tarkoitus keskittää Ahvenanmaalle yksi jalkaväkirykmentti ja tykistöpatteristo sekä huoltojoukkoja. Joukot olivat samoja, mitä Ahvenanmaalle olisi ollut tarkoitus lähettää ruotsalaisten kanssa toteutettavassa yhteispuolustus suunnitelmassa.

Ahvenanmaan puolustukseen suunniteltujen joukkojen määrä ja laatu vaihteli merkittävästi tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona. 1930-luvun alussa muotoutuneen Ahvenanmaan lohkon perusjärjestelyn myötä vakiintui Ahvenanmaan puolustukseen osallistuminen kaikkien puolustushaarojen tehtäväksi. Ahvenanmaan suunniteltuja puolustusjärjestelyitä 1930-luvulla voi kuvata puolustushaarojen yhteisoperaatioksi.

Ahvenanmaan puolustus suunnitelmat kehittyivät sisällissodan päättymisen ja talvisodan alkamisen välisenä aikana merkittävästi. Sisällissodan jälkeen koko maan puolustus ja puolustuslaitos olivat varsin sekasortoisessa tilassa. Ennen Ahvenanmaan kriisin ratkaisua Ahvenanmaan puolustusta ei järjestetty yhtenäisenä suunnitelmakokonaisuutena, vaan suunnitelmat koostuivat lähinnä yksittäisistä käskyistä ja ohjeista. Ahvenanmaan demilitarisoinnin jälkeen koko alueen puolustus suunnittelu vaipui yleisesikunnassa taka-alalle, ennen kuin 1920- ja 30-lukujen taitteessa asiaan alettiin kiinnittää jälleen enemmän huomiota. 1930-luvulta alkaen Ahvenanmaan puolustus suunnittelu oli kiinteä osa koko maan rannikkopuolustuksen suunnittelua.

Yleisesikunta määritteli tehtävät ja yleiset toimintaohjeet koko rannikkopuolustukselle osana koko valtakuntaa koskeneita puolustus suunnitelmia. Yleisesikunta koordinoi samalla tavalla myös ilmavoimien operatiivista suunnittelua. Maavoimien osalta yleisesikunta antoi huomattavasti tarkemmat perusteet operatiiviseen suunnitteluun. Meri- ja ilmavoimien esikunnat laativat omat suunnitelmansa yleisesikunnan antamien perusteiden pohjalta, jonka jälkeen suunnitelmat lähetettiin yleisesikuntaan hyväksyttäväksi. Yleisesikunnassa ne joko vahvistettiin tai palautettiin korjausesityksin takaisin valmisteluun.

Selkeä muutos tapahtui 1930-luvun lopussa, kun yleisesikunnan operatiiviselle osastolle perustettiin puolustushaaratoimistot. Puolustushaaratoimistojen myötä yleisesikunnan osuus myös rannikkopuolustuksen suunnitelmiin kasvoi. Puolustushaaratoimistojen vaikutus Ahvenanmaan puolustussuunnittelussa näkyi erityisesti Ruotsin kanssa tehdyn yhteissuunnitelman laadinnassa.

Yleisesikunnan rooli Ahvenanmaan puolustussuunnittelussa oli käytännössä perusteiden määrittäminen sekä puolustushaaraesikuntien tekemien operatiivisten suunnitelmien hyväksyminen. Poikkeuksen muodostaa vuosien 1938–1939 yhteispuolustuksen suunnittelu Ruotsin kanssa, jolloin yleisesikunnalla oli selkeä vetovastuu. Yleisesikunnan rooli korostui 1930-luvun lopussa myös siksi, että Ahvenanmaan puolustuksessa oli suunniteltu käytettävän laajamittaisesti kaikkien puolustushaarojen joukkoja. Tällöin yleisesikunnalle muodostui myös selkeä koordinointi- ja johtovastuu.

Yleisesikunnan tekemä puolustussuunnittelu edusti koko puolustuslaitoksen ylintä suunnittelutasoa. Yleisesikunnan tekemää Ahvenanmaan puolustussuunnittelua ei voida kuitenkaan suoranaisesti sijoittaa millekään sotataidon tasolle, sillä suunnittelua tehtiin strategiselta tasolta aina taktiselle ja paikoitellen jopa taistelutekniselle tasolle. Tässä mielessä yleisesikunnan tekemä suunnittelu oli osin epäjohdonmukaista. Sama ilmiö on havaittavissa myös samaan aikaan laadituissa muissa yleisesikunnan puolustussuunnitelmissa.

Jatkotutkimus

Tutkimuksessa nousi esille aiheita mahdolliselle jatkotutkimukselle. Ahvenanmaan puolustusjärjestelyt ennen talvisodan alkua ovat edelleen varsin vähän tutkittu aihe. Lisäksi olemassa oleva tutkimustieto on edelleen varsin hajanaista. Tässä tutkimuksessa valitun näkökulman johdosta puolustushaarojen tekemiä operatiivisia suunnitelmia on käsitelty vain pintapuolisesti. Aiheeseen liittyvää tutkimusta voisi laajentaa tutkimalla juurikin puolustushaarojen tekemiä operatiivisia suunnitelmia Ahvenanmaan osalta. Keskeisimpänä tutkimuskohteena on merivoimien esikunnan ja sen edeltäjien tekemä operatiivinen suunnittelu. Maa- ja ilmavoimien osalta vastaavanlainen tutkimus olisi myös tarpeellinen. Puolustushaarojen operatiivisten suunnitelmien tutkiminen voitaisiin toteuttaa joko erillisinä tutkimuksina tai yhdistettynä.

Toisena jatkotutkimusaiheena esitetään suojeluskuntien osuuden selvittämistä Ahvenanmaan puolustuksessa 1920-luvulla. Aihetta olisi mahdollista laajentaa koskemaan koko rannikko-

puolustusta. Suojeluskuntien käyttöä osana rannikkopuolustusta on tutkittu varsin vähän. Tämän tutkimuksen perusteella selvisi, että suojeluskuntien ja niistä perustettavien joukkojen osuus rannikkopuolustuksessa oli varsin merkittävä 1920- ja 30-luvuilla.

Kolmantena jatkotutkimusaiheena esitetään merivartiolaitoksen tekemän Ahvenanmaan operatiivisen suunnittelun tarkempaa tutkimusta. Tutkimusaihetta olisi mahdollista laajentaa myös ajallisesti koskemaan sotien sekä niiden jälkeistä aikaa.

LÄHTEET

1. Julkaisemattomat lähteet

1.1 Arkistolähteet, (Kansallisarkisto, KA)

Laivaston esikunta (LE), osasto II

Liikekannallepanoa koskeva laivastokäsky 1924, R 526/4

Polkupyöräpataljoona 8

Sotapäiväkirja 22.11.1939–12.3.1940, SPK 2648

Puolustusrevisioni

Puolustusrevisionin mietintö 1926 osat I-II, R 632/2

Päämaja, merivoimatoimisto (Op.2)

Toimintaohjeet 1932–1939, T 21951/2

Yleisesikunta, operatiivinen osasto, ilmavoimatoimisto (op.3)

Ilmavoimia koskevat tehtävät ja suunnitelmat 1929–1939, T 2864/1

Ilmavoimien keskityssuunnitelmat, T 2864/2

Yleisesikunta, operatiivinen osasto, maavoimatoimisto (op.1)

Ahvenanmaan linnoittamista ja puolustamista koskevat asiakirjat, T 2866/4

Keskitys-, suoja- ja operaatiosuunnitelmat 1930–1938, T2866/2

Yleisesikunta, operatiivinen osasto, merivoimatoimisto (op.2)

Suunnitelmat ja mietinnöt 1931–1939, T 2866/6

Salainen kirjeenvaihto 1935–1939, T 2867/1

Yleisesikunta, operatiivinen toimisto (toimisto I)

Salainen kirjeenvaihto 1920 T 2855/3

Salainen kirjeenvaihto 1920 T 2855/5

Salainen kirjeenvaihto 1921 T 2855/9

Salainen kirjeenvaihto 1921 T 2855/10
 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1923 T 2856/6
 Salainen kirjeenvaihto 1924 T 2857/4
 Rannikkopuolustuskomitean mietinnöt 1922 T 2858/ 1
 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1928 T 2858/5
 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1928 T 2858/6
 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1929 T 2858/9
 Salainen kirjeenvaihto 1919–1922 T 2858/13
 Yleinen ja salainen kirjeenvaihto 1931 T 2860/2
 Keskityssuunnitelmat- ja käskyt 1926 T 2861/6
 Keskityssuunnitelmat- ja käskyt 1927–1929 T 2861/7
 Operaatiosuunnitelmat 1931, T 15712/1
 Maavoimien sotajaotus 1934–1939, Sark 1587/2

Henkilökohtaiset kokoelmat

Kenraaliluutnantti Reino Arimon henkilökohtainen kokoelma, Pk 1481/28

1.2 Opinnäytteet

Lahdenperä, Jyrki: *Yleisesikunnan sotilaspoliittisen tilanteenarvion kehittyminen 1930–luvulla*, diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu 1995.

Plathan, Erkki: *Ahvenanmaan puolustuskysymys 1919–1939*, diplomityö, Sotakorkeakoulu 1981.

Ratinen, Juha: *Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään–Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen 1918–1935*, diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu 2015.

Rautiokoski, Jari: *Merivartiolaitoksen asema maanpuolustuksessa 1930–1939*, esiupseerikurssin tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu 2010.

Salla, Olavi: *"MEIDÄNKIN OLI EHDOTTOMAN VÄLTTÄMÄTÖNTÄ SIJOITTAA LENTOASE OIKEUDENMUKAISELLE PAIKALLEEN"* Sotilaiden ja valtiohallinnon toiminta Suomen ilmavoimien kehittämisessä 1920- ja 1930-luvuilla, Pro Gradu- tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2005.

Turtola, Martti: *Suomalais–Ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö 1923 – 1933*, lisensiaattityö, Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta 1978.

2. Julkaistut lähteet

2.1 Tutkimukset ja kirjallisuus

Arimo, Reino: *Suomen linnoittamisen historia 1918–1944*, Suomen Sotatieteellinen Seura, Otava, Keuruu 1981.

Arimo, Reino: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, I osa. Ensimmäiset vuodet 1918–1919*, Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto, Helsinki 1986a.

Arimo, Reino: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, II osa. Enckellin kausi 1919 – 1924*, Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto, Helsinki, 1986b.

Arimo, Reino: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, III osa. Jääkärien aika 1925–1939*, Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto, Helsinki 1987.

Elfengren, Eero: *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925*, Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitoksen julkaisusarja 1 N:o 2, Hakapaino Oy, Helsinki 1997.

Elfengren, Eero: *Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi – Yleisesikunnan organisaatio vuosina 1925–1939*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1 N:o 3, Hakapaino Oy, Helsinki 2000.

Enqvist, Ove: *KELLÄ SAARET JA SELÄT ON HALLUSSAAN... Rannikopuolustuksen aluekysymykset autonomisessa ja itsenäisessä Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian Laitos, Edita Prima Oy 2007

Gustavsson, Kenneth: *Ålandsöarna - en säkerhetsrisk? : spelet om den demilitariserade zonen 1919–1939*, PQR-kultur, Mariehamn 2012.

Jakobsson, Max: *Diplomaattien talvisota*, WSOY, WS Bookwell OY, Juva 2009.

Kronlund, Jarl (toim.): *Puolustusvoimien rauhan ajan historia – Suomen puolustuslaitos 1918–1939*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja 24, WSOY, Juva 1988.

Leiviskä, Ilmari: *Suomi, Ruotsi ja Ahvenanmaa*, Kauppalehti Oy:n kirjapaino, Helsinki 1938.

Leskinen, Jari: *Vaiettu Suomen silta. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistoiminta Neuvostoliiton varalta vuosina 1930–1939*, Suomen sotahistoriallinen seura, Hakapaino Oy, Helsinki 1997.

Meriupseeriyhdistys: *Suomen laivasto 1918–1968, osa 1*, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2008.

Määttä, Vesa: *K.L Oesch ylivoimaa vastassa*, Gummerus kustannus Oy, Norhaven, Tanska 2017.

Pajunen, Jussi: *Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan. Suomen ilmavalvonnan kehittäminen 1930–1942*, väitöskirja, MPKK julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 9, Juvenes print, Tampere 2017.

Rantapelkonen, Jari ja Koistinen, Lotta: *Pohdintoja sotatieteellisistä käsitteistä*, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimusselosteita nro 1, Helsinki 2016.

Sauramo, L.J.: *Ahvenanmaan linnoittaminen ja vuoden 1921 sopimus*, Rannikkotyökistön upseeriyhdistys, Maalaiskuntien liiton kirjapaino, Helsinki 1938.

Snellman, Teo: *Ahvenanmaan kysymys ja Suomi–Ruotsi ongelma*, omakustanne, Helsinki 1939.

Sundbäck, Esa: *Merivartiointia 75 vuotta*, Rajavartiolaitos, Kainuun Sanomat Oy, 2005.

Säämänen, Juuso: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan. Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960–luvulle*, Maanpuolustuskorkeakoulu, julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 10, Juvenes Print, Tampere 2017.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*, Hansaprint Oy, Vantaa 2012.

Turtola, Martti: *Tornionjoelta rajajoelle – Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923 – 1940*, WSOY, Juva ja Porvoo 1984.

Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen–Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitos, julkaisusarja 1, nro 1/2014, 2. painos, Helsinki 2014.

Wihtol, Erik : *Suomen laivaston rakentaminen itsenäisyyden alkutaipaleella : Suomen laivastosuunnitelmat ja niiden toteuttaminen 1918–1939*, Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 49, Newprint Oy, Uusikaupunki 1999.

2.2 Artikkelit

Arimo, Reino: kenraaliluutnantti Oscar Paul Enckell - Yleisesikunnan päällikkö 1919–1924, *Tiede ja Ase (Vol 48)*, 1990.

Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa, *Tiede ja Ase (vol. 35)*, 1977.

Manninen, Ohto: Valkoisen armeijan suojeluskuntarykmentit, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 8, Sotahistoriallisen seuran ja sotatieteen laitoksen julkaisuja, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 1989

Myllyniemi, Urho: ”Pietari Suuren merilinnoituksesta” talvisodan merivoimiin. Meripuolustuksen tila ja valmius syksyllä 1939, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 19, Sotahistoriallisen seuran ja Sotamuseon julkaisuja, Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2000.

Sario, Niilo: Ahvenanmaan asian viimeaikainen kehitys Euroopan sotilaspoliittisen korkeapaineen vaikuttaessa suhtautumiseen Ahvenanmaan puolustuskysymykseen, *Rannikkotykistön vuosikirja* 1939, Maalaiskuntien liiton kirjapaino, Helsinki 1939.

Sauramo, L.J.: Ahvenanmaan sotilaallinen ja sotilaspoliittinen merkitys, *Tiede ja Ase (Vol 5)* 1937.

Turtola, Martti: Presidentti K.J. Ståhlbergin kyyditys ja Suomalais–Ruotsalainen sotilaallinen yhteistyö 1930, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 1, Pohjois-Karjalan kirjapaino Oy, Joensuu 1980.